

VREUGDE

**over het vinden van
wat verloren is gegaan
in de gelijkenis van het
verloren schaap**

**Masterthesis NT
Protestantse Theologische Universiteit
- Henk Rodenhuis -**

V R E U G D E

OVER HET VINDEN

VAN

WAT VERLOREN IS GEGAAN

IN

DE GELIJKENIS

VAN HET VERLOREN SCHAAP

Masterthesis NT – Master Gemeentepredikant

Protestantse Theologische Universiteit Groningen

Vak : G-MVVNT3
Student : Henk (H.L.) Rodenhuis
Nummer : 035757
Datum : 22 juni 2016
Docent : Prof. dr. A.. Merz

INHOUDSOPGAVE

Pag. 2		Inhoudsopgave
Pag. 4		Woord vooraf
Pag. 5		Inleiding
Pag. 7	Hfdst.1	Vertaling, tekstkritiek en structuuranalyse
	§1.1	Inleiding
	§1.2	Mattheüs 18:10-14
Pag. 8	§1.2.1	Vertaling & Tekstkritiek
Pag. 10	§1.2.2	Structuuranalyse
Pag. 11	§1.3	Lukas 15:1-7
Pag. 12	§1.3.1	Vertaling & Tekstkritiek
Pag. 13	§1.3.2	Structuuranalyse
Pag. 15	§1.4	Thomas 107
Pag. 16	§1.4.1	Vertaling & Tekstkritiek
	§1.4.2	Structuuranalyse
	§1.5	Conclusie
Pag. 17	Hfdst.2	Synoptische vergelijking, bronnenkritiek en redactiekritiek
	§2.1	Inleiding
	§2.2	Het verhaal van de gelijkenis
	§2.2.1	Een mens heeft honderd schapen
Pag. 19	§2.2.2	Gevonden!(?)
Pag. 20	§2.2.3	Gedeelde vreugde!(?)
Pag. 21	§2.3	De Toepassing
	§2.3.1	Vreugde in de hemel
Pag. 23	§2.3.2	Meer vreugde
Pag. 24	§2.3.3	Zondaar, Rechtvaardigen, Bekering
Pag. 25	§2.4	De Situering
Pag. 27	§2.5	Bronnen- en Redactiekritiek
	§2.5.1	Bron Q
Pag. 28	§2.5.2	Bron M ^S en/of L ^S
Pag. 29	§2.5.3	Redactiekritiek
Pag. 31	§2.6	Theologische hoofdlijnen en Conclusie
Pag. 33	Hfdst.3	Interpretaties van de gelijkenis van het verloren schaap in recente exegetische literatuur
	§3.1	Inleiding
Pag. 34	§3.2	Het ene verloren of verdwaalde schaap
Pag. 35	§3.3	De eigenaar, de herder van de kudde
Pag. 36	§3.4	De negenennegentig anderen
Pag. 37	§3.5	Het doel van de gelijkenis van het verloren schaap
Pag. 39	§3.6	Conclusie

Pag. 40	Hfdst.4	De intentie van Jezus bij het vertellen van de gelijkenis van het verloren schaap
	§4.1	Inleiding
Pag. 41	§4.2	De mogelijk historische situeringen
	§4.3	De theologie van Jezus
Pag. 44	§4.4	Het geloof in Jezus
Pag. 45	§4.5	Conclusie
Pag. 46	Hfdst.5	Interpretatie van de gelijkenis van het verloren schaap volgens Amy-Jill Levine
	§5.1	Inleiding
	§5.2	Een discrepantie tussen het verhaal en de toepassing
Pag. 47	§5.3	De provocatie in de gelijkenis
	§5.4	Anti-Joodse stereotypen
Pag. 48	§5.5	De originele, historische, Joodse context
	§5.6	Het koninkrijk
Pag. 49	§5.7	Alleen het verhaal van de gelijkenis van Jezus!(?)
Pag. 51	Conclusie	
Pag. 53	Literatuuroverzicht	
Pag. 56	Bijlage 1	Lineaire structuuranalyses
	§1	Lineaire Structuuranalyse Mattheüs 18:10-14
Pag. 57	§2	Lineaire Structuuranalyse Lukas 15:1-7
Pag. 58	§3	Lineaire Structuuranalyse Thomas 107
Pag. 59	Bijlage 2	Overzichten synoptische vergelijking
Pag. 62	Bijlage 3	Lukas 5:29-32

Waar in deze masterthesis wordt geciteerd uit de Bijbel, zijn dat de vertalingen uit hoofdstuk 1, uit de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) of de Herziene Statenvertaling (HSV). Deze twee Bijbelvertalingen worden expliciet bij het citaat vermeld.

Verwijzing naar secundaire literatuur wordt in voetnoten weergegeven met verwijzing naar de auteur of auteurs en het paginanummer en eventueel het nummer van de voetnoot (vn.). Wanneer van een auteur meerdere werken zijn geraadpleegd wordt het volumenummer of een onderscheidend deel uit de titel vermeld. Wanneer niet specifiek naar een bepaalde pagina van een werk wordt verwezen, wordt de volledige titel uit het literatuuroverzicht in een voetnoot weergegeven.

De afbeelding op het voorblad is overgenomen van het kaft van het boek van Dijkmeijer, waarbij de geopende deuren zijn bewerkt.

WOORD VOORAF

*'Tobias heeft honderd schapen.
Iedere dag telt hij ze. 97, 98, 99...
Waar is het laatste schaap?
Tobias doet de staldeur dicht.
Hij neemt zijn staf en gaat op zoek naar het verdwaalde schaap.'*¹

Zo begint een Bijbels zoekboek, dat ik vaak met mijn zoontje heb gelezen. Tobias, de herder zoekt achter de stal, voor een muur, in een grot, bij een boom, op een berg, onder een struik. Dan hoort Tobias gemekker en vindt hij het schaap.

'Wat is hij blij! Hij tilt het op zijn schouders. En brengt het veilig in de stal.'

De bemoediging die in dit boekje zit draag ik graag over aan mijn twee kinderen als zeer goed, belangrijk nieuws. Tegelijkertijd maakt dit verhaal heel goed duidelijk hoe eenzijdig een gelijkenis als dat van het verloren schaap kan worden uitgelegd; een gevaar waar in deze masterthesis op wordt gewezen.

Met veel vreugde en hard werken heb ik voor het vak Nieuwe Testament – en als afronding van de master gemeentepredikant aan de Protestants Theologische Universiteit te Groningen – onderzoek gedaan naar de gelijkenis van het verloren schaap. Persoonlijk heb ik veel vreugde beleefd aan het vinden van wat, in elk geval voor mij persoonlijk, verloren was gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap. Daarbij ben ik in de voetsporen getreden van vele commentatoren die eerder eenzelfde zoektocht hebben ondernomen. Jammer om te zien hoe zij vaak tegenstrijdige vondsten deden en leuk om te zien hoe zij elkaar vaak aanvulden. Met plezier heb ik sommige zoektochten voortgezet en verder uitgewerkt.

Met vreugde en met dankbaarheid en lof aan God presenteer ik het resultaat van deze zoektocht: de masterthesis *Vreugde over het vinden van wat verloren was gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap*.

Mijn dank gaat uit naar Annette Merz en Anne-Claire Mulder die mij vanuit de PThU bij deze zoektocht hebben begeleid. Bijzondere dank aan mijn vrouw Willemieke en onze kinderen Lennart-Tim en Elle voor de thuissteun.

Dat het mag bijdragen aan meer *vreugde over wat verloren was gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap*.

Kampen juni 2016, Henk (H.L.) Rodenhuis

¹ Dijkmeijer, J., (2009), *Het verdwaalde schaap, Bijbels zoekboek. Deel 4 in de serie 'Bijbelse bouwstenen'*, Utrecht.

INLEIDING

In veel recente exegetische literatuur zijn zoektochten beschreven op zoek naar wat verloren was gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap.

Het doel van elk van deze zoektochten is te typeren als *vreugde over het vinden van wat verloren is gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap*; tevens de titel van deze masterthesis. In deze titel zit een dubbele laag: enerzijds gaat het om het vinden van wat verloren was, zoals daar in de gelijkenis over wordt verteld; anderzijds gaat het om het vinden van wat verloren was gegaan als gevolg van onder andere het vertalen en interpreteren van de gelijkenis.

Ieder deed de zoektocht op haar of zijn eigen wijze. Zo ook de Joodse nieuwtestamentica Amy-Jill Levine. Zij heeft haar boek *Short Stories by Jesus*¹ geschreven om opnieuw te luisteren, om zich voor te stellen hoe de gelijkenissen zullen hebben geklonken voor mensen die geen idee hadden dat Jezus door miljoenen zou worden uitgeroepen tot zoon van God en geen idee hadden dat hij door de Romeinen gekruisigd zou worden. Wat zouden zij een Joodse verhalenverteller hebben horen vertellen? En waarom zijn deze vragen, tweeduizend jaar later, niet alleen relevant, maar is het misschien meer dan ooit belangrijk dat zij worden beantwoord?² Levine vindt het dan ook van groot belang dat de boodschap van Jezus en de betekenis van zijn gelijkenissen moeten worden gehoord in hun originele, historische, Joodse context.

In deze masterthesis wordt nagegaan in hoeverre Levine er zelf in is geslaagd de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenis van het verloren schaap te laten horen in de originele, historische, Joodse context.

Om deze centrale vraag zo objectief mogelijk te beantwoorden en serieus de recente exegetische interpretatie van Levine te beoordelen, is ervoor gekozen de gelijkenis van het verloren schaap vanuit vier verschillende invalshoeken uitgebreid wetenschappelijk te onderzoeken en deze en de resultaten daarvan in de eerste vier hoofdstukken van deze masterthesis te beschrijven:

1) De gelijkenis van het verloren schaap komt twee maal voor in het Nieuwe Testament; namelijk in het evangelie naar de beschrijving van Mattheüs, hoofdstuk 18, de verzen 10 t/m 14 én in het evangelie naar de beschrijving van Lukas, hoofdstuk 15, de verzen 1 t/m 7. Ook is deze gelijkenis aan ons overgeleverd in het evangelie van Thomas. In hoofdstuk 1 worden deze versies vertaald, tekstkritisch onderzocht en wordt de structuur van alle drie versies geanalyseerd.

2) Op basis daarvan worden in hoofdstuk 2 de twee synoptische versies met elkaar vergeleken. Daarbij wordt het evangelie van Thomas slechts incidenteel aangehaald. Omdat Levine uitgaat van de gelijkenis in het evangelie naar de beschrijving van Lukas, wordt deze versie als uitgangspunt genomen. Daarbij wordt begonnen met het *verhaal* van de gelijkenis van het verloren schaap. De twee synoptische versies zijn niet alleen verschillend van elkaar, maar hebben ook overeenkomsten. Daarna volgen de toepassing en de situering³ van deze gelijkenis, die bij de twee synoptische evangeliën sterk van elkaar verschillen.⁴ Daarom wordt aan het eind niet alleen bronnenkritiek, maar ook redactiekritiek onderzocht.

3) In hoofdstuk 3 komt de vraag aan de orde hoe het schaap, de herder en de negenennegentig anderen in de gelijkenis van het verloren schaap, en ook het doel⁵ van deze gelijkenis, worden geïnterpreteerd in recente exege-

¹ Levine, A-J, (2014), *Short Stories by Jesus. The Enigmatic Parables of a Controversial Rabbi.*, New York.

² *Ibid.*, 23.

³ De toepassing en de situering vormen tezamen de context van de gelijkenis, die bij Mattheüs anders is dan bij Lukas.

⁴ De gelijkenis van het verloren schaap in Thomas 107 heeft geen toepassing en situering.

⁵ Met 'doel' wordt bedoeld: Wat moet deze gelijkenis bewerkstelligen; wat wil de verteller bereiken?

tische literatuur. Welke interpretatiemodellen zijn daarbij te onderscheiden? Waar nodig wordt bij de interpretatie van deze vier onderdelen onderscheid gemaakt tussen de versie bij Mattheüs, Lukas en Thomas.

4) In hoofdstuk 4 van deze masterthesis wordt historisch onderzoek gedaan naar de originele intentie van Jezus – in zijn historische situering – om de gelijkenis van het verloren schaap te vertellen. Daarbij is ervan uitgegaan dat ook deze gelijkenis van Jezus een karakteristieke vorm van het onderwijs van Jezus is. Dit historisch onderzoek wordt vooral gedaan aan de hand van het boek *The Historical Jesus* van Theissen & Merz.⁶

Op basis van de bevindingen uit deze vier invalshoeken wordt in hoofdstuk 5 de recente exegetische interpretatie van Levine onderzocht. Daarbij wordt nagegaan in hoeverre de interpretatie van Levine zich verhoudt tot de uitkomsten van de voorgaande hoofdstukken.

Op deze manier wordt in de conclusie de centrale vraag beantwoord: in hoeverre is Levine er zelf in geslaagd de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenis van het verloren schaap te laten horen in de originele, historische, Joodse context?

Moge deze masterthesis bijdragen aan de *vreugde over het vinden van wat verloren is gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap*.

⁶ Theissen, G., Merz, A., (2008), *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide.*, Minneapolis.

§ 1.1 INLEIDING

In dit eerste hoofdstuk van de masterthesis wordt de gelijkenis van het verloren schaap in het Mattheüs-evangelie (§1.2) én in het Lukas-evangelie (§1.3) afgebakend en vertaald, worden tekstkritische kwesties bediscussieerd en wordt hun structuur geanalyseerd. Hierbij zijn de hoofdteksten uit *Novum Testamentum Graece (NTG, 27)*¹ als uitgangspunt aangehouden. De gelijkenis van het verloren schaap komt ook voor in het evangelie van Thomas, 107 (§1.4). De vertaling van deze versie vanuit het Koptisch is overgenomen van Roukema.² In §1.5 volgt de conclusie. Voor de structuuranalyse zijn de verzen uit de grondtekst voorzien van een eigen onderverdeling, aangegeven met kleine letters in superscript.

§ 1.2 MATTHEÛS 18:10-14

Zoals hiervoor is aangegeven wordt Mattheüs 18:10-14³ gezien als een afgebakend tekstblok. Deze staat te midden van hoofdstuk 18. In totaal zijn er in dit hoofdstuk twee keer drie tekstblokken⁴ te onderscheiden. In deze zes tekstblokken staat een doorlopend gesprek met Jezus over verhoudingen met het oog op samen leven als discipelen.⁵

De afbakening van Mt.18:10-14 vindt plaats door een stijfiguur. De verzen 10 en 14 vormen een ‘inclusio’ waardoor de gelijkenis van het verloren schaap als het ware is omsloten. Fragmenten uit vers 10 worden herhaald in vers 14.⁶ Hierin wordt de eenheid van dit tekstblok gezien. Het tekstblok eindigt dus met dezelfde woorden als dat het is begonnen.

Maar ook het begin van vers 10 met een imperatief en de overgang van het drie keer gebruikte werkwoord σκανδαλιζω⁷ (Mt.18:6-9) naar het werkwoord καταφρονέω (Mt.18:10) maken duidelijk dat een nieuw tekstblok is begonnen. De sfeer in de tekst verandert.

Andere aspecten die vaak een tekstblok kunnen aangeven zijn de plaats, de tijd en het opvoeren van nieuwe personages; maar deze zijn hier niet van toepassing. De plaats waar Jezus de gelijkenis van het verloren schaap vertelt is volgens Mattheüs Kafarnaüm (17:24). Ook de tijd is hetzelfde als in het slot van hoofdstuk 17: ‘op dat moment’^{NBV} (18:1): nadat volgens 17:24 ‘de inners van de tempelbelasting bij Petrus’^{NBV} kwamen, ‘kwamen de leerlingen Jezus’^{NBV} iets vragen (18:1): ‘Wie is eigenlijk de grootste in het koninkrijk van de hemel?’^{NBV}

In Mt.19:1 wordt hoofdstuk 18 samenvattend weergegeven als één rede (τοὺς λόγους τούτους) van Jezus. Daarna verlaat hij Galilea, waar hij vanaf Mt.4:12 verbleef, en begint Jezus zijn reis naar Jeruzalem.⁸

Binnen deze context staat beschreven dat Jezus de gelijkenis van het verloren schaap vertelt. Kort weergegeven ziet de inhoud van de toespraak van Jezus er als volgt uit:

In de verzen 2-9 staat geschreven hoe Jezus nader ingaat op de vraag uit vers 1 wie de grootste is in het koninkrijk van de hemel. Eerst (18:2-5) roept Jezus een kind bij zich en plaatst die in hun midden. Wie zo’n kind verwelkomt, verwelkomt het koninkrijk van God.⁹ Na deze belofte volgen waarschuwingen (18:6-9). Daarbij wordt niet langer letterlijk over kinderen (παιδιά; 18:2,3,4,5) geschreven, maar over bepaalde leden van de christelijke gemeenschap¹⁰ (μικροί; 18:6): ‘één van deze kleinen die in mij geloven’.

¹ Aland, K. & B., (ed.), (2006⁹), *Novum Testamentum Graece*. 27e druk, Stuttgart. Daar, en ook in de bestudeerde recente exegetische literatuur, zijn Mattheüs 18:10-14 en Lukas 15:1-7 weergegeven als aparte, afgebakende tekstblokken.

² Roukema, ...*Thomas*, 91.

³ Hierna kortweg Mt.18:10-14.

⁴ Mt.18:1-5; 6-9; 10-14 en 18:15-20; 21-22; 23-35.

⁵ France, 672.

⁶ Mt.18:10,14: τῶν μικρῶν τούτων - τοῦ πατρός ()τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

⁷ In Mt.18:7 komt ook het zelfstandig naamwoord σκανδαλον voor.

⁸ Davies-Allison, Vol.III, 6.

⁹ France, 677 bij vn.6.

¹⁰ Davies-Allison, Vol.II, 760. Vgl. ook Davies-Allison, Vol.II, 754: παιδίον is het sleutelwoord in Mt.18: 1-5, μικροί in 18:6-14.

Is παιδίον het sleutelwoord in het eerste tekstblok, in het tweede tekstblok is μικροί het sleutelwoord en het houdt die functie ook in de verzen 10 en 14, en daarmee in het hierna te vertalen, derde tekstblok. In de verzen 12 en 13 is πρόβατον te zien als sleutelwoord. In elk van de drie resterende tekstblokken¹¹ van Mt.18 is ἀδελφός het sleutelwoord, dat voorkomt in de verzen 15, 21 en in het slotvers 35.

Evenals in de verzen 2-14 blijft Jezus in de verzen 15-20 ononderbroken aan het woord. Hij spreekt dan over de manier waarop moet worden gehandeld 'als één van je broeders of zusters [tegen je]¹² zondigt'^{NBV} (15-17) en over de zeggenschap dat is toevertrouwd aan een gemeenschap van volgelingen.¹³

Door herhaling van sleutelwoorden uit vers 15 (ἀμαρτάνω en ἀδελφός) wordt in vers 21 de verhandeling voortgezet, als Petrus aan Jezus vraagt hoe vaak hij een broeder of zuster die zondigt moet vergeven; 'tot zevenmaal toe?'^{NBV} In vers 22 beantwoordt Jezus die vraag: 'Niet tot zevenmaal toe, zeg ik je, maar tot zevenmaal zeven.'^{NBV}

In aansluiting daarop vertelt Jezus opnieuw een gelijkenis over het koninkrijk van de hemel: de gelijkenis van de dienstknecht die niet wilde vergeven¹⁴ (18:23-35). Zoals de koning in de gelijkenis 'zo zal mijn hemelse vader ook ieder van jullie behandelen die zijn broeder of zuster niet van harte vergeeft'^{NBV} (18:35).

Binnen deze redevoering staat beschreven dat Jezus de gelijkenis van het verloren schaap vertelt. Van die gehele toespraak is het vierde tekstblok (18:15-20) te zien als het centrale gedeelte. De overige vijf tekstblokken leggen op een pastoraal bewogen wijze de nadruk op de eigenschappen die nodig zijn als iemand zo moedig is de instructies uit 18:15-20 uit te voeren.¹⁵

Het derde tekstblok (18:10-14), met daarin de gelijkenis van het verloren – of beter gezegd: 'verdwaalde' – schaap, legt een geheel eigen nadruk op deze eigenschappen. Vanuit het eerste en laatste tekstblok is ook deze gelijkenis uit het derde tekstblok te zien als een gelijkenis over het koninkrijk van de hemel.

In hoofdstuk 18 wordt geschreven over de hemelse Vader van Jezus (18:10,35) én de hemelse Vader van 'jullie' (18:14); van de leerlingen van Jezus (18:1). Dat deze hemelse Vader van Jezus is, omvat als een inclusio de verzen 10 t/m 35 en daarmee ook de gelijkenis van het verloren schaap met daarin 'jullie vader in de hemel' (Mt.18:14).

Een van de vragen die de analyse van de grotere context oplevert voor het onderzoek naar de gelijkenis is dus: Wat heeft dit centraal gestelde 'jullie' te zeggen t.a.v. het koninkrijk van de hemel?

§ 1.2.1 Vertaling & Tekstkritiek

Mattheüs 18:10

^a Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων¹⁶. ^b λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ^c οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς¹⁷ διὰ παντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.

'Jullie'¹⁸ moeten ervoor oppassen *dat* jullie niet gering denken over één van deze kleinen;¹⁹ want ik²⁰ zeg jullie:²¹ 'hun engelen in de hemel zien constant het aangezicht van mijn Vader²² in de hemel.'

Mattheüs 18:11

Hoewel dit vers²³ in een groot aantal handschriften²⁴ voorkomt is er weinig twijfel²⁵ over dat deze woorden hier een latere invoeging zijn, omdat zij ontbreken in de vroegste getuigen van verschillende tekst types (Alexandrië,

¹¹ Davies-Allison, Vol.II, 750.

¹² Volgens NTG²⁷ is het twijfelachtig of deze woorden origineel zijn; ze ontbreken in een aantal vroege handschriften.

¹³ France, 695.

¹⁴ Hultgren, 21-33 en Snodgrass, 61-77: 'The unforgiving slave'; Scott, 267-280: 'A King Wished to Settle Accounts'. Deze gelijkenis is in het NT alleen te vinden in Mattheüs. Levine, 12: 'despite the parable's presence only in Matthew's Gospel, it most likely comes from Jesus himself.' Helaas onderbouwt zij dit niet.

¹⁵ Davies-Allison, Vol.II, 751.

¹⁶ Als tekstvariant is in sommige handschriften een toevoeging, waarschijnlijk ter verduidelijking, overgeschreven uit 18:6: NTG²⁷: τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ ('die in mij geloven'^{NBV}) in D pc it vg^{mss} sy^c sa^{mss}. De moeilijkste en dus als origineel aan te houden tekst is de vertaalde hoofdtekst, zonder deze toevoeging.

¹⁷ Οὐρανοῖς is een meervoudsvorm, maar wordt vaak in het enkelvoud vertaald: hemel. (zie ook Mt.18:14).

NTG²⁷: In enkele handschriften (B (33: zonder τω) 892 pc) staat op deze plek in 18:10 de enkelvoudsvorm ἐν τῷ οὐρανῷ.

¹⁸ Deze 'jullie' verwijst naar 'de leerlingen' (οἱ μαθηταί) van Jezus in Mt.18:1.

¹⁹ Bauer, 651: 'the little one, the child'. Echter in 18:2,3,4,5 is 'child' de vertaling van παιδίον (Bauer, 749). Daarom gekozen voor 'de kleinen' als vertaling van τῶν μικρῶν en als contrast met μεζζων ('de grootste') in Mt.18:1.

²⁰ Deze 'ik' verwijst naar 'Jezus' (Ἰησοῦ) in Mt.18:1.

²¹ Het zgn. ὅτι-recitativum.

²² Volgens Haubeck, *Matthäus...*, 115 is dit waarschijnlijk een uitdrukking van de oosterse hofceremoniën om aan te geven: 'ze hebben altijd toegang tot mijn Vader'.

²³ Mt.18:11: ἤλθεν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (ζητήσαι καὶ)²² σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

Egypte, Antiochië), en duidelijk door kopieerders ontleend zijn aan Lukas 19:10. De reden voor de tussenvoeging was kennelijk het maken van een verbinding tussen vers 10 en de verzen 12-14. Opvallend is daarbij het gebruik van het werkwoord ἀπόλλυμι in vers 11 (vgl. ook 18:14) ten opzichte van πλανάω (18:12-13).

Mattheüs 18:12

^a Τί ὑμῖν δοκεῖ; ^b ἐὰν γένηται τι ἀνθρώπων²⁶ ἑκατὸν πρόβατα ^c καὶ πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν, ^d οὐχὶ ἀφήσει τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη ^e καὶ πορευθεὶς ^f ζητεῖ τὸ πλανώμενον;

Wat denken jullie? Als ²⁷ een ²⁸ mens²⁹ honderd schapen heeft en één van hen is op een dwaalspoor terecht gekomen,³⁰ zal hij³¹ niet de negenennegentig op de bergen verlaten³² en op weg gaan om het verdwaalde te zoeken³³?

Mattheüs 18:13

^a καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό, ^b ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ^c χαίρει ἐπ’ αὐτῷ μᾶλλον ^d ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.

En als ³⁴ hij het vindt, voorwaar zeg ik jullie:³⁵ ‘hij is over het ene³⁶ meer verblijd dan over de negenennegentig die niet verdwaald waren’.

Mattheü 18:14

^a οὕτως οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν³⁷ τοῦ ἐν οὐρανοῖς ^b ἵνα ἀπόληται ἓν³⁸ τῶν μικρῶν τούτων.

Zo is het ook niet de wil voor het aangezicht³⁹ van jullie Vader in de hemel,⁴⁰ dat één van deze kleinen⁴¹ verloren⁴² gaat.”

Want de mensenzoon is gekomen om het verlorene (te zoeken en) te redden.

²⁴ NTG²⁷: D L^{mg} W θ^c 078^{vid} **TR** lat sy^{c.p.h} bo^{pt}. (met tekstvariant in (L^{mg} 579. 892^c al c sy^h bo^{pt}).

Tekst ontbreekt in **κ B L* θ* f^{1.13} 33. 892* pc e ff¹ sy^s sa mae bo^{pt}**; Or Eus.

²⁵ Zie Metzger, 36 en Snodgrass, 100.

²⁶ Dativus possessivus => ‘heeft’.

²⁷ Letterlijk: ‘Als het gebeurt dat een mens honderd schapen heeft’.

²⁸ Letterlijke vertaling van τι: Als ‘één of ander’ mens. Bokkel Huinink, 490: ‘zekere, een zeker’.

²⁹ Bauer, 81-82 ziet ἄνθρωπος als ‘someone, one, a person’ en niet specifiek als een mannelijke persoon. (vgl. §1.3.1.vn.64).

³⁰ Haubeck, *Matthäus...*, 116: ‘Pass. oft in die Irre gehen, sich verirren’. Vgl. Bauer, 821: ‘to proceed without a sense of proper direction, go astray, be mislead... of sheep who have become lost (vgl. Ps.118:176)’. Zie ook Bokkel Huinink, 385: ‘op een dwaalspoor gebracht worden’. Hierna korter vertaald als ‘verdwaald’. Vgl. Weren, 124: ‘Op een dwaalspoor brengen’ betekent: misleiden, laten verdwalen, van de gemeenschap verwijderen.’ Vgl. ook σκανδαλίζω in Mt.18:6,8,9 (vgl. ook 18:7), dat vertaald kan worden als: ‘van de goede weg afbrengen’.^{NBV}

³¹ Het ‘hij’ in Mt.18:12 en 18:13 is inclusief bedoeld; niet specifiek verwijzend naar een mannelijke persoon.

³² Hier is ἀφήμι in de eigenlijke betekenis van verlaten of achterlaten. Vaak te vertalen in overdrachtelijke zin: Vgl. Weren, 32: ἀφήμι in Mt.18:27,32 voor kwijtschelden van financiële schuld en in 18:35 voor vergeven. (vgl. ook 18:21). Bokkel Huinink, 77: o.a. in Mt.6:12 en 9:2 is ἀφήμι te vertalen met het ‘vergeven, kwijtschelden’ van zonden. Zie ook Bauer, 156: ‘in sense of divine forgiveness ... forgive debts... Mt.6:12a’.

³³ Ζητεῖ is een indicativus praesens 3^e persoon enkelvoud, wat letterlijk vertaald wordt met ‘hij zoekt’. Vanwege de indicativus futurum 3^e pers. enk.ἀφήσει wordt het geen goed lopende zin. Haubeck, *Matthäus...*, 116: ‘um das verirre zu suchen’.

³⁴ Letterlijk: ‘Als het gebeurt dat hij het vindt’.

³⁵ Het zgn. ὄτι-recitativum.

³⁶ In de vertaling toegevoegd aan de vertaling van αὐτῷ om een goed lopende zin te krijgen.

³⁷ NTG²⁷: tekstvariant μου i.p.v. ὑμῶν in: **B N Γ Θ 078. 0281 f¹³ 33. 579. 700. 892. 1241. 1424 pm sy^{s,h} co**; Or.

Volgens Metzger, 36 is het moeilijk een keuze te maken tussen “jullie Vader” en “mijn Vader”. De laatste optie, hoewel sterk betuigd, geeft mogelijk de invloed weer van τοῦ πατρὸς μου in vers 10 (vergelijk ook vers 35). De lezing ἡμῶν (D* en een paar andere getuigen) is mogelijk itacisme voor ὑμῶν in txt: **κ D K L W Δ f¹ 565 pm latt sy^{c,p,hmg}**.

³⁸ NTG²⁷: tekstvariant εἷς in: **W θ 078 f^{1.13} **TR** lat**. Mogelijk hebben de overschrijvers van deze handschriften gemeend het onzijdige telwoord ἓν in de oorspronkelijke tekst (NTG²⁷: txt **κ B D L N 0281. 33. 565. (579). 892 pc e**) te moeten vervangen door het mannelijke εἷς. Het ἓν in Mt.18:6 en het ἑνός in 18:10 zijn beide mannelijk. Het telwoord ἑνός in 18:10 kan ook onzijdig zijn, maar dat is niet waarschijnlijk omdat het over een persoon gaat In 18:12 staat terecht het onzijdige telwoord ἓν, omdat het daar betrekking heeft op het onzijdige προβατων. Het onzijdige telwoord ἓν kan slaan op het onzijdige παιδίον in 18:5 of (vgl. France, 684-685vn.5: ‘less probably’) op het ene schaap (vgl. Hagner, 525) dat in 18:12 de ‘kleinen’ symboliseert. Vgl. France wijst niets op een verschillende verwijzing bij de drie keer ‘één van deze kleinen’ in de verzen 6, 10 en 14.

§ 1.2.2 *Structuuranalyse*

Voorafgaande aan de vertaling is aangegeven hoe Mt.18:10-14 is afgebakend als derde van zes tekstblokken te midden van hoofdstuk 18. De verzen 10 en 14 vormen een ‘inclusio’ waardoor de gelijkenis van het verloren schaap als het ware is omsloten. Vers 12 is een overgangsvers, zoals blijkt uit de eigen lineaire structuuranalyse in bijlage 1. Daardoor is Mt.18:10-14 onder te verdelen in drie grove gedeeltes:

vers 10 t/m 12a	De situering
vers 12b t/m 13	Jezus vertelt het verhaal van de gelijkenis
vers 14	Jezus geeft de toepassing

Behalve een ‘inclusio’⁴³ (vs.10 en 14) is in Mt.18:10-14 mogelijk ook een ‘chiasme’⁴⁴ te ontdekken, zoals hier onder weergegeven. Bailey⁴⁵ zou dit typeren als een ‘type A’ literaire structuur. Hierbij wordt inversie, omkering gebruikt als een overall schets. Weren⁴⁶ duidt het aan als een ‘concentrische ordening’ (A B C D E D’ C’ B’ A’). Hierdoor wordt inzichtelijk, zo zeggen de aanhangers van deze methode, wat echt belangrijk is in deze tekst.

10a	ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων	één van deze kleinen
10c(b) ⁴⁷	τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς	het aangezicht van mijn vader i/d hemel
12c(b)	πλανηθῆ	is verdwaald
12d(c)	τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα	de 99
12e-f(c)	τὸ πλανώμενον	het verdwaalde
13d(b)	τοῖς ἐνενήκοντα ἑννέα	de 99
13d(b)	πεπλανημένοις	verdwaald zijn
14a	ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν [μου] τοῦ ἐν οὐρανοῖς	voor het aangezicht van jullie [mijn] Vader i/d hemel
14b	ἐν τῶν μικρῶν τούτων	één van deze kleinen

Uit bovenstaande concentrische structuuranalyse blijkt dat vers 12e-f centraal staat. Het gaat om het ene schaap dat verdwaald is. Dat staat volgens Davies-Allison centraal in de gelijkenis van Mt.18:12b-13, maar het staat ook centraal in het totale tekstblok van Mt.18:10-14. Het verdwaalde schaap (πρόβατον) wordt, zo blijkt uit de concentrische structuur, omringd door de 99 andere schapen (18:12d, 18:13d). Zij zijn niet verdwaald (18:13d), zoals dat ene schaap wel verdwaald is (18:12c). Deze 100, zo is af te leiden uit de concentrische structuur, worden omringd door de Vader in de hemel, van resp. Jezus (18:10b: ‘mijn’) en van de leerlingen (18:14a: ‘jullie’). Daarbij staat ‘één van deze kleinen’ (μικροί) (18:10a, 18:14b) centraal en is daar het sleutelwoord. Hierdoor worden de verzen 12b-13 omringd met daarin πρόβατον als sleutelwoord.

Het op deze manier ten toon spreiden van een tekst is volgens Snodgrass⁴⁸ weliswaar instructief, maar het laat heel veel tekst buiten beschouwing. Dat is ook het geval bij bovenstaande concentrische structuur van Mt.18:10-14. Zes versdelen blijven buiten beschouwing. Dat zijn in de eerste plaats de verzen 10b, 12a en 13b. In elk van deze verzen staat beschreven dat Jezus iets zegt of vraagt. Deze tussenzinnen hebben een commentaarfunctie,⁴⁹ waarmee nadruk wordt gelegd op wat er volgt.

Na vers 10b volgt vers 10c. Daarin ligt de nadruk op ‘mijn Vader in de hemel’. Dit vers is ook onderdeel van de concentrische structuur.

Het vervolg op vers 12a, namelijk vers 12b, valt echter buiten de concentrische structuur. Daarin gaat het over iemand die honderd schapen heeft. De volheid van de kudde, de honderd, valt dus buiten de concentrische struc-

³⁹ Bokkel Huinink, 146-147: ‘ἔμπροσθεν (ἰῆϛʿ)’ moet ‘verklaard worden uit de Hebr. voorstelling dat, wat God aanschouwt, goed en daarom hem welgevallig is, daar het anders niet voor zijn aangezicht zou kunnen bestaan.’ Vgl. Bauer, 325. Vgl. Mt.18:10 voor dezelfde woordconstructie.

⁴⁰ Vgl. §1.2.1.vn.17.

⁴¹ Vgl. §1.2.1.vn.19.

⁴² France, 689: ἀπόλλυμι kan ook ‘vernietigen’ betekenen.

⁴³ Davies-Allison, Vol.II, 750.

⁴⁴ Ibid., 768; Snodgrass, 100.

⁴⁵ Bailey, *Poet...*, 49 en 54-55. Helaas geeft Bailey geen uitgewerkte structuuranalyse van Mt.18:10-14.

⁴⁶ Weren, 20.

⁴⁷ In de commentaren wordt soms een andere versindeling gehanteerd. Deze staat tussen haakjes vermeld, zoals hier de versindeling van Davies-Allison, Vol.II, 768.

⁴⁸ Snodgrass, 100.

⁴⁹ Weren, 63ev.

tuur, maar ook de eigenaar van die kudde. Diezelfde eigenaar komt ook naar voren in de verzen 12e, 13a én 13c. Opnieuw drie verzen die in de concentrische structuur niet aan de orde komen. En dat terwijl vanuit het commentaarvers 13b nog wel de nadruk wordt gelegd op dat vers 13c. Daardoor blijft ook de vreugde, het ‘meer verblijd’-zijn over het verdwaalde schaap, buiten beschouwing. Ook blijven de ‘engelen’ in vers 10c buiten de informatie van de concentrische structuur. En door het chiasme komt alle nadruk te liggen op het verdwaald-zijn (πλανάω) in de gelijkenis en valt het niet op dat er in de toepassing in vers 14 een ander werkwoord (ἀπόλλυμι) wordt gebruikt, te vertalen met ‘verloren gaan’ (zie ook §2.2.1). Zelfs blijft informatie uit het centrale versdeel 12e-f buiten beschouwing. Het totale versdeel gaat over het op weg gaan van de eigenaar van de kudde om het verdwaalde te zoeken. Niet alle nadruk ligt op het verdwaalde schaap alleen, maar ook op de eigenaar en diens handelen in relatie tot dat ene schaap.

Kort gezegd: De complete kudde van 100 schapen, de eigenaar van de kudde én zijn vreugde over het vinden van het verdwaalde blijven vanuit de concentrische structuur onderbelicht. Is dat terecht? Vanuit de concentrische structuur bezien wordt vooral het verdwaalde omringd door de ‘99’ en de ‘Vader in de hemel’. Maar wat zeggen zij over de in vers 12e-f centrale persoon, de eigenaar? Is hieruit af te leiden dat zoals ‘één van deze kleinen’ hoort bij de ‘Vader in de hemel’, zo ook dat ene verdwaalde schaap bij de eigenaar van de kudde hoort, maar ook bij de 99 andere schapen? Wat is het verband tussen het verdwaald-zijn en het verloren gaan? En welke nadruk verdienen de engelen? En wat heeft het centraal gestelde ‘jullie’ in Mt.18:14 te zeggen t.a.v. het koninkrijk van de hemel? Op deze vragen wordt in hoofdstuk 2, in §3.6 en in §4.4 nader ingegaan.

§ 1.3 LUKAS 15:1-7

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk is aangegeven wordt Lukas 15:1-7⁵⁰ gezien als een afgebakend tekstblok. Eigenlijk zijn het twee tekstblokken, waarvan de eerste functioneert als inleiding op het gehele hoofdstuk. De tekst vormt het begin van hoofdstuk 15, waar in totaal vier tekstblokken zijn te onderscheiden. Drie daarvan bevatten een gelijkenis van Jezus: de gelijkenis ‘van het verloren schaap’ (15:4-7), ‘van het verloren muntstuk’ (15:8-10) en ‘van de verloren zoon’ (15:11-32). Het eerste tekstblok (15:1-3) is te zien als inleiding op of als situering van deze drie gelijkenissen.

De afbakening van Lk.15:1-7 vindt aan het begin plaats door het opvoeren van nieuwe personages. In vers 1 zijn dat ‘alle tollenaars en zondaars’. Het eind wordt afgebakend door vers 8, waar Jezus een tweede gelijkenis begint te vertellen. Het is niet duidelijk in hoeverre in vers 1 ook de tijd en de plaats veranderen, maar voor de rest van hoofdstuk 15 blijven tijd en plaats gelijk. Het is onbekend in welke plaats Jezus deze gelijkenis(sen) verteld heeft. Ten aanzien van de gelijkenis van het verloren schaap geeft Bailey alleen een structuuranalyse van de verzen 4-7 van Lk.15; dus zonder de situering (15:1-3).

Hoofdstuk 15 wordt wel gezien als onderdeel van het verhaal over de reis van Jezus naar Jeruzalem. Deze reisbeschrijving begint in Lk.9:51⁵¹ en gaat door tot en met Lk.19:27.⁵² Volgens Lk.14:25 trokken ‘grote mensenmenigten’^{NBV} met Jezus mee. Hen instrueerde Jezus over verschillende voorwaarden van discipelschap (14:25-35).⁵³

In Lk.16:1 vindt opnieuw een wisseling van personage plaats. Niet langer richt Jezus zich tot zowel de farizeeën als de schriftgeleerden (15:2), maar tot ‘zijn leerlingen’^{NBV} (16:1).

Binnen deze narratieve context vertelt Jezus dus drie gelijkenissen, waaronder de gelijkenis van het verloren schaap. Deze drie gelijkenissen vertonen een thematische eenheid. Deze komt tot uiting door een vijftal aspecten,⁵⁴ die in alle drie gelijkenissen, maar ook in de situering, naar voren komen:

- 1) Zondaars (ἀμαρτωλος; Lk.15:1-2, 7, 10) en het zondigen (ἀμαρτάνω; 15:18,21)
- 2) Verliezen (ἀπόλλυμι; 15:4,6, 8,9, 17,24,32) en vinden (εὕρισκω; 15:4,5,6,7, 9, 24,32)
- 3) Degene die verliest en vindt verblijdt zich (χαίρω; 15:5,6, 32)
- 4) Hij of zij roept anderen op zich met hem of haar te verblijden (συγχαίρω; 15:6, 9) of verklaart dat het voor hem en anderen noodzakelijk is blij te zijn (εὐφραίνω; 15:32; verg. 15:24).
- 5) Deze vreugde komt ook terug in de toepassing van de eerste twee gelijkenissen als vreugde (χαρά) in de hemel (15:7) en voor het aangezicht van de engelen van God (15:10) omdat één zondaar zich bekeert.

⁵⁰ Hierna kortweg Lk.15:1-7.

⁵¹ Fitzmyer, Vol.28, 823.

⁵² Fitzmyer, Vol.28A, 1227.

⁵³ Ibid., 1071.

⁵⁴ Hultgren, 470.

De gelijkenis van het verloren schaap (15:4-7) wordt samen met de gelijkenis van het verloren muntstuk (15:8-10), wel gezien als een 'prelude'⁵⁵ op de gelijkenis van de verloren zoon (15:11-32).

§ 1.3.1 Vertaling & Tekstkritiek

Lukas 15:1

^a Ἦσαν δὲ αὐτῷ ἐγγίζοντες πάντες⁵⁶ οἱ τελώναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ^b ἀκούειν αὐτοῦ.

Alle tollenaars en zondaars kwamen dan⁵⁷ naar hem⁵⁸ toe om naar hem⁵⁸ te luisteren.

Lukas 15:2

^a καὶ διεγόγγυζον⁵⁹ οἱ τε Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ^b λέγοντες ὅτι ^c οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται⁶⁰ καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.⁶¹

En zowel de farizeeën als de schriftgeleerden mopperden onder elkaar en zij zeiden: "deze ontvangt zondaars en hij eet met hen."

Lukas 15:3

^a Εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην ^b λέγων.

En Hij sprak tot hen deze gelijkenis en hij zei:

Lukas 15:4

^a τίς ἀνθρώπος ἐξ ὑμῶν ἔχων⁶² ἑκατὸν πρόβατα ^b καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν ^c οὐ καταλείπει τὰ ἑνεήκοντα ἑννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ ^d καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ^e ἕως εὕρη αὐτό;⁶³

"Welk mens⁶⁴ onder jullie, *die* honderd schapen heeft en ⁶⁵ één van hen heeft verloren, laat niet de negenenegentig achter in de woestijn en gaat op weg achter het verlorene⁶⁶ aan, totdat hij⁶⁷ het heeft gevonden?"

⁵⁵ Snodgrass, 93.

⁵⁶ In een aantal handschriften ontbreekt πάντες. NTG²⁷, 210: W pc lat sy^{s.c.p.} sa^{ms}. Ibid. in SYN³, 304.

Metzger, 139: De afwezigheid van πάντες (een woord dat Lukas graag gebruikt (zie ook §2.4)) bij verschillende getuigen zou, als het niet per ongeluk is, de beslissing van schrijvers kunnen zijn die niet blij waren met deze stijfjgure.

⁵⁷ Bauer, 213: δὲ als 'a marker linking narrative segments, now, then,...'.

⁵⁸ Deze 'hem' verwijst naar Jezus in 18:1.

⁵⁹ Fitzmyer, Vol.28A, 1076: De imperfectum tijd geeft uitdrukking aan de continuïteit van zulke kritiek. Nolland, Vol.35B, 770: Hier zijn eerder de algemene omstandigheden van de bediening van Jezus in gedachten, dan één speciale gebeurtenis.

⁶⁰ Bokkel Huinink, 410: 'op- of afwachten in de zin van opnemen, ontvangen (...) iemand als vriend of gast, Lk.15:2'.

Vgl. Nolland, Vol.35B, 770: Dit 'ontvangen' krijgt de betekenis 'behagen scheppen in / een welbehagen hebben'.

⁶¹ Uit vers 2c volgt toegevoegde informatie: a) t.o.v. vers 1a: Jezus ontvangt ook daadwerkelijk zondaars en b) t.o.v. vers 1b: Jezus eet met hen.

⁶² Vgl. Fitzmyer, Vol.28A, 1071: 'that owns'. NTG²⁷: In handschrift D staat ος εχει ('die zal hebben') als tekstvariant. Hier is dus ruimte voor interpretatie. Vgl. Nolland, Vol.35B, 768: 'if he were to have'. Volgens Haubeck, *Matthäus...*, (455) is ἔχων te zien als attributief participium (vertaald met 'der') of als conditioneel participium (vertaald met 'wenn'). Het 'wenn' of 'if' doet denken aan het hypothetische karakter van Mt.18:12. Waarschijnlijk was dat niet de intentie van Lk.15:4. Vgl. Weren, 129: 'die honderd schapen heeft' en vgl. Scott, 405: 'a man has a hundred sheep'.

⁶³ Snodgrass, 101: Al is 15:4 afgesloten met een vragende punctuatie, is het goed mogelijk dat de vraag doorloopt tot eind 15:6.

⁶⁴ Volgens Nolland, Vol.35B, 770 behoort ἀνθρώπος in dit vers te worden vertaald met 'man' (op basis van de parallel met de 'vrouw' in Lk.15:8). Wanneer deze eerste twee gelijkenissen van Lk.15 worden gezien als 'prelude' (Snodgrass, 93) op de gelijkenis van de verloren zoon, dan is er veel te zeggen voor 'man' als vertaling van ἀνθρώπος. In dat geval onderstrepen deze twee gelijkenissen dat de ἀνθρώπος in Lk.15:11 niet alleen de vader (vgl. 15:12ev.) betreft, maar ook de moeder; ook zij 'had twee zonen'.^{NBV} Scott (99) geeft de gelijkenis van de verloren zoon als titel: 'I Remember Mama'. In zowel Lk.15:4 als in 15:11 ziet Bauer (81-82) ἀνθρώπος echter niet specifiek als een mannelijke persoon. Als enige geraadpleegde commentaar beargumenteert Oveja (208) dat het in 15:4 om een man of om een vrouw kan gaan: Jezus kon ook een vrouw bedoelen. Hierbij gaat zij uit van de 'beliebten Liebesroman von Longos "Daphnis und Chloe"' uit het jaar 300, waarin het zowel gaat om een mannelijke herder (Daphnis) als ook om een vrouwelijke herderin (Chloe). Levine (40) wijst erop dat de vrouwen Rachel (Gen.29:6) én Sippora (Ex.2:16) schapen hielden.

Persoonlijk zie ook ik ἀνθρώπος inclusief ('mens') als opmaat naar de 'vrouw' in Lk.15:8-10 en de 'vader' in 15:11-32.

⁶⁵ Letterlijk zou de vertaling moeten zijn: 'die honderd schapen heeft en *die* één van hen heeft verloren'. Het tweede 'die' is weggelaten om de zin beter te laten lopen.

Lukas 15:5

^a καὶ εὐρών ^b ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους αὐτοῦ χαίρων

En als hij *het*⁶⁸ heeft gevonden legt hij *het* vol vreugde⁶⁹ op zijn schouders

Lukas 15:6

^a καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον ^b συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας ^c λέγων αὐτοῖς·

^d συγχαρήτέ μοι, ^e ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.

en als hij is thuis⁷⁰ gekomen roept hij de vrienden en de buren bij elkaar en zegt tot hen: "jullie moeten je samen met mij verblijden, omdat⁷¹ ik mijn schaap gevonden heb dat verloren was.""

Lukas 15:7

^a λέγω ὑμῖν ὅτι ^b οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται ^c ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι ^d ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίους οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.

Ik zeg jullie:⁷² "zo zal er in de hemel meer⁷³ vreugde⁷⁴ zijn over één zondaar die zich bekeert, dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben."

§ 1.3.2 Structuuranalyse

Om te beginnen is Lk.15:1-7 onder te verdelen in drie grove gedeeltes:

vers 1 t/m 3	De situering
vers 4 t/m 6	Jezus vertelt het verhaal van de gelijkenis
vers 7	Jezus geeft de toepassing

Evenals Mt.18:10-14 is ook L.15:1-7 zowel volgens een lineaire structuur te analyseren (zie bijlage 1), als volgens een concentrische structuur:

15:4a	A	τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα	A	jullie
15:4b	B	καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν	B	1 verloren
15:4c	C	οὐ καταλείπει τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ	C	99
15:4d		1 καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλός		1 het verlorene
15:4e-5a		2 ἔως εὖρη αὐτό; καὶ εὐρών		2 vinden
15:5b-c		3 ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους αὐτοῦ ^c χαίρων		3 vreugde
15:6a-b		4 καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας		4 herstel
15:6c-d		3' λέγων αὐτοῖς ^d συγχαρήτέ μοι		3' vreugde
15:6e		2' ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου		2' vinden
15:6e		1' τὸ ἀπολωλός		1' het verlorene
15:7a-b	A'	λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται	A'	jullie
15:7c	B'	ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι	B'	1 zondaar
15:7d	C'	ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίους οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας	C'	99

Lk.15:4-7, het verhaal van de gelijkenis én de toepassing, is te zien als een gedicht, bestaande uit drie coupletten. Het eerste en tweede couplet bevatten de gelijkenis. Het derde couplet bevat de toepassing. Het eerste en het

⁶⁶ Het participium perfectum ἀπολωλός met het lidwoord τὸ ervoor, vertaald als zelfstandig naamwoord.

⁶⁷ Het 'hij' in 15:4, 15:5 en 15:6 is inclusief bedoeld; niet specifiek verwijzend naar een mannelijke persoon.

⁶⁸ Vanuit αυτό aan het eind van vers 4 is in vers 5 twee maal het woord 'het' toegevoegd om de zin te laten lopen.

⁶⁹ Haubeck, *Matthäus...*, 455: Participium χαίρων te vertalen als: 'vol vreugde'.

⁷⁰ Letterlijk: 'nadat hij is gekomen naar het huis'.

⁷¹ Hier kies ik voor 'omdat' in contrast met 'want' als vertaling van 'γὰρ' in Mt.18:10,11.

⁷² Het zgn. ὅτι-recitativum.

⁷³ Nolland, Vol.35B, 773 geeft hier twee vertaal opties: 'vreugde over... eerder dan...' of 'meer vreugde over... dan...'.

Vgl. Bauer, 433: 'more, rather ... than Mt.18:13; ... there will be more joy over one than over 99 Lk.15:7'.

⁷⁴ BDF, 127-128: 'The positive' 'Luk15:7 χαρὰ ἔσται ... ἢ (...) can also be used in the sense of a comparative (superlative)' => 'meer vreugde dan'.

derde couplet zijn stapsgewijs parallel aan elkaar, elk met drie regels die gedeeltelijk dezelfde inhoud weergeven (ABC//A'B'C'). Weren⁷⁵ ziet dit als 'alternerende patronen'. Hier is het tweede couplet door omgeven. Het tweede couplet heeft een andere dichtvorm dan de coupletten één en drie.

Het tweede couplet is opgebouwd uit zeven regels die omgekeerd parallel aan elkaar zijn. Weren⁷⁶ noemt dit 'concentrisch parallellisme'(1 2 3 4 3' 2' 1'), te vergelijken met de structuur van Mt.18:10-14. Bailey⁷⁷ typeert het geheel van Lk.15:4-7 als een 'Form VI' dichtstructuur.

Anders dan bij Mt.18:10-14 valt de situering in Lk.15:1-3 buiten deze dichtstructuur. Misschien is het wel om die reden dat Snodgrass⁷⁸ het in Lk.15:4-7 gesuggereerde chiasme geforceerd vindt. Inderdaad dreigt hier het gevaar van 'schemadwang':⁷⁹ de behoefte ook in deze tekst bijvoorbeeld een concentrische structuur te willen zien. Daardoor blijven de tollenaars en zondaars én de farizeeën en de schriftgeleerden, maar ook de rol van Jezus buiten beschouwing.

Bailey⁸⁰ is echter van mening dat het interne parallellisme preciezer en belangrijker is. Volgens hem⁸¹ blijkt uit bovenstaand chiasme dat het herstel (15:6a-b) centraal staat. Dit herstel (4) wordt omringd door de vreugde (3, 3') over het vinden (2, 2') van het verlorene (1, 1'): 'joy at restoration' staat in het centrum van het gedicht.

Dat herstel staat echter beschreven als de terugkeer, het thuiskomen, van de eigenaar van de schapen en het bij elkaar roepen van zijn vrienden en burenen. Iets dat heel natuurlijk zou zijn.⁸² Het herstel van de kudde, door het ene schaap bij de andere 99 te voegen, staat hier weliswaar niet beschreven. Volgens Bailey⁸³ brengt de herder op het platteland – in onderscheid tot de bedoeïen – elke avond zijn schapen terug naar zijn huis in het dorp. Dat de kudde weer compleet is, is de achterliggende reden voor zijn oproep tot gezamenlijke vreugde. Maar of met zijn thuiskomst ook de 100 schapen met elkaar herenigd zijn, staat niet expliciet beschreven. Daarbij is het nog maar de vraag⁸⁴ of (de) (groepen) vrienden en (de) (groepen) burenen ook gehoor geven aan zijn oproep om zich met hem te verblijden omdat hij zijn schaap gevonden had dat verloren was!

De gelijkenis van het verloren schaap in Lk.15 staat in nauwe relatie tot de twee daarop volgende gelijkenissen. Ook van die twee gelijkenissen heeft Bailey structuuranalyses gemaakt.⁸⁵ Volgens al deze structuuranalyses van Bailey⁸⁶ staat het herstel centraal. Daaruit is te concluderen⁸⁷ dat het in Lk.15 gaat om herstel. In Lk.15 blijft de vraag óf dat herstel er komt echter grotendeels onbeantwoord.⁸⁸

Ook bij het chiasme van Lk.15:4-7 is goed zichtbaar dat veel tekst buiten beschouwing blijft, zoals Snodgrass aangeeft.⁸⁹ Van het bovengenoemde vijftal aspecten⁹⁰ die in alle drie gelijkenissen van Lk.15, maar ook in de situering,

⁷⁵ Weren, 29.

⁷⁶ Ibid., 20.

⁷⁷ Bailey, *Poet...*, 144-145.

⁷⁸ Snodgrass, 100. Hierbij verwijst hij in vn.18 naar Bailey, *Jacob and the Prodigal*, p.65.

⁷⁹ Weren, 42.

⁸⁰ Bailey, *Poet...*, 145vn.13.

⁸¹ Ibid., 152.

⁸² Ibid., 153.

⁸³ Ibid., 152.

⁸⁴ Scott, 407: 'the implied feast of rejoicing'.

⁸⁵ Na de dubbele gelijkenis van het verloren schaap en het verloren muntstuk (Lk.15:4-7, 8-10) volgt de gelijkenis van de verloren zoon (15:11-32). Eigenlijk gaat het daarin over de vader en de twee verloren zonen. Na een inleidende zin (15:11) gaat de gelijkenis eerst over de jongste zoon, die verloren is, maar terugkeert (15:12-23) en daarna gaat de gelijkenis verder door op de oudste zoon, die toch ook verloren blijkt te zijn (15:24-32). Bailey, *Poet...*, 159: In de verzen 11-32 'also we have a double parable and each half has its own structure.' Zo komt Bailey uit op 4 structuuranalyses over Lk.15.

⁸⁶ Zie achtereenvolgens Bailey, *Poet...*, 144-145 (Lk.15:6), 156 (Lk.15:9), 159-160 (Lk.15:18-19), 191 (Lk.15:29-30).

⁸⁷ Al is bij deze vier structuuranalyses wel enige schemadwang te ontdekken: de eerste twee structuuranalyses bevatten namelijk zowel een verhaal als een toepassing; de andere twee structuuranalyses bevatten alleen een deel van het verhaal van de gelijkenis van de verloren zoon, omdat aan die gelijkenis geen toepassingen zijn toegevoegd.

⁸⁸ In Lk.15:6 en 15:9 bestaat het herstel eruit dat de herder c.q. de vrouw de vrienden en burenen uitnodigen. Daarbij is het nog maar de vraag in hoeverre zij aan die oproep gehoor hebben gegeven. In 15:18-19 krijgt de jongste verloren zoon berouw en keert hij terug naar huis. Het herstel is ingezet. In 15:29-30 weigert de oudste zoon te delen in de vreugde van de vader over het terugvinden van zijn jongste zoon. Het blijft in de gelijkenis onduidelijk of de oudste zoon uiteindelijk ook komt en het huis binnen gaat en meedoet aan de muziek en het dansen en hij vrolijk begint te worden. Het blijft de vraag of de twee zonen werden verzoend met hun vader.

⁸⁹ Snodgrass, 100. (vgl. §1.2.2.vn.48).

⁹⁰ Hultgren, 470. (zoals bij §1.3.vn.54).

naar voren komen, blijven in bovenstaand chiasme de eerste – zondaars (ἀμαρτωλος; 15:1-2, 7) – en de laatste – vreugde (χαρά) in de hemel (15:7) – onderbelicht.

Ook blijft de werking van de rede-invoeringen in Lk.15:6c en 15:7a buiten beschouwing.

Lk.15:7 bevat een tussenzin met een commentaarfunctie ('ik zeg jullie'), waardoor extra nadruk komt te liggen op de vergrotende trap in de verzen 7b, 7c en 7d. Zo bezien lijkt bij Lukas de nadruk te worden gelegd op de toepassing, en daarmee op de vreugde over die ene zondaar die zich bekeert én op het feit dat deze vreugde meer is dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben.

Ook binnen het verhaal van de gelijkenis, namelijk in vers 6c, is een vergelijkbare directe rede van de hoofdpersoon⁹¹ te ontdekken: De eigenaar van de kudde roept zijn vrienden en burens bij elkaar 'en zegt tot hen'. Ook met vers 6c wordt ook nadruk gelegd op dat wat volgt: "Jullie moeten je samen met mij verblijden, omdat ik mijn schaap gevonden heb dat verloren was."

Zowel vers 6c als vers 7a leggen de nadruk op de vreugde. Vreugde komt drie maal voor in de gelijkenis van het verloren schaap: de vreugde van de eigenaar (15:5), een vreugde die hij deelt (15:6), zoals er vreugde in de hemel zal zijn (15:7).

Het woord ἀμαρτωλος ('zondaar') komt voor in Lk.15:1,2 en 7. In de verzen 1 en 2 wordt de situering beschreven en in vers 7 de toepassing van de gelijkenis. Daarbij is ἀμαρτωλος te zien als sleutelwoord. De situering in 15:1-3 valt buiten de hiervoor beschreven structuuranalyse. Je zou echter kunnen zeggen dat de gelijkenis van het verloren schaap wordt omringd door het woord ἀμαρτωλος.

Het herstel, dat volgens de concentrische structuur in het verhaal van de gelijkenis centraal staat, staat beschreven in 15:6a-c. Deze verzen staan bijna aan het eind van het verhaal van de gelijkenis. Uit de tekst zelf is op te maken dat het gaat om het werkelijke einde van de gelijkenis (15:6d-e) en om de toepassing (15:7b-d). Daardoor wordt meer, of zelfs de meeste, nadruk gelegd op de vreugde.

Bailey⁹² geeft geen verder commentaar op de verbanden tussen 'jullie', '1' en '99' in het eerste en derde couplet. Wanneer deze toch in de analyse worden meegenomen, dan kan gezegd worden dat de centraal gestelde 'joy at restoration' wordt omringd door deze drie, steeds opeenvolgende, woorden.

Al moeten we ons bewust zijn van het gevaar dat we lopen te geforceerd vanuit de structuur van een tekst een betekenis te willen afleiden, toch kan hieruit voorzichtig een vraag opkomen: welke rol hebben de '99' ten opzicht van die 'ene' uit 'jullie' bij het herstel en de vreugde daarover door het vinden van het verlorene? Of hebben zij zelfs al een rol bij het wel of niet verloren gaan van die 'ene' zondaar uit 'jullie'?

§ 1.4 THOMAS 107

In het Thomas-evangelie is het onderwijs van Jezus in een gnostische richting geïnterpreteerd en uitgelegd.⁹³ Volgens Meier⁹⁴ moet de samensteller van het Thomas-evangelie bekend zijn geweest met en gebruik hebben gemaakt van de Synoptische evangeliën. Th.107 is dus secundair en wordt daarom hierna incidenteel aangehaald. Ondanks vele verschillen met de synoptische versies worden deze twee versies van de gelijkenis van het verloren schaap ondersteund of verhelderd door Th.107, zo zal blijken in hoofdstuk 2 en 4.

⁹¹ Weren, 63ev.

⁹² Bailey, *Poet...*, 145.

⁹³ Roukema, *Jezus...*, 121.

⁹⁴ Meier, 147. Hultgren, 439(vn.39) redeneert in dezelfde lijn. Contra: Scott, 33: 'the author of Thomas (...) did not know the Synoptic Gospels.'

§ 1.4.1 Vertaling⁹⁵

107. (1) ΠΕΧΕ ΙC ΧΕ ΤΜΝΤΕΡΟ ΕCΤΝΤΩΝ ΕΥΡΩΜΕ ΝΩΩC
ΕΥΝΤΑC ΜΜΑΥ ΝΩΕ ΝΕCΟΟΥ (2) ΛΟΥΑ ΝΖΗΤΟΥ CΩΡΜ ΕΠΝΟC
ΠΕ ΛCΚΩ ΜΠCΤΕΨΙΤ ΛCΩΙΝΕ ΝCΑ ΠΙΟΥΑ ΩΑΝΤΕCΖΕ ΕΡΟC (3)
ΝΤΑΡΕCΖΙCΕ ΠΕΧΑC ΜΠΕCΟΟΥ ΧΕ †ΟΥΟΥΚ ΠΑΡΑ ΠCΤΕΨΙΤ

¹ Jezus zei:

^{2a} Het koninkrijk lijkt op een herder die honderd schapen had.

^{2b} Eén daarvan, het grootste, verdwaalde.

^{2c} Hij liet de negenennegentig achter

^{2d} om het ene te zoeken totdat hij het vond.

^{2e} Toen hij die moeite had gedaan, zei hij tot het schaap:

^{2f} Ik heb jou meer lief dan de negenennegentig.

§ 1.4.2 Structuuranalyse

In de secundaire literatuur heb ik geen structuuranalyse van Thomas 107⁹⁶ gevonden. Door gebrek aan kennis van het Koptisch, de grondtaal waar Th.107 in is geschreven, heb ik een lineaire structuuranalyse van de vertaling gemaakt. Hierdoor moet extra voorzichtig worden omgegaan met het interpreteren van deze analyse. De lineaire structuuranalyse is te vinden in bijlage 1.

§ 1.5 CONCLUSIE

Bij Mattheüs is een structuuranalyse gemaakt van het verhaal, omgeven door de toepassing en de situering van de gelijkenis. Bij Lukas is de structuur geanalyseerd van het verhaal van de gelijkenis samen met de toepassing. Vanuit deze concentrische structuuranalyses bezien staat in de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs het ene verdwaalde schaap centraal en bij Lukas het herstel. Bij Mattheüs wordt dat ene verdwaalde schaap omringd door de '99' en door 'de Vader in de hemel'; bij Lukas staan 'jullie', '1' en '99' rondom het herstel en de vreugde over het vinden van het verlorene.

Vanuit de commentaarverzen ligt de nadruk bij Mattheüs op 'de Vader in de hemel' (18:10c), op de volheid van de kudde en het handelen (18:12a) en op de vreugde van de eigenaar van die kudde (18:13c). Vanuit de personage- en commentaarzinnen in Lk.15:6c en 7a ligt de nadruk respectievelijk op de oproep tot gedeelde vreugde met de eigenaar en op de vreugde in de hemel.

Vanuit de grotere context bij Mattheüs is de vraag te stellen wat het centraal gestelde 'jullie' te zeggen heeft t.a.v. het koninkrijk van de hemel.

Vanuit de sleutelwoorden is het 'verloren schaap' bij Lukas verbonden met het woord ἀμαρτωλος (zondaar) en bij Mattheüs is het 'verdwaalde schaap' verbonden met de woorden παιδίον ('kinderen'), μικροί (één van deze 'kleinen') en ἀδελφός (broeder').

⁹⁵ Roukema, ...*Thomas*, 91, vertaald uit het Koptisch (vgl. blz.90). De afgebeelde koptische tekst is overgenomen van <http://www.earlychristianwritings.com/thomas/gospelthomas107.html> d.d. 20-11-2015.

⁹⁶ Hierna kortweg Th.107.

Hfdst.

2

SYNOPTISCHE VERGELIJKING BRONNENKRITIEK REDACTIEKRITISCHE ANALYSE

§ 2.1 INLEIDING

In hoofdstuk 1 (en in bijlage 1) is de structuur van beide versies geanalyseerd. In dit tweede hoofdstuk en in bijlage 2¹ worden de twee synoptische versies met elkaar vergeleken, overeenkomstig met leeswijzer II van Weren.² Telkens worden twee verzen weergegeven, die met elkaar worden vergeleken. Daarbij zijn woorden of uitdrukkingen (deels) vetgedrukt als zij (deels) zowel in Mt.18:10-14 als in Lk.15:1-7 voorkomen.

Eerst gebeurt dat ten aanzien van het verhaal (§2.2),³ vervolgens ten aanzien van de toepassing (§2.3) en als derde ten aanzien van de situering (§2.4). In §2.5 wordt ingegaan op de bronnen- en redactiekritiek, waarna in §2.6 een korte weergave volgt van de theologische hoofdlijnen bij Lukas en bij Mattheüs en een conclusie.

Wanneer Lk.15:1-7 wordt vergeleken met Mt.18:10-14, zijn een groot aantal verschillen zichtbaar, maar ook een aantal overeenkomsten. Zoals in het vorige hoofdstuk al duidelijk is geworden verschillen beide situeringen van de gelijkenis (Lk.15:1-3; Mt.18:10) sterk van elkaar. Waar het verhaal en de toepassing daarvan in Lk.15:4-7 zijn beschreven met 89 woorden, is datzelfde in Mt.18:12-14 gedaan met slecht 65 woorden.⁴ Daarvan zijn slechts veertien (vet gedrukt in bijlage 2) identiek in beide evangeliën. Van vier andere woorden is in bijlage 2 alleen de stam vetgedrukt, omdat zij weliswaar in beide versies voorkomen, maar dan met verschillende grammaticale vormen. De overige woorden in Lk.15:4-7 zijn afwijkend van Mt.18:12-14.

§ 2.2 HET VERHAAL VAN DE GELIJKENIS

§ 2.2.1 *Een mens heeft honderd schapen*

L U K A S 1 5 : 4		M A T T H E Û S 1 8 : 1 2	
		Τί ὑμῖν δοκεῖ;	18:12a
15:4a	τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα	ἐὰν γένηται τινὶ ἄνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα	18:12b
15:4b	καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν	καὶ πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν,	18:12c
15:4c	οὐ καταλείπει τὰ ἐνεήκοντα ἐννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ	οὐχὶ ἀφήσει τὰ ἐνεήκοντα ἐννέα ἐπὶ τὰ ὄρη	18:12d
15:4d	καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς	καὶ πορευθεὶς	18:12e
15:4e	ἕως εὐρῆ αὐτό;	ζητεῖ τὸ πλανώμενον;	18:12f

In de twee synoptische versies wordt een mens (Lk.15:4a/Mt.18:12b: ἄνθρωπος; M/V⁵) centraal gesteld; een mens die honderd schapen (ἑκατὸν πρόβατα) heeft: de eigenaar van de kudde, niet een ingehuurde helper.⁶ De eigenaar wordt wel gezien als een bescheiden rijke, in contrast tot de arme vrouw in Lk.15:8-10.⁷ 'Hebben' (Lk.15:4a: ἔχων / Mt.18:12b: datus possessivus ἄνθρώπῳ) kan wijzen op eigendom, waardoor de focus op God kan worden gevestigd.⁸ 'Hebben' is ook te vertalen met 'het beheer voeren over', 'verantwoordelijk zijn voor', 'zorgen voor'. In zo'n geval is de herder eerder een lid van de uitgebreide familie dan een ingehuurde vreemdeling, zo concludeert Bailey.⁹ Hierdoor blijft het schaap van belang voor de herder. Van Palestijnse herders heeft Bailey¹⁰ bovendien begrepen dat een kudde van honderd schapen nooit aan één persoon kan worden toevertrouwd.¹¹

¹ Zie ook de tabellen 1 en 2 in bijlage 2. Deze tabellen zijn opgesteld op basis van de vertalingen uit hoofdstuk 1. In **vet** zijn de overeenkomsten aangegeven.

² Weren, 101-105.

³ Omdat Levine de gelijkenis bespreekt vanuit Lk.15, is deze versie ook in dit hoofdstuk als uitgangspunt genomen.

⁴ Zie Snodgrass, 99.

⁵ Vgl. §1.2.1.vn.29 en §1.3.1.vn.64.

⁶ France, 687: In Joh.10:11-15 wordt het belang van dit onderscheid aangegeven.

⁷ Fitzmyer, Vol.28A, 1076.

⁸ Nolland, Vol.35B, 773: 'God's ownership of the flock from which the tax collectors and singers have strayed'. Contra: Kloppenborg-Callon, 222 en Levine, 35.

⁹ Bailey, *Poet...*, 148.

Het is opvallend dat in beide versies niet wordt geschreven over een ‘herder’ (ποιμήν).¹² Dit is wel het geval in Th.107.

In alle drie versies gaat de gelijkenis over een kudde van honderd schapen. Het woord πρόβατον komt bij Lukas alleen voor in deze gelijkenis. Bij Mattheüs (zie §2.4.2) is het woord veel vaker gebruikt.

In Lk.15:4b staat dat die mens één van zijn honderd schapen ‘heeft verloren’ (ἀπόλλυμι). Volgens Mt.18:12c is dat ene schaap ‘op een dwaalspoor terecht gekomen’, ‘verdwaald’ (πλανάω). Het koptisch in Th.107 heeft eenzelfde woord als bij Mattheüs. Bij Thomas is dat ene, verdwaalde schaap ‘het grootste’.

Bij Lukas kan de eigenaar, die één van zijn schapen ‘heeft verloren’, iets worden verweten. Bij Mattheüs, met de passieve werkwoordsvorm van πλανάω, blijft het de vraag wie verantwoordelijk is voor het verdwalen van het schaap.¹³

Daarom verlaat (Mt.18:12d: ἀφήσει)¹⁴ de eigenaar de negenennegentig andere schapen; hij laat hen achter (Lk.15:4c: καταλείπει).¹⁵ Hier is niet van belang of er een ongebruikelijk risico wordt gelopen.¹⁶ Het gaat in de gelijkenis om de grote vreugde over het terugvinden van het verdwaalde schaap.¹⁷

Een ander verschil tussen beide versies is het gebied waar de negenennegentig andere schapen worden achtergelaten: in de woestijn (ἐν τῇ ἐρήμῳ; Lk.15:4c) of op de bergen (ἐπὶ τὰ ὄρη; Mt.18:12d). Tussen beide termen zit inhoudelijk geen verschil;¹⁸ het gaat om hetzelfde gebied. Daarbij roept de uitdrukking bij Lukas 1 Samuël 17:28¹⁹ uit de Septuagint in herinnering, terwijl de uitdrukking bij Mattheüs doet denken aan 1 Koningen 22:17,²⁰ Jeremia 50:6²¹ of Ezechiël 34:6 en 34:13.²² In Th.107 staat alleen vermeld dat de herder de negenennegentig achter liet, zonder dat een specifieke plaats wordt aangegeven.

In beide versies gaat de mens op weg (Lk.15:4d: πορεύεται /Mt.18:12e: πορευθεὶς). Mt.18:12 eindigt met een mens die op weg is gegaan om het verdwaalde te zoeken (ζητεῖ); volgens §1.2.2 het centrale gedeelte van Mt.18:10-14. In Lk.15:4 gaat de mens door met zoeken ‘totdat hij het’ (verlorene) ‘heeft gevonden’ (εὕρη). Ditzelfde aspect zit ook in Th.107: ‘totdat hij het vond’. Daar is het meteen al zeker dat de eigenaar het verdwaalde schaap vindt. Het onderstreept het doorzettingsvermogen van de eigenaar.²³

Vraagstelling

Het onderwerp van deze gelijkenis komt uit het leven van elke dag: een man of vrouw die werkt, verliest en het verlorene probeert te vinden.²⁴ Bij Lukas is het verwoord als een mens ‘onder jullie’ (Lk.15:4a: τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν).²⁵ Met deze woorden zou Jezus de gelijkenis op een hele directe manier aan het publiek adresseren.²⁶

¹⁰ Bailey, *Poet...*, 149.

¹¹ Mogelijk sluit dit aan bij Lk.2:8, waar staat dat herders ‘s nachts in het veld de wacht hielden ‘bij hun kudde’^{NBV} (ἐπὶ τὴν ποιμνὴν αὐτῶν). Mogelijk was deze ene, gezamenlijke kudde ook te groot voor één herder. Vgl. Hultgren, 53vn.22.

¹² Ποιμήν (herder) in de evangeliën: Mt.9:36; 25:32; 26:31; Mk.6:34; 14:27; Lk.2:8,15,18,20 en Joh.10:2,11,12,14,16.

¹³ Bailey, *Poet...*, 152. Vgl. Zimmermann, 231: meer nadruk op het eigen initiatief van het schaap. Zo ook Snodgrass, 104 met vn.49 op blz. 617.

¹⁴ Davies-Allison, Vol.II, 774vn.101: ἀφήμι: Mt.:37; Mk.:34; Lk.:31.

¹⁵ Ibid., 774vn.101: καταλείπω: Mt.4; Mk.:4; Lk.:4.

¹⁶ Vgl. Snodgrass, 104-105; Kloppenborg-Callon, 253 vn.99 – 254; Hultgren, 53-54; Nolland, Vol.35B, 771; Davies-Allison, Vol.II, 774-775; Scott, 415.

¹⁷ Davies-Allison, Vol.II, 775: ‘Lauterbach comments: ‘To God one Israelite is as valuable as all the tribes of Israel.’

¹⁸ Snodgrass, 104; Nolland, Vol.35B, 771; Scott, 411; Hultgren, 50,55,58.

¹⁹ 1Sam.17:28: ‘... Hoor jij niet in de woestijn (LXX: ἐν τῇ ἐρήμῳ) op je schapen te passen?’^{NBV} Vgl. Hultgren, 58.

²⁰ 1Kon.22:17: ‘Toen zei Micha: ‘Ik zag israël verspreid over de bergheilingen (LXX: ἐν τοῖς ὄρεσιν), als een kudde schapen die geen herder heeft. De HEER zei: “Ze hebben geen aanvoerder, laat ieder in vrede naar huis terugkeren.”’^{NBV} Vgl. Scott, 415.

²¹ Jer.50:6 [vgl. LXX:27:6] ‘Mijn volk was een dolende kudde schapen, hun herders (...) dreven hen de bergen (LXX: ἐπὶ τὰ ὄρη) in. Daar dwaalden ze over heuvels en bergen, ze vergaten waar hun schaapskooi was.’^{NBV} Vgl. Hultgren, 55.

²² Ezech.34:6 [34:5 ‘Zonder herder’] ‘dwalen’ [34:5: ‘mijn schapen’] ‘rond in de bergen (LXX: ἐν παντὶ ὄρει) en hoog in de heuvels; over heel het aardoppervlak raken ze verstrooid, en er is niemand die naar ze omziet, niemand die naar ze op zoek gaat.’^{NBV} Vgl. Scott,415. Ezech.34:13: ‘... Op de bergen (LXX: ἐπὶ τὰ ὄρη) van Israël (...) zal ik [34:12 zoals een herder] [34:8: mijn schapen] weiden,...’^{NBV} Vgl. Davies-Allison, Vol.II, 774.

²³ Kloppenborg-Callon, 254.

²⁴ Hultgren, 9.

²⁵ Eenzelfde woordconstructie komt in Lk.15:4b en Mt.18:12c terug m.b.t. één (ἓν) van de honderd schapen: ἐξ αὐτῶν.

²⁶ Hultgren, 8; Luz, 8-20, 443; Nolland, Vol.35B, 622.

Met eenzelfde doel beginnen beide synoptische versies van het verhaal vragenderwijs. In Th.107 is de gelijkenis niet vragenderwijs opgesteld.

Mt.18:12 bestaat uit twee vragen. De eerste vraag ‘Wat denken jullie?’ (18:12a: τί ὑμῖν δοκεῖ;) heeft als doel de aandacht van de hoorder/lezer in beslag te nemen.

De tweede vraag in Mt.18:12b-f is optioneel, hypothetisch gesteld: ἐὰν (‘als’), horend bij de coniunctivus γένηται: Als het zou gebeuren...²⁷ Ook het aansluitende vers 13 is opgezet in voorwaardelijke zin: καὶ ἐὰν (‘en als’) om de hoorder/lezer te laten nadenken over eigen ervaringen.²⁸

Lk.15:4 bestaat uit één vraag. Deze is niet hypothetisch.

In beide synoptische versies wordt de hoorder/lezer expliciet aangesproken en gedwongen de vraag uit Lk.15:4 en de tweede vraag uit Mt.18:12 te beantwoorden en verplicht het antwoord over te zetten naar een ander terrein;²⁹ het eigen leven. Bij deze vraag wordt in beide versies gebruik gemaakt van een ontkenning: (L.15:4c: οὐ / Mt.18:12d: οὐχί). Hiermee wordt benadrukt dat er één te verwachten, positief³⁰ antwoord is: ‘iedere herder zou de negenennegentig verlaten en het verloren schaap gaan vinden’.³¹

§ 2.2.2 *Gevonden! (?)*

L U K A S 1 5 : 5		M A T T H E Û S 1 8 : 1 3	
		<i>Hypothetisch</i>	
15:5a	καὶ εὐρῶν	καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό,	18:13a
		ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι	18:13b
15:5b	ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὄμους αὐτοῦ χαίρων	χαίρει ἐπ’ αὐτῷ μᾶλλον	18:13c
		ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.	18:13d

Met het voegwoord καὶ wordt het verhaal van de gelijkenis voorgezet in Lk.15:5 en Mt.18:13. Behalve een paar overeenkomsten zijn tussen deze verzen vooral verschillen te ontdekken.

In beide versies vindt (Lk.15:5a: εὐρῶν /Mt.18:13a: εὐρεῖν) de eigenaar dat ene schaap. Bij Lukas is dat zeker. Bij Mattheüs is het hypothetisch en maakt het werkwoord εὐρίσκω onderdeel uit van eenzelfde zinsconstructie als in 18:12: καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό. Letterlijk staat daar: ‘En als het zal geschieden te vinden het’ (18:13a): niet elk verdwaalde schaap zal worden gevonden.³² Dit versterkt het open einde van Mt.18:12.

Bij Lukas wordt aan het vinden toegevoegd dat de eigenaar het ene schaap op zijn ‘schouders’ (ὄμους) legt. Dat doet die persoon ‘vol vreugde’ (χαίρων). De meningen over deze handeling verschillen van noodzakelijk,³³ normaal of bijkomend³⁴ of om uitdrukking te geven aan de zorg van een goede herder,³⁵ als idealisering van de herder.

Ook bij Mattheüs komt het werkwoord χαίρω (Lk.15:5b: χαίρων / Mt.18:13c: χαίρει) voor. Daar wordt aan het vinden toegevoegd, ‘dat hij over het’ ene schaap ‘meer verblijd (χαίρει) is dan over de negenennegentig die niet verdwaald waren’. Hierbij wordt de vergrotende trap μᾶλλον ἢ gebruikt.

Mt.18:13 is het laatste vers van het verhaal van het verloren schaap in dit evangelie. Dit vers is te zien als een toepassing binnen het verhaal van de gelijkenis (zie §2.3.2). Daarbij is alleen de eigenaar verblijd over het terugvinden van het ene verdwaalde schaap. In het evangelie van Lukas heeft het verhaal van de gelijkenis van het verloren schaap nog een extra vers: Lk.15:6. Hierin is sprake van gedeelde vreugde.

²⁷ Deze coniunctivus is in de vertaling onvertaald gelaten.

²⁸ Luz, 8-20, 443.

²⁹ Snodgrass, 96 noemt daarom ook deze gelijkenis een ‘interrogative parable’.

³⁰ Davies-Allison, Vol.II, 772. Ook Scott, 416 vermeldt dit, maar vraagt ook: ‘has the shepherd been a fool?’

³¹ Snodgrass, 101.

³² France, 687vn.13; Hultgren, 56.

³³ Fitzmyer, Vol.28A, 1077. Vgl. ook Nolland, Vol.35B, 772 en Bailey, *Poet...*, 154.

³⁴ Scott, 411.

³⁵ Snodgrass, 102. Vgl. Hultgren, 58.

§ 2.2.3 Gedeelde vreugde!(?)

L U K A S 1 5 : 6		M A T T H E Û S 1 8	
15:6a	καὶ ἔλθὼν εἰς τὸν οἶκον		
15:6b	συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας		
15:6c	λέγων αὐτοῖς·		
15:6d	συγχαίρητέ μοι,		
15:6e	ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλός.		

Lk.15:6 laat geen overeenkomsten zien met de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs. Wel zijn er grote overeenkomsten met Lk.15:9 in de gelijkenis van het verloren muntstuk. In beide verzen gaat het om gedeelde vreugde; maar of die vreugde er ook komt is niet zeker.

Lk.15:6 vormt één geheel met het voorafgaande vers 5. Beide verzen beginnen met het voegwoord καὶ. In Lk.15:6a komt de eigenaar weer thuis nadat hij het verloren schaap heeft teruggevonden. Hij is vol vreugde daarover. Die vreugde wordt in vers 6d-e verbreed tot zijn vrienden (φίλους) en buren (γείτονας). Hiervoor roept hij hen samen (συγκαλεῖ) en roept hij hen op zich met hem te verblijden (συγχαίρητέ). Hij wil delen in zijn vreugde. Hierbij gaat het om een concrete activiteit van feesten, en niet om enkel meevoelen.³⁶

Ook in de bewoording van de reden voor het gezamenlijk verblijden zitten veel overeenkomsten tussen vers 6 en vers 9. In beide gevallen is er gemeenschappelijke vreugde ‘omdat ik gevonden heb’ (ὅτι εὗρον) ‘mijn schaap’ c.q. ‘de drachme’^{NBV} dat verloren was (15:6: τὸ ἀπολωλός) c.q. ‘die ik kwijt was’ (15:9: ἦν ἀπώλεσα). Uit dit verschil maakt Levine³⁷ op dat de herder geen verantwoordelijkheid (zie ook §2.2.1 bij vn.13) bij zichzelf neerlegt voor het verliezen van het schaap, terwijl de vrouw wel verantwoordelijkheid bij zichzelf legt voor het verliezen van het muntstuk.

In Lk.15:6 wordt gezinspeeld op tafelgemeenschap,³⁸ het onderwerp uit de situering (Lk.15:1-3) van de drie gelijkenissen in Lk.15. Deze tafelgemeenschap vormt ook het eind van het verhaal van het verloren muntstuk (Lk.15:9). In vers 6 worden de vrienden (τοὺς φίλους) en de buren (τοὺς γείτονας) uitgenodigd. In vers 9 nodigt ook de vrouw die het muntstuk heeft teruggevonden de vriendinnen (τὰς φίλας) en buren (γείτονας) uit. De eigenaar van honderd schapen nodigt (vs.6) zijn mannelijke verwanten uit; de arme vrouw (vs.9) haar vrouwelijke verwanten.³⁹ De mannelijke vormen in vers 6 zijn inclusief: zowel mannen als vrouwen, al behoren we bij het feest van de herder te denken aan een feest onder mannen.⁴⁰ De vrouwelijke vormen in vers 9 wijzen alleen op de vriendinnen en de vrouwelijke buren.

In de structuuranalyses van Bailey⁴¹ kwamen Lk.15:6 en 15:9 naar voren als kernvers van respectievelijk de gelijkenis van het verloren schaap en van het verloren muntstuk. Volgens hem gaat het in deze verzen om herstel.⁴² Daarbij blijft het echter de vraag in hoeverre zij aan die oproep gehoor hebben gegeven.⁴³ En zeker in de gelijkenis van de verloren zoon⁴⁴ blijft het de grote vraag of ook de oudste zoon aan de maaltijd gaat deelnemen en daarmee deel gaat uitmaken van deze tafelgemeenschap (15:25-32).

De maaltijd is in het oosten, vandaag de dag én in het verleden, een speciaal teken van acceptatie.⁴⁵ Theissen⁴⁶ ziet de tafelgemeenschap van Jezus met ‘gemarginaliseerde mensen’ in het volk als een symbolisch geladen politieke uitingvorm. Hiermee zou Jezus volgens hem vooruitlopen op de grote eschatologische tafelgemeenschap van het herstelde volk, waaraan – tegen nationalistische verwachtingen in – heidenen overal vandaan zullen deelnemen. Theissen verwijst hierbij naar Mt.8:11v.,⁴⁷ waar het gaat om het ‘koninkrijk van de hemel’.^{NBV}

³⁶ Nolland, Vol.35B, 773.

³⁷ Levine, 44.

³⁸ Scott, 408.

³⁹ Snodgrass, 614vn.9.

⁴⁰ Ibid., 620vn.96: ‘Cf. Praeder, *The Word in Women’s Worlds*, p. 46.’

⁴¹ Zie §1.3.2.

⁴² In Lk.15:6 en 15:9 bestaat het herstel eruit dat de herder c.q. de vrouw de vrienden en buren uitnodigen.

⁴³ Vgl. §1.3.2.vn88.

⁴⁴ Al in Lk.15:17 heeft de verloren zoon het eten bij de vader voor ogen. In vers 23 stelt de vader de tafelgemeenschap in het vooruitzicht en wordt er in vers 24 ook werkelijk mee begonnen.

⁴⁵ Bailey, *Poet...*, 143.

⁴⁶ Theissen, 66.

⁴⁷ Mt.8:11-12: ‘Ik zeg jullie dat velen uit het oosten en uit het westen zullen komen en met Abraham, Isaak en Jakob zullen aanliggen in het koninkrijk van de hemel,¹² maar de erfgenamen van het koninkrijk zullen jammeren en knarsetanden.’

Hieruit is af te leiden dat de gelijkenis van het verloren schaap bij Lukas gaat over het koninkrijk van de hemel. Vanuit de context binnen Mt.18 (zie §1.2) is deze gelijkenis ook bij Mattheüs te zien als een gelijkenis over het koninkrijk van de hemel. De gelijkenis in Th.107 is een vergelijking met ‘het koninkrijk’.⁴⁸

Hieruit is te concluderen, dat de gelijkenis van het verloren schaap gaat over het koninkrijk van God. Dit wordt benadrukt door de aan Lk.15:6d-e voorafgaande directe personagetekst (Lk.15:6c).

In §1.3.2 is getoond hoe Lk.15:6a-b, met daarin het herstel, centraal staat in 15:4-7. Wanneer vers 15:6c wordt gezien als een directe personagetekst, is te stellen dat in de tekst zelf de nadruk wordt gelegd op wat volgt: het gezamenlijk verblijden, de gedeelde vreugde, het koninkrijk van God.

§ 2.3 DE TOEPASSING

Beide synoptische versies van het verhaal van de gelijkenis van het verloren schaap (Mt.18:12b-13 en Lk.15:4-6) worden gevolgd door een toepassing. Dit ontbreekt bij Th.107. De toepassing in Lk.15:7 heeft overeenkomsten met Mt.18:14 (§2.3.1), met Mt.18:13 (§2.3.2) én met Lk.5:31-32 (§2.3.3).

§ 2.3.1 Vreugde in de hemel

L U K A S 1 5 : 7		M A T T H E Û S 1 8 : 1 4	
15:7a	λέγω ὑμῖν ὅτι		
15:7b	οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται	οὕτως οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς	18:14a
15:7c	ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι	ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μικρῶν τούτων.	18:14b
15:7d	ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δικαίοις οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.		

λέγω ὑμῖν ὅτι

Als overgang tussen de gelijkenis en de toepassing is bij Lukas een tussenzin ingevoegd: λέγω ὑμῖν ὅτι (‘Ik zeg jullie:’). Deze ontbreekt in Mt.18:14. Bij Mattheüs komt deze tussenzin wel voor in het verhaal van de gelijkenis (18:13; zie §2.3.2) en in de situering (18:10; zie §2.4.2). Met deze commentaarzin wordt nadruk gelegd op dat wat volgt. In Lk.15:10, als overgang naar de toepassing van de gelijkenis van het verloren muntstuk, staan dezelfde woorden. In alle vier evangeliën worden deze woorden regelmatig toegeschreven aan Jezus wanneer hij een gezaghebbende, stellig verklaring doet.

Zo ook in Lk.15:7a. Daarmee wordt geaccentueerd dat de toepassing die volgt van groot belang is. Volgens de tekst zelf draait het in Lk.15:7 dus om de ‘vreugde in de hemel’.

οὕτως

Bij beide versies wordt de toepassing geïntroduceerd met het woord οὕτως (‘zo’).⁴⁹ (Vgl. ook Lk.15:10.)

Het οὕτως in Lk.15:7b verbindt συγχαρήτέ (vs.6d) en χαίρων (vs.5b) met χαρὰ (vs.7b): de vreugde van de herder (vs.5b) en zijn vrienden en burenen (vs.6d), over één verloren schaap, is zoals de vreugde in de hemel (vs.7b) over één zondaar die zich bekeert.

In Mt.18:14a verbindt het οὕτως meer expliciet de eigenaar van honderd schapen, in met name vers 12, met de Vader in de hemel (18:14b). Zoals de eigenaar op weg gaat om het ene verdwaalde schaap te zoeken (18:12), ‘zo is het ook niet de wil voor het aangezicht van jullie Vader in de hemel, dat één van deze kleinen verloren gaat’ (18:14b). In deze toepassing wordt niet of slechts impliciet verwezen naar de vreugde van de eigenaar uit vers 13. Het refereert meer naar het gedrag van de eigenaar in vers 12.⁵⁰ De wil ‘van jullie Vader’⁵¹ en ook de uitdrukking ‘Vader in de hemel’⁵² (zie ook §2.4.2) komen verschillende keren voor bij Mattheüs.

Tegelijkertijd worden door οὕτως de sleutelwoorden πρόβατον (18:12-13; schaap) en μικροί (18:14; kleinen) met elkaar verbonden.

⁴⁸ Dat koninkrijk ‘lijkt op een herder die honderd schapen had’. (Vgl. §3.5 bij vn.62.)

⁴⁹ Hultgren, 59: Lk.12:21; 14:33; 15:7, 10; Mt.13:49; 18:35; 20:16.

⁵⁰ Luz, 8-20, 437.

⁵¹ Hultgren, 56: Mt.7:21; 12:50; 21:31; 26:42 vgl. ook 6:10. Vgl. Davies-Allison, Vol.II, 776: θέλημα + πατρός: Mt.:4; Mk.:0; Lk.:0.

⁵² Hultgren, 56: Mt.5:45; 7:21; 10:32,33; 12:50; 18:10,19.

χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται

Met 'vreugde in de hemel' (Lk.15:7b) wordt de vreugde van God bedoeld, mogelijk inclusief de vreugde van de engelen (Lk.15:10).⁵³ Lukas heeft eenvoudig 'in de hemel', uitgedrukt met de enkelvoudsvorm οὐρανῷ. Bij Mattheüs wordt de meervoudsvorm οὐρανοῖς gebruikt; ook te vertalen met 'hemel'. In de hemel woont de Vader van 'jullie', voor wiens aangezicht 'het ook niet de wil' is 'dat één van deze kleinen verloren gaat' (Mt.18:14) en ook 'hun engelen' (Mt.18:10). Vanuit Lk.15:7b en Mt.18:14 wordt de gelijkenis van het verloren schaap wel getypeerd als een gelijkenis van de verlossingsvreugde van God.⁵⁴

Waar bij Mattheüs de praesens ἔστιν staat, staat in Lk.15:7 de futurum van hetzelfde werkwoord εἰμί: (Lk.15:7b: ἔσται / Mt.18:14a: ἔστιν). Daar kan de futurum ἔσται wijzen op vreugde bij het laatste oordeel,⁵⁵ of slechts een logische futurum zijn.⁵⁶ Volgens Snodgrass ligt de nadruk op de tegenwoordige tijd.⁵⁷

ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι

Volgens Lk.15:7c (ἐν 15:10) zal er vreugde in de hemel zijn over één zondaar die zich bekeert. Waar in het verhaal van de gelijkenis de waarde van het verlorene lag in het gevonden worden, in de vreugde over het herstel, in de toepassing liggen de waarde en de vreugde in het berouw.⁵⁸ (Zie ook §2.3.3).

Deze vreugde is 'meer dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben' (zie §2.3.2 en §3.3).

ἕν van deze kleinen⁵⁹

In Mt.18:14 wordt niet over vreugde (χαρὰ) geschreven, niet over een zondaar (ἁμαρτωλός) en niet over bekering (μετανοέω), zoals in Lk.15:7. Daar wordt de gelijkenis toegepast op 'één van deze kleinen', die in Jezus geloven (18:6).

verloren gaat

Het is opvallend dat in Mt.18:14b het werkwoord ἀπόλλυμι (verloren gaan) staat. Waar bij Lukas ditzelfde werkwoord is gebruikt in de verzen 4b en 6e van de gelijkenis, komt bij Mattheüs in de verzen 12c en 13d het werkwoord πλανᾶω (verdwalen) voor (vgl. §2.2.1). Verloren gaan (ἀπόλλυμι), met als mogelijke betekenis 'vernietigen' of 'te niet doen' is het mogelijke eindresultaat van het verdwalen (πλανᾶω) van het schaap.

Elders bij Mattheüs⁶⁰ is ἀπόλλυμι gebruikt voor het uiteindelijke spirituele noodlot.⁶¹ Uit een woordstudie van πλανᾶω (Mt.18:12-13), een woord dat in de synoptische evangeliën zelden⁶² voor komt, is op te maken dat ook de farizeeën en de discipelen kunnen verdwalen.

Volgens Snodgrass⁶³ heeft de toepassing bij Mattheüs betrekking op het eerste deel van de gelijkenis (het zoeken)⁶⁴ en bij Lukas op het tweede deel van het verhaal van de gelijkenis, de vreugde. Ook Hultgren⁶⁵ vindt de toepassingen van elkaar verschillen. Scott⁶⁶ ziet echter de beide toepassingen als gelijken. In lijn met Scott zie ikzelf, ondanks de verschillen, overeenkomsten: zoals het bij Mattheüs gaat het om het niet verloren gaan, weg van de hemelse Vader, van één van deze kleinen, zo gaat het bij Lukas om de hemelse vreugde over een zondaar die zich bekeert, terugkeert tot de hemelse Vader. Bij Mattheüs gaat het om ootmoed, zonder veel status of positie, zonder trots en aardse reputatie en om een soort berouw,⁶⁷ bekering (vgl. Lk.15:7), een nieuw begin. In beide gevallen is het een nieuw perspectief, waarbij dingen op een nieuwe manier worden gezien in het licht van Gods genade.⁶⁸

⁵³ Hultgren, 59-60.

⁵⁴ Morrice, 102.

⁵⁵ Hultgren, 60vn.40: Hiermee gaat Hultgren in tegen J.Jeremias, *Parables.*, 135-36.

⁵⁶ Nolland, Vol.35B, 773.

⁵⁷ Snodgrass, 620vn.87 gaat verder in op de discussie bij voorgaande vn.55 en vn.56.

⁵⁸ Scott, 407.

⁵⁹ Waar Mattheüs als uitgangspunt wordt genomen, worden de onderwerpen aangegeven vanuit de vertaling.

⁶⁰ Mt.7:13; 10:28; 16:25.

⁶¹ France, 689.

⁶² Alleen in Mt.18:12-13, in 22:29 (//Mk.12:24,27) – Jezus tot de farizeeën: 'U dwaalt'^{NBV} – en in 24:4,5 – Jezus tot de discipelen: 'Pas op dat niemand jullie misleidt'^{NBV} (//Mk.13:5,6 & Lk.21:8).

⁶³ Snodgrass, 104: Hiermee volgt Snodgrass J. Dupont.

⁶⁴ Zie ook Luz, 8-10, 437.

⁶⁵ Hultgren, 51. Vgl. ook Fitzmyer, II, 1073.

⁶⁶ Scott, 405. Dit werkt Scott niet verder uit.

⁶⁷ Davies-Allison, Vol.II, 758: 'the sort of repentance'.

⁶⁸ Hultgren, 62 schrijft dit t.a.v. Lukas 15:1-7.

§ 2.3.2 *Meer vreugde*

L U K A S 1 5 : 7		M A T T H E Û S 1 8 : 1 3	
15:7a	λέγω ὑμῖν ὅτι	ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι	18:13b
15:7b	οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται	χαίρει	18:13c
15:7c	ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι	ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον	
15:7d	ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίοις οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.	ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἑννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.	18:13d

Lk.15:7 wordt wel gezien als een versie van Mt.18:13b,⁶⁹ of eerder nog als een bewerking van Lk.15:10 in het licht van de traditie die is weergegeven in Mt.18:13cd. Waar Lk.15:7 de toepassing op de gelijkenis van het verloren schaap bevat, vormt Mt.18:13 het slot van het verhaal van de gelijkenis. Het is op te vatten als een (eerste) toepassing binnen het verhaal van de gelijkenis. In 18:14, in aansluiting op het verhaal van de gelijkenis, volgt de andere (tweede) toepassing.

() λέγω ὑμῖν ὅτι

In beide gevallen wordt het vooraf gegaan door λέγω ὑμῖν ὅτι.⁷⁰ Mogelijk is het ἀμὴν ('voorwaar') bij Mattheüs toegevoegd.⁷¹ Met de commentaarfunctie van deze tussenzin wordt in beide versies nadruk gelegd op 'meer vreugde'. Bij Mattheüs is de eigenaar van honderd schapen meer verblijd over het ene, verdwaalde schaap. Volgens Lukas 'zal er in de hemel meer vreugde zijn over één zondaar die zich bekeert'.

ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίοις οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.

In beide verzen gaat het dus over vreugde; meer vreugde. De vergrotende trap van vreugde (ἢ) staat bij Lukas dus in de toepassing, terwijl het bij Mattheüs, weliswaar anders verwoord (μᾶλλον ἢ), in het verhaal van de gelijkenis staat.

De vreugde in deze verzen is meer dan over negenennegentig anderen. Bij Mattheüs zijn dat de negenennegentig schapen 'die niet verdwaald waren'. Bij Lukas zijn dat negenennegentig 'rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben'.

Eenzelfde vergrotende trap komt ook voor in de gelijkenis van het verloren schaap in Th.107. Daar zegt de herder tot het teruggevonden schaap: 'Ik heb jou meer lief dan de negenennegentig.' Hier is dus geen sprake van 'meer vreugde', zoals in de synoptische versies, maar van 'meer lief'⁷²-hebben. Dezelfde terminologie staat in Lk.7:24, waar Jezus de vraag stelt: Wie van deze twee schuldenaren zal de geldschieter 'meer liefhebben'^{HSV} (πλεῖον ἀγαπήσει)?⁷³

In Th.107 gaat over de herder die het schaap 'meer lief' heeft. In Lk.7 gaat het om de schuldenaar die de geldschieter 'meer lief' heeft omdat deze hem 'het meeste' (τὸ πλεῖον) kwijtgescholden heeft^{NBV} (7:32);⁷⁴ meer dan de andere schuldenaar. Waar de herder in Th.107 kan worden gezien als God of Jezus, staat in Lk.7 de geldschieter symbool voor Jezus die zonden vergeeft. Hier lijkt dus sprake te zijn van een tegengestelde richting.

Het Griekse woord voor 'kwijtschelden' in Lk.7:42 is χάριζομαι. In het niet-kerkelijke Grieks betekent dit woord 'het tonen van plezier'⁷⁵ in woord of daad. En in de brieven van Paulus wordt het gebruikt voor vergeving van zonden.⁷⁶ In het woord χάριζομαι zit het woord χάρις ('genade'), dat etymologisch verwant is aan het woord χαρὰ ('vreugde').

Op deze manier hebben 'meer liefhebben' en 'meer vreugde' alles met elkaar te maken in het licht van bekering en vergeving van zonden. Daarbij gaat het ook om een wisselwerking. Hoe meer er is vergeven, hoe meer waardering er is in ruil voor die vergeving, die genade. Zo ook is er in de hemel meer vreugde over één zondaar die zich be-

⁶⁹ Nolland, Vol.35B, 772.

⁷⁰ In Mt.18:13 versterkt door ἀμὴν.

⁷¹ Davies-Allison, Vol.II, 775: vgl. Mt.5:17. Davies-Allison, Vol.I, 489: ἀμὴν 'always as a fixed introductory formula.' Hultgren, 56: Mt.:29x; Mk.:12x; Lk.:5x; Joh.:20x. Theissen-Merz, 524 wijzen erop dat 'amen' aan het begin van een 'statement' alleen bij Jezus voorkomt (bij Mk., Mt., Lk. en Q) en daarom de profetische boodschappers formule 'zo zegt YHWH' heeft vervangen. Daarmee zou het de claim bevatten: hier spreekt een profeet – mogelijk zelfs meer dan een profeet!

⁷² Roukema, 2005, 91; vgl. Scott, 408 en Hultgren, 48: 'I care for you more than the ninety-nine'.

⁷³ Πλεῖον is de vergrotende trap van πολὺς, dat in Lk.7:42 ook als overtreffende trap kan worden vertaald: 'Wie van de twee zal hem de meeste liefde betonen?'^{NBV} Vgl. Bauer, 849.

⁷⁴ De zondares uit Lk.7:47 'heeft veel liefde betoond; maar wie weinig wordt vergeven, betoont ook weinig liefde'.^{NBV} Hierbij is de vraag te stellen of de vrouw handelde omdat ze was vergeven, of is ze vergeven vanwege haar handelen? Vgl. Snodgrass, 88-90.

⁷⁵ Kittel, Vol.IX., 375: "to show pleasure", "to show oneself to be pleasant" in word or deed.'

⁷⁶ Snodgrass, 87. Hultgren, 214 ziet χάριζομαι ook in Lk.7:42-43 als 'forgiveness' (vergeving).

keert en daarmee vraagt om genade, dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering, geen genade nodig hebben.

Een theologie van genade komt volgens Snodgrass⁷⁷ in vijf gelijkenissen van Jezus aan de orde: de gelijkenis van de twee schuldenaren (Lk.7:41-42),⁷⁸ de drie gelijkenissen over verlies in Lk.15⁷⁹ én de gelijkenis van de dienstknecht die niet wilde vergeven (Mt.18:23-35).⁸⁰ Deze laatst genoemde gelijkenis staat in hetzelfde hoofdstuk 18 als de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs. Al noemt Snodgrass deze laatst genoemde gelijkenis niet, toch zit genade ook in die versie van de gelijkenis wel degelijk verwerkt, al zou het slechts impliciet zijn vanuit de gelijkenis in Mt.18:23-35.⁸¹

§ 2.3.3 Zondaar, Rechtvaardigen, Bekering

L U K A S 1 5 : 7		L U K A S 5 : 3 1 - 3 2	
15:7a	λέγω ὑμῖν ὅτι	καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτούς·	5:31
15:7b	οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται	οὐ χρειάν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ	
15:7c	ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι	ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες·	5:32
15:7d	ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἐννέα δίκαιοις οἵτινες οὐ χρειάν ἔχουσιν μετανοίας.	οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δίκαιους ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.	

Lk.15:7 vertoont niet alleen overeenkomsten met Mt.18:13-14, maar ook met de gedachte in Lk.5:31-32,⁸² met parallellen in Mt.9:12-13 en Mk.2:17 (zie bijlage 3). In zowel Lk.5:31-32 als in Lk.15:7 komen drie woorden voor die in Mt.18:10-14 ontbreken: ἁμαρτωλός (zondaar), δίκαιος (rechtvaardige) en μετάνοια (bekering).

Uit het verband tussen Lk.15:4-7 en Lk.5:31-32 (en de twee synoptische parallelteksten), kan worden afgeleid dat Jezus is gekomen om zondaars te roepen tot bekering (5:32), zoals een eigenaar van honderd schapen (15:4) er negenennegentig (rechtvaardigen; 15:7) achter laat in de woestijn en op weg gaat 'totdat hij het ene verloren schaap (de zondaar; 15:7) gevonden heeft; bij zich teruggeroepen heeft (5:32). Zo is Jezus niet gekomen om die negenennegentig rechtvaardigen te roepen (5:32), want zij hebben geen bekering (15:7), geen dokter nodig (5:31).

Dat het sentiment in Lk.15:4-7 sterk overeen komt met dat in Lk.5:31-32 en dat beide teksten afkomstig zijn uit andere bronnen (resp. Q(?) en Markus) maakt het aannemelijker dat de gelijkenis van het verloren schaap in Lk.15 kan worden teruggevoerd op de historische Jezus.⁸³

Het is opvallend dat het alleen in de toepassingen (Lk.15:7,10) van de gelijkenis van het verloren schaap én van de gelijkenis van het verloren muntstuk gaat over berouw; niet in het verhaal van deze twee gelijkenissen. In het verhaal van de daarop aansluitende gelijkenis van de verloren zoon (Lk.15:11-32) gaat het wel over berouw.⁸⁴

Vanuit de context binnen Mt.18 (zie §1.2) gaat deze gelijkenis bij Mattheüs ook over zondigen (ἁμαρτάνω; 18:15,21) en berouw hebben (ἀκούω; 18:15-17)⁸⁵ én over vergeven (ἀφίημι; 18:21,27,32,35).

§ 2.4 DE SITUERING

Nadat de verhalen van de gelijkenis van het verloren schaap (§2.2) én de toepassing (§2.3) in zowel het Mattheüs-evangelie als in het Lukas-evangelie synoptisch met elkaar zijn vergeleken volgt in deze paragraaf eenzelfde vergelijking en analyse van beide situeringen (Mt.18:10 en Lk.15:1-3).

⁷⁷ Snodgrass, 73.

⁷⁸ Scott, 213 ziet Lk.7:41-42 en Mt.18:23-35 als gelijkenissen van verantwoording. Hultgren, 214 ziet een contrast tussen het kwijschelden van schuld in Lk.7:42a en Mt.18:26: 'Heb geduld met mij, ik zal u alles terugbetalen'.^{NBV}

⁷⁹ Bailey, *Through...*, 3 ziet overeenkomsten tussen de introductie van Lk.7:36 en Lk.15:1-2 en het begin van Lk.15:11-32 'Iemand had twee zonen': farizeeën, Jezus en zondaars.

⁸⁰ In Lk.7:41-42, Mt.18:23-35 én in Lk.16:1 – direct aansluitend op Lk.15:1-35 – lijkt geld van weinig belang te zijn voor de persoon die het bezit (vgl. Snodgrass, 80). Dit juist in tegenstelling tot Lk.15:8-10.

⁸¹ Volgens Snodgrass, 80 wordt in Mt.18:23-35 en in Lk.7:41-42 aangenomen dat vergeving een genadig kwijschelden is van schulden aan God.

⁸² Nolland, Vol.35B, 771.

⁸³ Nolland, Vol.35B, 769. Vgl. Davies-Allison, Vol.II, 769vn.75.

⁸⁴ Lk.15:17-20: 'Toen kwam hij tot zichzelf en dacht:... Ik zal naar mijn vader gaan en tegen hem zeggen: "Vader, ik heb gezondigd..." Hij vertrok meteen en ging op weg naar zijn vader'.^{NBV}

⁸⁵ Mt.18:15: 'Als ze luisteren'.^{NBV}

Waar in de toepassing nog enige overeenkomst is te ontdekken, verschilt de situering van de gelijkenis van het verloren schaap in Mt.18:10 totaal van die in Lk.15:1-3. De gelijkenis van het verloren schaap in Th.107 heeft geen situering.

Omdat bij gelijkenissen geen poging wordt gedaan alle aspecten van een onderwerp te omvatten,⁸⁶ worden ook andere gelijkenissen en andere teksten uit beide evangeliën gebruikt om de betekenis van beide situeringen, goed te kunnen duiden.

Zo zijn er overeenkomsten tussen achtereenvolgens Lk.15:1 en 5:29 en tussen 15:2 en 5:30. Lk.5:29-32 lijkt het Markus-evangelie als bron te hebben en door Lukas te zijn bewerkt,⁸⁷ zoals ook bij Mattheüs deze bron is bewerkt. Ook de gelijkenis uit Lk.18:10-14, waarin een farizeeër en een tollenaar naar de tempel gaan om te bidden, geeft de nodige informatie aan de situering van de gelijkenis van het verloren schaap bij Lukas.

L U K A S 1 5 : 1 - 3		M A T T H E Û S 1 8 : 1 0	
15:1a	Ἦσαν δὲ αὐτῷ ἐγγίζοντες πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ		
15:1b	ἀκούειν αὐτοῦ.		
15:2a	καὶ διεγόγγυζον οἱ τε Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς		
15:2b	λέγοντες ὅτι		
15:2c	οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται καὶ συνεισθίει αὐτοῖς.		
15:3a	Ἔειπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην	Ὅρατε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων·	18:10a
15:3b	λέγων·	λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι	18:10b
		οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.	18:10c

^{1a} Ἦσαν δὲ αὐτῷ (...) ^b ἀκούειν αὐτοῦ.

Zowel in Lk.15:1 (αὐτῷ / αὐτοῦ) als in Mt.18:10 (λέγω) staat het spreken van Jezus centraal. Bij Mattheüs is Jezus aangekomen in Kafarnaüm (Mt.17:24), terwijl Jezus in Lk.15 onderweg is naar Jeruzalem (Lk.9:51), zonder specifieke plaatsaanduiding. ‘Het nieuws over hem verspreidde zich in de hele streek’^{NBV} (4:14) en ‘grote mensenmenigten trokken met Jezus mee’^{NBV} (14:25) om naar hem te luisteren (5:1).

^{1a} ἐγγίζοντες πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ

Volgens de situering in Lk.15:1 kwamen ‘alle tollenaars en zondaars’ om naar Jezus te luisteren. Het woord πάντες (‘alle’) is bij Lukas een geliefde stijlfiguur.⁸⁸ De uitdrukking ‘tollenaars en zondaars’ komt bij Lukas vier⁸⁹ maal voor. Uit de parallellen in de andere twee synoptische evangeliën is op te maken dat deze omgang van Jezus met tollenaars en zondaars echt onderdeel was van Jezus’ leven en missie.

In de context van Mt.18:10-14 worden tollenaars (18:17) gezien als zondaars, die niet luisteren willen.

Lk.15:1 wordt in de bestudeerde commentaren impliciet meer gezien als een algemene beschrijving, dan als een beschrijving van een specifieke gebeurtenis.⁹⁰ Toch is het heel goed mogelijk dat ook de tollenaars en zondaars, hoewel niet ‘alle’, Jezus deze gelijkenis hoorden vertellen.

^{2a} καὶ διεγόγγυζον οἱ τε Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς

Behalve tollenaars en zondaars kwamen ook farizeeën (Lk.5:17) en schriftgeleerden (5:21) luisteren naar Jezus.

De farizeeën waren bij Lukas, maar meer nog bij Mattheüs,⁹¹ de werkelijke tegenstanders van Jezus. Kenmerkend voor Lukas is het neerzetten van farizeeën als zelfgerechtigd.⁹² De leefstijl van de schriftgeleerden leek veel op dat van de farizeeën.

⁸⁶ Snodgrass, 475.

⁸⁷ Fitzmyer, Vol.28, 588.

⁸⁸ Vgl. Luk.3:16; 4:15; 7:29; 9:1; etc. Fitzmyer, Vol.28A, 1075. Nolland, 770. Ook de andere synoptische evangelisten houden van dit woord. Vgl. Davies-Allison, Vol.I, 238: Mt.128-9; Mk.67; Lk.152.

⁸⁹ Fitzmyer, Vol.28, 591: Lk.5:30 (//Mt.9:11; Mk.2:16); Lk.7:34 (//Mt.11:19); Lk.15:1 en in 19:7 (impliciet).

⁹⁰ Nolland, Vol.35B, 770. Volgens de bestudeerde commentaren zijn alleen de farizeeën en de schriftgeleerden de toehoorders.

⁹¹ Davies-Allison, Vol.I, 26.

⁹² Scott, 101.

^{2b} λέγοντες ὅτι ^c οὗτος ἁματωλούς προσδέχεται καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.

Volgens Lk.15:2 mopperden zowel de farizeeën als de schriftgeleerden over het feit dat Jezus zondaars ontvangt en met hen eet. Dit wordt in alle drie synoptische evangeliën vermeld: Mt.9:11, Mk.2:16 en Lk.5:30 (zie bijlage 3). In alle drie gevallen staat vermeld dat Jezus 'met tollenaars en zondaars' at.⁹³

De farizeeën zelf namen graag deel aan gemeenschappelijke maaltijden. Dit was een belangrijke component van hun groepsidentiteit. Bij feestmaaltijden verlangden de schriftgeleerden, zo zei Jezus, 'een ereplaats' (Lk.20:19). Diverse keren is bij Lukas te lezen dat Jezus met farizeeën en schriftgeleerden aan het eten was (7:37; 11:37; 14:1). Bij die maaltijden kwamen ook zondaars (7:37,39). Bovendien at Jezus dus ook met tollenaars (vgl. 5:29, 19:6) die door de farizeeën en de schriftgeleerden wel gezien werden als zondaars (vgl.19:7).

Het mopperen (15:2) in de situering van de gelijkenis van het verloren schaap, dat tevens de situering is van de gelijkenis van de verloren zoon, wordt ook verwoord aan het eind van die derde gelijkenis in Lk.15:29-30. Daar moppert de oudste zoon tegen zijn vader en zegt hij: 'Maar nu uw zoon is thuisgekomen, nadat hij uw vermogen met hoeren heeft opgemaakt, heeft u het gemeste kalf voor hem geslacht'^{NBV} (15:30).⁹⁴ Dit wordt wel gezien als een 'inclusio'⁹⁵ met het mopperen van de farizeeën en de schriftgeleerden in Lk.15:1-2. De oudste zoon zegt nooit 'ongehoorzaam'^{NBV} te zijn geweest (15:29). Dit is als parallel te zien met de 'rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben' in Lk.15:7,⁹⁶ de toepassing van de gelijkenis van het verloren schaap bij Lukas.

Eén van deze kleinen

In de context bij Mattheüs komen de leerlingen Jezus iets vragen (18:1), waarna Jezus hen in de situering waarschuwt niet gering te denken over 'één van deze kleinen'. Zoals Jezus bij Lukas op komt voor de tollenaars en zondaars, zo komt Jezus bij Mattheüs op voor de kleinen die in hem geloven (18:6). Deze waarschuwing zet hij kracht bij door te wijzen op de engelen van deze kleinen in de hemel en dat zij constant het aangezicht van Jezus' Vader in de hemel zien.

Door dit motief⁹⁷ wordt de indruk gewekt dat ieder individu door een eigen engel in de hemel zou worden vertegenwoordigd.⁹⁸ Dat concept komt voor in Joodse bronnen, zoals in Psalm 34:7,⁹⁹ en is mogelijk herleid uit Daniël 10:13,20; 12:1 en Openbaring 1:20.¹⁰⁰ Luz¹⁰¹ wijst ook op Psalm 91:11-13 en Genesis 24:7, 40; 48:16 (Jakob). Volgens hem geeft Mt.18:10 het beeld van individuele engelen die van tijd tot tijd opstijgen naar de hemel om aan God verslag te doen van hun opdracht of om een goed woordje voor hen te doen. Ook herkent Luz in dit vers het idee dat de beschermengelen aanwezig zijn bij het laatste oordeel.

Op dit motief wordt de nadruk gelegd door de commentaarzin λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι (18:10b).

Het sleutelwoord μικροί in Mt.18:10 is verbonden met het sleutelwoord παιδίον (kind) in 18:1-9 en met het sleutelwoord πρόβατον (schaap) in 18:12-13. Het sleutelwoord μικροί in 18:14 is verbonden met het sleutelwoord ἀδελφός (broeder) in 18:15-35.

Evenals in het verhaal (18:12) en in de toepassing (18:14) staat in deze situering een ontkenning: niet οὐχί of οὐκ, maar μή.

^{3a} Εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην ^b λέγων.

Lk.15:3 is een inleiding van de evangelist op het vertellen van het verhaal van de gelijkenis en de toepassing. In de situering bij Mattheüs ontbreekt een dergelijke tussenzin, omdat Jezus onafgebroken aan het woord is. Th.107 begint wel met een korte rede-inleiding: 'Jezus zei'.

Als Lk.15:1 de beschrijving is van een specifieke situatie, dan verwijzen de woorden πρὸς αὐτοὺς in 15:3 niet alleen naar de farizeeën en de schriftgeleerden (15:2), maar ook naar de tollenaars en zondaars (15:1). Zij horen allemaal

⁹³ In Lk.15:2 staat dat Jezus met 'zondaars' at. Daarbij blijft onduidelijk of Jezus ook met de tollenaars uit 15:1 at, of dat de tollenaars worden gezien als zondaars. En in plaats van farizeeën én schriftgeleerden (15:2) wordt in Lk.5:30 geschreven over 'farizeeën en hun schriftgeleerden', zoals in Mk.2:16 geschreven wordt over 'de schriftgeleerden van de farizeeën' en in Mt.9:11 slechts over 'de farizeeën'.

⁹⁴ Lk.15:30: ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγῶν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον.

⁹⁵ Snodgrass, 95.

⁹⁶ Ibid., 108, 473.

⁹⁷ Davies-Allison, Vol.II, 770; Snodgrass, 108. Zie ook §2.3.1 bij vn.53.

⁹⁸ France, 687; Davies-Allison, Vol.II, 770; Luz, 8-20, 441.

⁹⁹ Davies-Allison, Vol.II, 770.

¹⁰⁰ France, 686.

¹⁰¹ Luz, 8-20, 441vn.37.

Jezus de gelijkenis van het verloren schaap vertellen. Bij Mattheüs zijn dat vooral de leerlingen en mogelijk ook de menigte¹⁰² met kinderen.¹⁰³

Wanneer de farizeeën en de schriftgeleerden worden aangesproken, zou met de vraag 'welk mens onder jullie' (vs.4), kunnen worden gesuggereerd dat er mogelijk herders onder de farizeeën en schriftgeleerden waren.¹⁰⁴ In dat geval is het de vraag in hoeverre zij herders als onrein zagen en daarom het beroep van herder in de ban hadden gedaan?¹⁰⁵ Of wordt dan geprobeerd meer uit de tekst te halen dan dat deze te zeggen heeft?¹⁰⁶

Mijn / jullie Vader in de hemel.

Bij Mattheüs wordt op diverse plaatsen geschreven over de hemelse Vader van Jezus (μου / αὐτοῦ)¹⁰⁷ en/of over de hemelse Vader van 'jullie' en/of 'ons' (ὁμῶν / σου / αὐτῶν / πάντων / ἡμῶν).¹⁰⁸ Als een inclusio omvat 'mijn vader in de hemel' (Mt.18:10,35) de gelijkenis van het verloren schaap, waardoor 'jullie vader in de hemel' (Mt.18:14) centraal komt te staan (vgl. §1.2.1).

§ 2.5 BRONNEN- EN REDACTIEKRITIEK

De drie gelijkenissen, zoals die aan ons zijn overgeleverd, zijn schriftelijke vastleggingen van mondeling overgedragen tradities. Zoals de voorafgaande uiteenzettingen hebben laten zien zijn er vele overeenkomsten en vele verschillen tussen de twee synoptische versies (en de versie in Th.107). Over de oorsprong en oorzaak daarvan zijn zeer uiteenlopende, hypothetische en suggestieve visies.

Of deze schriftelijke vastleggingen direct teruggaan op de mondelinge tradities is niet zeker. Mogelijk zijn deze literaire versies gebaseerd op andere schriftelijke bronnen.¹⁰⁹ Dit kunnen meer oorspronkelijke bronnen zijn, zoals *Sondergut* M (M^S), *Sondergut* L (L^S) of de gemeenschappelijke bron Q. Ook kan de versie bij Mattheüs zijn herleid van die bij Lukas¹¹⁰ of andersom. Daarbij is het de vraag of de versie bij Lukas origineler¹¹¹ is of juist de versie bij Mattheüs.¹¹² En is de versie in Th.107 soms gebaseerd op Mattheüs of is deze toch onafhankelijk van de synoptische evangeliën? En zijn de eerste twee (of alle drie) gelijkenissen uit Lk.15 gezamenlijk overgenomen uit één bron¹¹³ of zijn zij pas bij Lukas zo gegroepeerd en aangepast?¹¹⁴ Is er ook een originele structuur van de gelijkenis van het verloren schaap te herleiden? Of waren M^S en L^S toch van elkaar verschillende, mondelinge bronnen? Hoe het ook zij, in geen van beide synoptische evangeliën lijkt de originele versie bewaart te zijn gebleven; beide versies zouden een bewerkte versie zijn van de originele gelijkenis.¹¹⁵ In het vervolg kunnen niet alle theorieën uitgebreid besproken worden, alleen bij de twee meest gangbare (Q en *Sondergut*) zal worden stilgestaan.

§ 2.5.1 Bron Q

Omdat de gelijkenis van het verloren schaap niet in het Markus-evangelie staat beschreven, wordt vanuit de overeenkomsten tussen de twee synoptische versies algemeen aangenomen dat deze zijn overgenomen uit bron Q.¹¹⁶ Deze bron is niet meer tot onze beschikking, maar op verschillende manieren gereconstrueerd. Twee daarvan komen hierna aan de orde. Omdat beide synoptische versies van het verhaal van de gelijkenis vragenderwijs begripen, wordt in deze twee reconstructies aangenomen dat de gelijkenis ook in bron Q vragenderwijs is gesteld.¹¹⁷

¹⁰² France, 687: 'the disciples rather than the crowd', gebaseerd op Mt.13:10-17,34. Ook volgens Roukema, *Jezus...*, 186 is Jezus' redevoering in Mt.18 niet gericht tot een grotere menigte. Toch is deze rede 'van Jezus niet geheimgehouden, maar opgeschreven.'

¹⁰³ Vgl. Lk.14:21, 15:38.

¹⁰⁴ Nolland, Vol.35B, 771. Kloppenborg-Callon, 244.

¹⁰⁵ Bailey, *Poet...*, 147, e.a. vlg. Levine, 288vn.20. Contra: Levine, 38. (zie ook §5.4).

¹⁰⁶ Fitzmyer, Vol.28A, 1072.

¹⁰⁷ Mt.7:21; 10:32,33; 11:25,26,27; 15:13; 16:17;27; 28:10,19,35; 20:23; 25:34; 26:29,39,42,53.

¹⁰⁸ Mt.5:16,45,48; 6:1,4,6,8,9,14,15,18,26,32; 7:11; 10:20,29; 13:43; 18:14 (//Mk.11:25,26); 23:9.

¹⁰⁹ Luz, 8-20, 438: Heeft Mattheüs zijn bron soms ingekort? Nolland, Vol.35B, 769: Mt. is 'a second form'.

¹¹⁰ France, 685: Mt.18:12-13 'looks like a reduced version' of Lk.15:4-7.

¹¹¹ Volgens Bailey, *Poet...*, 150-153 is Lukas origineler, omdat het taalkunstig, cultureel en stilistisch authentiek Palestijns is. Fitzmyer, Vol.28A, 1074: 'J. Jeremias (*Parables*, 40, 42, 69-70, 103, 177)'.
¹¹² Fitzmyer, Vol.28A, 1074: 'Bultmann ... is right in thinking that the Matthean form of the parable (...) is more original.'

¹¹³ Nolland, Vol.35B, 769.

¹¹⁴ Fitzmyer, Vol.28A, 1074.

¹¹⁵ Scott, 410; Snodgrass, 103 en 616-617vn.39; Weren, 125, 127.

¹¹⁶ Hultgren, 48.

¹¹⁷ Scott, 410. Echter: de originele structuur volgens Scott is *niet* vragenderwijs!

Zo heeft het Internationale Q Project een reconstructie gemaakt van de Q-versie van de gelijkenis van het verloren schaap:¹¹⁸

τίς < > ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν < > ἔχ < > ἑκατὸν πρόβατα καὶ [[ἀπολέσας]] ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐ[[χι ἀφήσ]]ει τὰ ἐνενήκοντα ἐννέα [[ἐπὶ τὰ ὄρη]] καὶ πορευ[[θεὶς ζητεῖ]] τὸ ἀπολωλὸς; καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό, λέγω ὑμῖν ὅτι ^cχαίρει ἐπ’ αὐτῷ μᾶλλον ^dἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἐννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.

Welk mens onder jullie, die honderd schapen heeft en één van hen heeft verloren, zal hij niet de negenenegentig op de bergen verlaten en op weg gaan om het verlorene te zoeken? En als het gebeurt dat hij het vindt, zeg ik jullie: hij is over het ene meer verblijd dan over de negenenegentig die niet verdwaald waren.¹¹⁹

Volgens deze reconstructie (zie tabel 3 in bijlage 2) zou Lk.15:4a en het eerste deel van 15:4b uit Q zijn overgenomen. Ook τὸ ἀπολωλὸς ('het verlorene') aan het eind van 15:4d zou de evangelist Lukas uit Q¹²⁰ hebben overgenomen. De evangelist Mattheüs zou vanaf het tweede deel van vers 12c tot en met vers 13 hebben geput uit bron Q. De rest zou redactiewerk zijn van beide evangelisten, inclusief het ἀμὴν ('voorwaar') in Mt.18:13b.

Ook Weren¹²¹ heeft een poging gedaan (zie tabel 4 in bijlage 2) de tekst van deze gelijkenis in bron Q te reconstrueren:

‘Als het gebeurt dat een mens honderd schapen heeft en er één van verloren heeft, zal hij dan niet de negenenegentig op de bergen laten en het verlorene gaan zoeken? Als het gebeurt dat hij het vindt, ik zeg u: hij verheugt zich over dat ene meer dan over de negenenegentig die niet verloren waren.’

In vergelijking met de tekst van het Internationale Q Project zou volgens Weren ook Mt.12b dichter bij bron Q zijn gebleven. Bij Lukas zou alleen het werkwoord ἀπόλλυμι ('verloren gaan') uit bron Q zijn overgenomen, terwijl bij Mattheüs juist dat werkwoord is vervangen.¹²²

Dergelijke verschillen in opvatting kunnen volgens Davies-Allison¹²³ ook te verklaren zijn door het feit dat Mattheüs en Lukas naar alle waarschijnlijkheid bron Q in licht afwijkende vormen kenden (Q^{mt}, Q^{lk}).

Het is belangrijk te beseffen dat de contexten waarin de gelijkenis van het verloren schaap staat – de rest van Lk. 15 en van Mt.18 – niet uit bron Q kunnen zijn overgenomen.

§ 2.5.2 Bron M^s en/of L^s

De vele verschillen kunnen er ook op wijzen dat de twee synoptische versies afkomstig zijn uit op zichzelf staande bronnen M en L.¹²⁴

Zo is het voor Luz¹²⁵ een open vraag of de gelijkenis van het verloren schaap in Q voorkwam. Hem lijkt het aannemelijker dat Mattheüs en Lukas het materiaal van deze gelijkenis onafhankelijk van elkaar uit de mondelinge traditie hebben verworven. In tegenstelling tot de meeste wetenschappers¹²⁶ is hij van mening, dat het gedetailleerde

¹¹⁸ Kloppenborg-Callon, 221-222: 'The International Q Project's reconstruction of Q's version of the parable of the Shepherd.' Zie ook Oveja, 205: Q 15,4-5a.7.

Zie ook tabel 3 in bijlage 2 van deze masterthesis voor een synoptische vergelijking met daaruit bron Q gereconstrueerd.

¹¹⁹ Vertaling van de Q-versie, o.b.v. de vertalingen uit hoofdstuk 1.

¹²⁰ Ook vlg. Scott, 412 is dit slot overgenomen uit Q en door Lukas uitgebreid.

¹²¹ Weren, 119-130. Zie ook tabel 4 in bijlage 2.

¹²² Ook Davies-Allison, Vol.II, 773, (vn.96: Jes.53:6 en Jer.22:17) zien ἀπόλλυμι vaak als redactiewerk van Mattheüs.

Scott, 410: Niet het werkwoord ἀπόλλυμι, maar juist het werkwoord πλανᾶω (verdwalen) is origineel. Hij baseert dat op het feit dat het zowel bij Mattheüs als bij Thomas gaat om een schaap dat verdwaald is. Scott schrijft dit niet t.a.v. bron Q, maar t.a.v. de originele structuur.

¹²³ Davies-Allison, Vol.I, 121. T.a.v. Mt.18:10-14 gaan Davies-Allison, Vol.II, 773-776 veelal uit van bron Q, vergelijkbaar met de reconstructie van het Internationale Q Project. Hier wordt 2 keer van afgeweken: 774: Luk.15:4c 'is probably very close to Q', 775: μὴ πεπλανημένους in Mt.18:13d zou niet dicht bij Q liggen.

¹²⁴ Hultgren, 48. Weren, 99.

¹²⁵ Luz, 8-20, 438-439.

¹²⁶ Ibid., 438vn.11.

verhaal in Lk.15:5-6 de vroegste versie van de gelijkenis vormt. Snodgrass¹²⁷ stelt echter vast dat we niet kunnen vaststellen welke versie origineler en daarmee dichter bij de woorden van Jezus en de originele *Sitz im Leben* is. Ook wordt wel gezegd dat de twee synoptische versies van de gelijkenis van het verloren schaap niet het resultaat zijn van variatie in de traditie. Jezus zou dezelfde gelijkenis bij twee gelegenheden hebben verteld en met twee doelen.¹²⁸ Deze suggestie vormt het uitgangspunt voor hoofdstuk 3 van deze masterthesis.

§ 2.5.3 Redactiekritiek

Vanwege de vele verschillen tussen de drie versies van de gelijkenis van het verloren schaap is het de vraag wat en hoe de originele versie is geweest. De verschillen tussen de twee versies zouden dan het gevolg zijn van redactiewerk bij beide evangeliën.¹²⁹ Ook over deze redactiekritiek zijn uiteenlopende visies.

Lukas

Lk.15:3 wordt gezien als een typische compositie van de evangelist Lukas¹³⁰. Dit vers zorgt voor de nodige verwar- ring: 'Jezus vertelde hun toen deze gelijkenis:'^{NBV} Sommige commentatoren¹³¹ wijzen op het enkelvoudige karakter van τὴν παραβολὴν ταύτην ('deze gelijkenis'). Zij zien 15:3 niet als inleiding op de ene gelijkenis van het verloren schaap, maar als inleiding op alle drie gelijkenissen uit Lk.15, of slechts als inleiding op de derde gelijkenis, waarbij Lukas de eerste twee gelijkenissen later zou hebben ingevoegd. Toch is het de vraag of zij daarin gelijk hebben. Jezus gaat spreken. Wat volgt is slechts het verhaal van de gelijkenis van het verloren schaap, want de toepassing daarvan wordt in 15:7 ingeleid met de tussenzin λέγω ὑμῖν ὅτι ('Ik zeg jullie:'). In directe aansluiting op deze toe- passing, dus zonder tussenzin zoals in 15:3 of 15:7, volgt het verhaal van de gelijkenis van het verloren muntstuk (15:8-9).¹³² Ook de toepassing van die tweede gelijkenis wordt ingeleid met de tussenzin λέγω ὑμῖν ('zeg ik jullie'). Door de tussenzin εἶπεν δέ (15:11) wordt deze toepassing gescheiden van de gelijkenis van de verloren zoon. Dit derde verhaal wordt niet onderbroken door een tussenzin en bij deze gelijkenis is ook geen toepassing geschreven. Daarom is het goed mogelijk dat het enkelvoudige 'deze gelijkenis' alleen betrekking heeft op het verhaal van de gelijkenis van het verloren schaap.

De situering in Lk.15:1-2 geldt echter wel voor alle drie gelijkenissen. Deze wordt wel gezien als 'fictie'¹³³ en als creatie van de auteur,¹³⁴ waarbij het grotendeels een bewerking zou zijn van zijn eigen redactiewerk in Lk.5:29-30¹³⁵ van Mk.2:15-17.¹³⁶ Ook kan het afkomstig zijn uit de bron waar Lk.15 uit is overgenomen.¹³⁷ Lk.5:29-32¹³⁸ (vgl. Lk.15:7 met 5:31-31 in §2.3.3) is te zien als een gepaste setting voor de gelijkenis van het verlo- ren schaap.¹³⁹ Het is heel goed mogelijk dat de beschreven situering in Lk.15:1-2 niet duidt op een eenmalige ge- beurtenis, maar op de algemene omstandigheden van Jezus' bediening.¹⁴⁰ Het zou bij Lukas gaan om de juiste context.¹⁴¹

Dat ἀπόλλυμι sleutelwoord is in Lk.15:4-6,8-9,17, 24,32 zou kunnen wijzen op redactiewerk bij Lukas om eenheid in de drie gelijkenissen aan te brengen.¹⁴² Het kan zijn overgenomen uit de Septuagint, waar ἀπόλλυμι diverse keren voorkomt in combinatie met schapen.

De vraag 'welk mens onder jullie' (τίς ἀνθρώπος ἐξ ὑμῶν; Lk.15:4) als begin van een gelijkenis komt alleen bij Lukas voor.¹⁴³ De beschrijving in Lk.15:5b wordt eerder gezien als toevoeging bij Lukas, dan als onderdeel van de origine-

¹²⁷ Snodgrass, 103.

¹²⁸ Dit is beargumenteerd door Carson, vgl. France, 685vn.6. Ook Levine (10) houdt ons dit voor in haar boek. Daarom is dit het uitgangspunt in hoofdstuk 5.

¹²⁹ Davies-Allison, Vol.II, 768: 'Matthew ... has supplied it with a new introduction (v.10) and a new conclusion (v.14)'.

¹³⁰ Fitzmyer, Vol.28A, 1072. Vgl. ook Fitzmyer, Vol.28, 599. Lk.5:36, 14:7 en 18:9 als inleiding op resp. gelijkenis over de oude en de nieuw wijn (5:36-39); de gelijkenis over het nodigen tot een bruiloft (14:7-11) en de gelijkenis van een farizeeër en een tollenaar (18:10-14).

¹³¹ Fitzmyer, Vol.28A, 1976; Bailey, *Poet...*, 143-144; Hultgren, 469.

¹³² Scott, 308, 407: Deze eerste twee gelijkenissen worden wel gezien als tweeling gelijkenissen.

¹³³ *Ibid.*, 407.

¹³⁴ Nolland, Vol.35B, 772.

¹³⁵ Scott, 101: 'the introductory vv. 1-2 are parallel tot 5:29-30'.

¹³⁶ Fitzmyer, *X-XXVI*, 1072.

¹³⁷ Bailey, *Poet...*, 142.

¹³⁸ Volgens Snodgrass, 103 is Lk.15:1-3 een afspiegeling van Lk. 5:29-32.

Zie ook Fitzmyer, Vol.28A, 1075; Nolland, Vol.35B, 770; Bailey, *Poet...*, 144.

¹³⁹ Nolland, Vol.35B, 769, 771.

¹⁴⁰ Vgl. Nolland, Vol.35B, 770.

¹⁴¹ Scott, 408.

¹⁴² Nolland, Vol.35B, 771. Vgl. de tegenovergestelde mening van Gundry in Davies-Allison, Vol.II, 773vn.97

le gelijkenis.¹⁴⁴ Vanwege de vele overeenkomsten met Lk.15:9, in de gelijkenis van het verloren muntstuk, wordt Lk.15:6 wel gezien als redactiewerk bij Lukas.¹⁴⁵ Ook de werkwoorden συγκαλέω¹⁴⁶ en συγκαίρω¹⁴⁷ in Lk.15:6 wijzen in deze richting. Het motief van gedeelde vreugde (συγκαίρω) loopt als een rode draad door Lk.15.¹⁴⁸ De versie van Lk.15:7 is vol redactiewerk, al wordt de uitdrukking ἐν τῷ οὐρανῷ in Lk.15:7b wel als origineel gezien.¹⁴⁹ Het thema berouw, als het gaat om Gods vreugde over bekeerde mensen, is alleen in het Lukas-evangelie beschreven en uitgewerkt. De formulering van de toepassing in 15:7 lijkt dan ook van de hand van deze evangelist te zijn.¹⁵⁰ Mocht de toepassing zijn overgenomen uit een bestaande bron,¹⁵¹ dan past het zeer goed bij het thema berouw, dat typisch van Lukas is.¹⁵²

Mattheüs

De situering in Mt.18:10 kan worden gezien als redactiewerk.¹⁵³ Door deze situering wordt het verhaal van de gelijkenis van het verloren schaap, samen met de toepassing, dat ook redactiewerk¹⁵⁴ van Mattheüs is, als een inclusio omringd.

Bij Mattheüs waren de farizeeën, meer nog dan bij Lukas,¹⁵⁵ de werkelijke tegenstanders van Jezus. Als Davies-Allison daarin gelijk zouden hebben, waarom zou Mattheüs deze gelijkenis dan ook niet hebben voorzien van een situering met daarin de farizeeën? Dit kan pleiten voor de aanname, dat Jezus deze gelijkenis twee maal heeft verteld in twee verschillende situeringen.

De eerste vraag 'Wat denken jullie?' (Τί ὑμῖν δοκεῖ;) in Mt.18:12a kan min of meer een toevoeging van Mattheüs¹⁵⁶ zijn of deze kan bij Lukas zijn weggelaten. Omdat de vraag zes maal¹⁵⁷ bij Mattheüs voorkomt, zonder parallel in Markus of Lukas,¹⁵⁸ wordt deze eerste vraag gezien als redactiewerk. Het hypothetische ἐὰν ('als') in 18:12b ziet Weren als onderdeel van de tekst in bron Q, maar het is ook te zien als redactiewerk van Mattheüs,¹⁵⁹ omdat de verzen 8-9 en 15-19 van Mt.18 eenzelfde hypothetisch karakter hebben.¹⁶⁰ De slotwoorden ἐν τῶν μικρῶν τούτων ('één van deze kleinen') in Mt.18:14b zijn volgens Luz¹⁶¹ duidelijk redactioneel. Het werkwoord ἀπόλλυμι in 18:14b kan zijn overgenomen uit Q.¹⁶²

Het is goed mogelijk dat bij Mattheüs én bij Lukas van eenzelfde bron gebruik is gemaakt. Het is aannemelijk dat de eerste twee gelijkenissen,¹⁶³ of zelfs alle drie gelijkenissen, van Lk.15 oorspronkelijk bij elkaar hebben gehoord. In dat geval zouden bij Mattheüs aspecten zijn weggelaten, die bij Lukas wel zijn overgenomen. Zo zou de gelijkenis van het verloren muntstuk bij Mattheüs niet passen als vergelijking met een christen die afdwaalt. Desondanks kan het zijn dat bij Mattheüs details uit die weggelaten gedeeltes toch zijn overgenomen rondom de gelijkenis van het verloren schaap.

Daarbij kan worden gedacht aan de engelen (Mt.18:10; zie §2.5.2), die uit dezelfde bron kunnen zijn overgenomen¹⁶⁴ als waar Lk.15:10¹⁶⁵ uit is overgenomen. Ook Lk.15:32, uit de gelijkenis van de verloren zoon, zou uit de

¹⁴³ Meier, 201, 218vn.21.

¹⁴⁴ Kloppenborg-Callon, 255.

¹⁴⁵ Scott, 408 bij vn12.

¹⁴⁶ Mk.15:16; Lk.9:1; 15:6,9; 23:13 en Hand.5:21, 10:24; 28:17. Vgl. Nolland, Vol.35B, 772.

¹⁴⁷ Lk.1:58; 15:6,9 en 1Kor.12:26, 13:6; Fil.2:17,18. Vgl. Fitzmyer, Vol.28A, 1077.

¹⁴⁸ Nolland, Vol.35B, 772; vgl. Lk.15:5-7, 9, 23-24, 32.

¹⁴⁹ Davies-Allison, Vol.II, 776vn.110. Echter in Lk.15:10 wordt uitgebreider over de hemel geschreven.

¹⁵⁰ Weren, 127.

¹⁵¹ Zoals volgens Nolland, Vol.35B, 769 aannemelijk is. Vlg. Davies-Allison, Vol.II, 776 komt L.15:7 waarschijnlijk dichter bij Q.

¹⁵² Fitzmyer, Vol.28A, 1075, 1077-1078; Davies-Allison, Vol.II, 775.

¹⁵³ Davies-Allison, Vol.II, 769, France, 685.

¹⁵⁴ Vgl. France, 685; Davies-Allison, Vol.II, 768, 776; Nolland, Vol.35B, 769.

¹⁵⁵ Davies-Allison, Vol.I, 26.

¹⁵⁶ Vgl. Scott, 406, Hultgren, 55.

¹⁵⁷ Snodgrass, 101: Mt.18:12 als in 21:28; 22:42; 26:66 en met de enkelvoudsvorm σοι in Mt.17:25; 22:17.

¹⁵⁸ Davies-Allison, Vol.II, 772: Mt.17:25; 21:28; 22:17,42; 26:66 en Joh.11:56.

¹⁵⁹ Ibid., 773, Kloppenborg-Callon, 246.

¹⁶⁰ Scott, 406-407.

¹⁶¹ Luz, 8-20, 437.

¹⁶² Davies-Allison, Vol.II, 776.

¹⁶³ Davies-Allison, Vol.II, 769vn.77.

¹⁶⁴ In de commentaren heb ik geen suggestie in deze richting kunnen vinden.

¹⁶⁵ Lk.15:10: 'Zo, zeg ik u, heerst er ook vreugde onder de engelen van God over één zondaar die tot inkeer komt.'^{NBV}

zelfde bron kunnen komen als Mt.18:33.¹⁶⁶ Hier staan medelijden (Mt.18:33) (vgl. barmhartigheid (ἔλεος) in Mt.9:13) gelijk met 'feestvieren en blij zijn' (Lk.15:32).¹⁶⁷ Bovendien valt nog op dat zowel in Lk.15:11-32 als in Mt.18:15-22 over 'broeder' (ἀδελφός) wordt geschreven – weliswaar in andere relationele verhoudingen – en in Lk.15:11-32 en in Mt.18:23-35 gaat het over de vergeving van zonden.¹⁶⁸

Dat de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs in eenzelfde betekenis sfeer is geplaatst mag blijken uit Mt.18:14 die als, weliswaar twijfelachtige, equivalent van Lk.18:14 is te zien en dat het direct daarop aansluitende¹⁶⁹ Lk.18:17¹⁷⁰ sterke overeenkomsten vertoont met Mt.18:3.¹⁷¹

Dit alles kan wijzen op redactiewerk of op het feit dat ook andere situaties diverse keren zijn voorgekomen tijdens Jezus' leven op aarde.

§ 2.6 THEOLOGISCHE HOOFDLIJNEN EN CONCLUSIE

In zowel Mattheüs als in Lukas zijn gelijkenissen van Jezus ingevoegd voor een eigen doel. Zo is bij beide evangeliën ook de gelijkenis van het verloren schaap gebruikt en geïnterpreteerd in het licht van doelen die elk van de twee evangelisten hadden. Omgekeerd leerden zij door de gelijkenissen wat de werkelijke hoofdpunten en inhoud was van de boodschap van Jezus. Zonder het gebruik van de gelijkenissen van Jezus hadden de synoptische evangeliën niet tot stand kunnen komen.¹⁷²

In het Lukas-evangelie begint geen enkele gelijkenis met een vergelijking met het koninkrijk;¹⁷³ ook de gelijkenis van het verloren schaap niet, zoals bij Th.107.¹⁷⁴ Toch kan worden vastgesteld (zie §2.2.3) dat alle drie versies van deze gelijkenis gaan over het koninkrijk.

In het Lukas-evangelie wordt geschreven over het 'koninkrijk van God' (βασιλεία τοῦ θεοῦ) en bij Mattheüs over het 'koninkrijk van de hemel' (βασιλεία τῶν οὐρανῶν). Beide begrippen hebben in de synoptische evangeliën dezelfde betekenis en de gegevens daarover in de synoptische evangeliën zijn zodanig dat dit onderwerp kan worden toegeschreven aan de verkondiging van Jezus zelf in zijn bediening.¹⁷⁵ De term 'koninkrijk van God' wordt bij Lukas nergens uitgelegd.¹⁷⁶ Het is te vertalen als 'koninkrijk van God', maar ook als 'regering van God' en als 'heersend handelen van God', met een mannelijke notie van macht en sterkte.¹⁷⁷ Dat koninkrijk is 'onder jullie',¹⁷⁸ 'in uw midden',¹⁷⁹ 'binnen jullie bereik',^{NBV} 'binnen in u',^{HSV} (ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν; Lk.17:21).

Met andere woorden: bij deze gelijkenis gaat het om het koninkrijk van God, waarvan in alle drie versies bepaalde, eigen aspecten worden benadrukt:

In beide synoptische versies wordt de hoorder/lezer expliciet aangesproken en gedwongen een vraag te beantwoorden. Daarbij is één positief antwoord te verwachten: iedere herder zou de negenenegentig verlaten en het verloren schaap gaan vinden. Dit antwoord moet de hoorder/lezer overzetten naar het eigen leven en daarbij tegelijk de overstap maken van het brondomein (herder-schapen) naar het doeldomein (de verhouding tot God). Bij Mattheüs is het echter onzeker of elk verdwaalde schaap zal worden gevonden. Bij Lukas wordt ervan uitgegaan dat het schaap zal worden gevonden, maar daar is niet zeker of de vrienden en burenschapen gaan delen in de

Snodgrass, 100: De verwijzingen naar engelen in Mt.18:10 (Het verloren schaap) en Lk.15:10 (Het verloren muntstuk) komen met elkaar overeen. (vgl. §2.4.vn.96).

¹⁶⁶ Mt. 18:33: 'Dan had jij toch zeker ook medelijden moeten hebben met die andere dienaar, zoals ik medelijden heb gehad met jou?'^{NBV}

¹⁶⁷ Snodgrass, 123-124: vgl. Mt.25:27 en Lukas 13:16.

¹⁶⁸ Theissen-Merz, 527.

¹⁶⁹ Nolland, Vol.35B, 878: Lk.18:14 'bridges to' Lk.18:15-17.

¹⁷⁰ Lk.18:17: 'Ik verzeker jullie: wie niet als een kind (παιδίον) openstaat voor het koninkrijk van God, zal er zeker niet binnengaan'.^{NBV}

¹⁷¹ Mt.18:3: 'Ik verzeker jullie: als je niet verandert en wordt als een kind (παιδίον), dan zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan'.^{NBV}

¹⁷² Hultgren, 429.

¹⁷³ Meier, 201.

¹⁷⁴ Zoals Th.107: 'Het koninkrijk lijkt op een herder die honderd schapen had'.

¹⁷⁵ Fitzmyer, Vol.28, 155-156.

¹⁷⁶ Fitzmyer, Vol.28, 155.

¹⁷⁷ Scott, 4; Fitzmyer, Vol.28, 155.

¹⁷⁸ Fitzmyer, Vol.28, 154.

¹⁷⁹ Roukema, *Jezus...*, 97 wijst de vertaalmogelijkheid 'in u' (vgl. HSV) af, wat ten onrechte de indruk wil wekken 'dat Gods koninkrijk aanwezig was in de Farizeeën met wie hij regelmatig botste.'

vreugde van de eigenaar. Je zou kunnen zeggen dat in beide synoptische verhalen het herstel onzeker is. De lezer blijft achter met de vraag: Zal de kudde weer compleet worden?

De toepassing bij Lukas is met het verhaal verbonden rondom de vreugde: de vreugde van de herder (15:5) en zijn vrienden en burens (15:6) over één verloren schaap dat gevonden is, is zoals de vreugde in de hemel (vs.7) over één zondaar die zich bekeert. De toepassing bij Mattheüs legt een relatie tussen de eigenaar en diens zoeken en de wil van de Vader in de hemel, en tussen het verdwaalde schaap en één van deze kleinen die niet verloren mag gaan. Beide toepassingen verbinden het aardse met het hemelse.

Ook gaat het in beide toepassingen om eenzelfde thematiek: zoals het bij Mattheüs gaat om het niet verloren gaan, weg van de hemelse Vader, van één van deze kleinen, zo gaat het bij Lukas om de hemelse vreugde over een zondaar die zich bekeert, terugkeert tot de hemelse Vader.

In alle drie versies is sprake van minstens één vergrotende trap: meer vreugde over het verdwaalde schaap als dat is teruggevonden (Mt.), het grootste schaap dat door de herder 'meer lief' wordt gevonden (Th.) en meer vreugde over één zondaar die zich bekeert (Lk.). Dat is meer vreugde dan over negenennegentig schapen die niet verdwaald zijn en negenennegentig rechtvaardigen die zichzelf, maar wel een ander als zondaar zien.

Volgens de toepassing in Lk.15:7 gaat het in de gelijkenis om zondaren en bekering. Vanuit de context binnen Mt.18 gaat deze gelijkenis bij Mattheüs ook over zondigen, berouw hebben én over vergeven. Beide versies hebben, zo is mede te concluderen uit onderzoek naar de afwijkende overtreffende trap in Th.107, te maken met liefhebben, vreugde en genade.

Mattheüs

De narratieve context van de gelijkenis van het verloren schaap in Mt.18:10-14 begint in 18:1 met de vraag wie de grootste¹⁸⁰ is in het koninkrijk van de hemel. 'Wie zichzelf vernedert en wordt als een kind, die is de grootste in het koninkrijk van de hemel'^{NBV} (18:5). Het koninkrijk van de hemel in 18:1 verwijst naar de nieuwe waarden die Jezus inprent en het gemeenschapsleven van hen die deze nieuwe waarden omhelzen.¹⁸¹ Daarmee staat de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs dus in de context van het koninkrijk.

Zoals een herder zijn verloren schaap zoekt, zo moeten de discipelen van Jezus ervoor oppassen dat niet één van deze kleinen die in Jezus geloven, één van de broeders verloren gaan. Hierbij spelen vergeving van zonden, barmhartigheid en genade een belangrijke rol. Ook in hoofdstuk 18 is te zien dat het Mattheüs-evangelie uit is op de perfectionistische discipel.¹⁸²

Lukas

Ook bij Lukas wordt op een geheel eigen wijze de belangrijke rol van christelijk discipelschap neergezet.¹⁸³ In dit evangelie gaat de beschrijving van wat Jezus van zijn volgelingen verwacht nog verder dan bij Mattheüs.¹⁸⁴ Bij Lukas wordt nadruk gelegd op berouw en bekering – een verandering van gemoed; een zich afwenden van zonden – als ideale christelijke reactie op de boodschap van Jezus en zijn discipelen.¹⁸⁵

Bij Lukas is verlossing duidelijk een belangrijk effect van de christusgebeurtenis. Van de drie synoptische evangeliën wordt Jezus alleen bij Lukas 'redder' genoemd (vgl. Lk.19:10).¹⁸⁶

Hetzelfde sentiment in Lk.15:4-7 en Lk.5:31-32, afkomstig uit verschillende bronnen, maakt het aannemelijk dat de gelijkenis van het verloren schaap in Lk.15 kan worden teruggevoerd op de historische Jezus.

Dat het koninkrijk van God bij Lukas zowel een tegenwoordig als een toekomstig aspect in zich heeft, is in de gelijkenis van het verloren schaap mogelijk op te maken uit de futurum ἔσται in Lk.15:7, dat kan wijzen op vreugde bij het laatste oordeel.¹⁸⁷

Lukas wordt wel gezien als het evangelie van vreugde, waarbij hoofdstuk 15 het centrale juweel is en het meest vreugdevolle hoofdstuk van het hele evangelie.¹⁸⁸ Ook in de gelijkenis van het verloren schaap draait het bij Lukas immers om de vreugde over het herstel van de kudde; van het koninkrijk van God.

¹⁸⁰ Vgl. Th.107: één van de honderd schapen, 'het grootste, verdwaalde'.

¹⁸¹ France, 675.

¹⁸² Luz, 1-7, 12.

¹⁸³ Fitzmyer, Vol.28, 235.

¹⁸⁴ Roukema, *Jezus...*, 95.

¹⁸⁵ Fitzmyer, Vol.28, 237.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 222-223.

¹⁸⁷ Hultgren, 60vn.40. Zie §2.3.1.vn.53.

¹⁸⁸ Morrice, 94.

Hfst.

3

INTERPRETATIES VAN DE GELIJKENIS VAN HET VERLOREN SCHAAP IN RECENTE EXEGETISCHE LITERATUUR

§ 3.1 INLEIDING

De gelijkenis van het verloren schaap is aan ons overgeleverd in drie literaire versies. Deze worden keer op keer geïnterpreteerd, soms mede vanuit bron Q. Welke hoofdlijnen zijn er te ontdekken in deze interpretaties?

Bij de interpretatie van de gelijkenis van het verloren schaap, en bij het beoordelen van dergelijke interpretaties in recente exegetische literatuur, kan onder andere gebruik worden gemaakt van de structuur (Hfdst.1) van de gelijkenis en van de commentaar- en personagezinnen die nadruk leggen op wat volgt (Hfdst.1&2). Daarbij kan alleen worden uitgegaan van het verhaal, of ook van de situering en/of de toepassing¹ (Hfdst.2). Daarnaast kan (het verhaal van) de gelijkenis worden geïnterpreteerd vanuit de narratieve context, vanuit het geheel van een evangelie, het gehele Nieuwe Testament, oudtestamentische teksten, andere Joodse bronnen en vanuit de christelijke traditie. Ook kan er gebruik worden gemaakt van het onderzoek naar de historische Jezus (Hfdst.4).

Vaak worden deze interpretaties neergezet als de enige mogelijke manier van interpreteren. Een recent exegetisch commentaar, waarin dit terecht aan de kaak wordt gesteld,² is van Zimmermann. Hij pleit ervoor dat exegeten verschillende interpretaties ondersteunen en elk daarvan in gelijke mate waarderen. Volgens Zimmermann³ zijn er drie mogelijke interpretaties:

- de Groepdynamische interpretatie: Berouw van de zondaar of aanmoediging af te dwalen
- de Ethische interpretatie: Zoeken naar de gemarginaliseerden
- de Theologisch-christologische interpretatie: God/Christus zorgt voor het verlorene

Hierbij worden het verloren of verdwaalde schaap en de eigenaar, de herder van de kudde geïnterpreteerd. Terecht wijst Zimmermann⁴ erop dat deze drie mogelijke interpretaties niet tegen elkaar moeten worden uitgespeeld: 'They open up horizons of meaning and do not narrow or restrict them.'

In veel recente exegetische literatuur worden de theologisch-christologische interpretatie en de ethische interpretatie niet tegen elkaar uitgespeeld, maar aan elkaar verbonden en aangemerkt als als *imitatio Dei/Christi* interpretatie.

Hoewel het waardevol is dat Zimmermann de drie mogelijke interpretaties zo strikt heeft onderscheiden – zeker met het oog op het onderzoek in de hoofdstukken 3 en 4 van deze masterthesis – openen zij toch niet alle horizons van betekenis. Onderbelicht blijven volgens mij namelijk de interpretatie van de negenennegentig anderen en de interpretatie van het doel van de gelijkenis. Hoe belangrijk deze interpretaties zijn is gebleken uit de structuuranalyses en uit de conclusie van hoofdstuk 2 dat de gelijkenis gaat over het koninkrijk van God.

Een ander recent exegetisch commentaar is geschreven door de Joodse nieuwtestamentica Levine. Zij signaleert dat in recente exegetische literatuur interpretaties voorkomen die aanzetten tot antisemitisme. Hier waarschuwt zij voor. Bovendien wijst zij erop dat door een bepaalde manier van interpreteren de radicale en provocerende boodschap uit Jezus' gelijkenissen verdwijnt; ook uit de gelijkenis van het verloren schaap.

Mede om haar exegetisch commentaar in hoofdstuk 5 te kunnen beoordelen staat in dit hoofdstuk de vraag centraal hoe in recente exegetische literatuur het schaap (§3.2), de herder (§3.3) en de negenennegentig anderen (§3.4) in de gelijkenis van het verloren schaap, evenals het doel⁵ (§3.5) van deze gelijkenis – bij Mattheüs, Lukas en Thomas – worden geïnterpreteerd.

¹ Hultgren, 61 wijst op de vraag in hoeverre beide toepassingen bij de interpretatie een sta in de weg zijn of juist een vruchtbare weg wijzen. Deze zelfde vraag is te stellen t.a.v. de situeringen.

² Zimmermann, 204-209.

³ Ibid., 228-234. Zie ook Oveja, 210-213. Animosa Oveja is het pseudoniem van het auteurscollectief bestaande uit Detlev Dormeyer, Annette Merz, Christian Münch en Ruben Zimmermann.

⁴ Zimmermann, 228.

⁵ Met 'het doel' in de onderzoeksvraag wordt bedoeld: Wat moet deze gelijkenis bewerkstelligen; wat wil de verteller bereiken?

§ 3.2 HET ENE VERLOREN OF VERDWAALDE SCHAAP

De interpretatie van het verloren of verdwaalde schaap staat centraal in de groepsdynamische interpretatie.

*De groepsdynamische interpretatie*⁶

Daarbij ligt de nadruk op de groepsdynamiek of meer nog op (de emancipatie van) het ene verloren of verdwaalde schaap. De gelijkenis wordt geïnterpreteerd vanuit het gezichtspunt van dat ene schaap en de relatie tot de groep, waarbij het expliciet gaat om berouw van de zondaar of om een impliciete aanmoediging af te dwalen. Eigenlijk gaat het hier dus om twee mogelijke interpretaties.

Totdat het schaap weer wordt gevonden is het gescheiden van de kudde. In die tussentijd, zo kan worden geïnterpreteerd, kan het schaap genieten van individuele vrijheid en van het gaan van zijn eigen gang.⁷ Op deze manier wordt het verloren schaap geïnterpreteerd als een geëmancipeerd, autonoom schaap, dat een groot, mogelijk dodelijk risico neemt. Vooral de jonge, onbedwingbare schapen breken uit. Tegelijkertijd trekt hij de speciale aandacht van de eigenaar van de kudde (vooral bij Lukas), die hem zoekt en zich verheugt als hij het vindt.

Bij Mattheüs en Lukas is dit ene schaap te interpreteren vanuit de toepassing. Daarbij wordt echter niets vermeld over de terugkeer van het schaap en niets over het motief van de zondaar (Lk.15:7).⁸ Bij Mattheüs wordt meer verantwoordelijkheid bij het schaap gelegd,⁹ dan bij Lukas gebeurt.

In geen van beide versies wordt het schaap door de herder bestraft, ter verantwoording geroepen of moreel berispt.¹⁰ In tegendeel: het verhaal eindigt vreugdevol, zeker bij Lukas. Ook de andere negenennegentig, zo is uit de context op te maken, mogen niet klagen;¹¹ sterker nog zij moeten zich met de anderen verblijden.

Daarom zou volgens de groepsdynamische interpretatie het verhaal van de gelijkenis uitnodigen tot emancipatie. Het feit dat de eigenaar van de kudde het schaap zeker zal vinden,¹² geeft het individu vertrouwen om van de groep af te dwalen.

Ten aanzien van de groepsdynamische interpretatie van Zimmerman¹³ is het de grote vraag in hoeverre in de eerste eeuw, toen Jezus deze gelijkenis vertelde, emancipatie een rol speelde of zelfs mogelijk was. Bovendien blijft de groepsdynamiek bij Zimmermann en bij Oveja onderbelicht.

Vanuit de gemaakte structuuranalyses (Hfdst.1) is het lastig het emanciperende aspect van de groepsdynamische interpretatie positief te beargumenteren; vanuit beide toepassingen en situeringen van de gelijkenis wordt meer nadruk gelegd op het aspect van de hereniging. Uit de concentrische structuuranalyse concluderen Davies-Allison¹⁴ dat het verdwaalde schaap in vers 12e-f centraal staat. Vanuit de structuuranalyse bezien staat bij Lukas het herstel in vers 6a-b centraal. Volgens het verhaal bij Lukas is het zeker dat het schaap gevonden wordt; bij Mattheüs blijft het onzeker of het schaap gevonden wordt.

Ook zij die zijn uitgebroken of zijn afgeweken, zelfs als dat tot afdwalen en verloren gaan kan leiden, blijven omgeven door de niet aflatende zorg van de herder en de negenennegentig anderen. Negenennegentig is niet genoeg!¹⁵

Vanuit de situering (Lk.15:1) kan het ene schaap dat verloren is, en kan 'één zondaar die zich bekeert' (Lk.15:7), worden geïnterpreteerd als tollenaar en zondaar. Ook zij horen bij de kudde.

Vanuit de narratieve context van Mt.18 kan het schaap worden geïnterpreteerd als 'één van deze kleinen'¹⁶ en als 'broeder', die niet verloren mag gaan. Vanuit 18:17 komt de vraag op of het verdwaalde schaap een insider is, die door af te dwalen het gevaar loopt verloren te gaan (bijv. een belijdende leerling die afvallig dreigt te worden), of een buitenstaander is, iemand die verloren is (bijv. een ongelovige), die binnen de kudde moet worden gebracht.

In 18:17 wordt immers de 'tollenaar'^{NBV} (τελώνης) gelijkgesteld met de 'heiden'^{NBV} (ἔθνικός), die bij Mattheüs buiten de 'gemeente'^{NBV} (ἐκκλησία) lijken te staan.¹⁷ Anders dan bij Lukas lijken tollenaars niet te worden gezien als schapen die bij de kudde horen, al moet ook met hen liefdevol worden omgegaan.

⁶ Deze wordt alleen beschreven bij Zimmermann, 231-233 en bij Oveja.

⁷ Vgl. de verloren zoon in Lk.15:13: '... reisde af naar een ver land, waar hij een losbandig leven leidde ...'.^{NBV}

⁸ Zimmermann, 231.

⁹ Zie §2.2.1vn.13.

¹⁰ Ook in Lk.15:20b-24 wordt de teruggekeerde zoon door de vader niet bestraft of moreel berispt; in tegendeel: er is feest.

¹¹ Mogelijk doelt Zimmerman (232) hier op de oudste zoon in de gelijkenis van de verloren zoon, die van de vader niet mag klagen: Lk.15:31-32: '... we konden toch niet anders dan feestvieren en blij zijn...'.^{NBV}

¹² Zimmermann, 232. Hierbij wordt echter voorbij gegaan aan het hypothetische van het vinden bij Mattheüs (vgl. §2.2.2.vn.32).

¹³ Datzelfde geldt bij Oveja.

¹⁴ Davies-Allison, Vol.II, 750.

¹⁵ N.a.v. de titel van Oveja, 205-219.

¹⁶ Scott, 406.

¹⁷ Luz, 8-20, 450-451 geeft vier mogelijke interpretaties van Mt.18:15-18.

Daarmee zou een verschil tussen de twee evangeliën zichtbaar worden; in mijn ogen ten onrechte. Bij Mattheüs is de complete kudde duidelijk de kerk, de gemeenschap van Christusgelovigen. Toch herinnert het beeld van het schaap de lezer van Mattheüs aan de ‘verloren schapen van het volk van Israël’,^{NBV} waar Jezus en zijn leerlingen naar toe zijn gestuurd om hen terug te brengen naar God¹⁸ (Mt.10:6; 15:24).¹⁹ Bij Lukas is Israël als geheel in beeld! Jezus had een nieuwe gemeenschap van Israël²⁰ voor ogen als kudde. Hier zit geen verschil tussen.

Waar het bij Lk.15:1 gaat om tollenaars en zondaars die naar Jezus kwamen luisteren (ἀκούω), wordt in Mt.18:17 een tollenaar vergeleken met een zondaar, die *niet* wil luisteren (παρακούω); althans niet naar één van de ‘broeders of zusters’^{NBV} uit de gemeente.

Kortom: Het gaat in beide versies van de gelijkenis om insiders;²¹ insiders van die nieuwe gemeenschap van Israël. Maar binnen die nieuwe gemeenschap zijn, volgens Luz,²² mensen veracht, teruggetrokken of analfabeet, gewantrouwd, pas gedoopt of eenvoudig.²³

§ 3.3 DE EIGENAAR, DE HERDER VAN DE KUDDE

Niet het verloren schaap, maar de eigenaar van de kudde staat centraal in de twee andere mogelijke interpretaties, namelijk de ethische en de theologisch-christologische interpretatie, en in de *imitatio Dei/Christi* interpretatie, die een combinatie van de eerste twee is.

*De ethische interpretatie*²⁴

De gelijkenis kan ethisch worden geïnterpreteerd door ‘hebben’ (Lk.15:4a, Mt.18:12b, Th.107:2a) te zien als ‘verantwoordelijk zijn voor’ (§2.2.1) of vanuit de vraagstelling in beide synoptische versies van het verhaal van de gelijkenis (§2.2.1). Zo wordt de hoorder/lezer gedwongen deze vraag te beantwoorden en over te zetten naar het eigen leven. Daarbij is maar één te verwachten, positief antwoord mogelijk: *iedere* herder zou de negenennegentig verlaten en het verloren schaap gaan vinden. Hierdoor kan elk mens zich identificeren met de herder.

De herder kan worden gezien als positieve metafoor dat verwijst naar een leider die zijn kudde beschermt.²⁵ Ook kan gedacht worden aan militaire leiders en koningen uit oudtestamentische geschriften.²⁶ Soms is de herder onwaardig.²⁷ Slechte leiders van het volk Israël zijn zij die er niet in slagen te leven als een goede herder.

Het gaat om het zoeken naar de gemarginaliseerden. Iedereen in de gemeenschap wordt uitgedaagd te zoeken naar het schaap dat verdwaald is, zodat geen enkel schaap verloren gaat.

*De theologisch-christologische interpretatie*²⁸

Bij de theologisch-christologische interpretatie wordt de eigenaar gezien als God of als Christus die zorgt voor het verlorene. Door deze manier van interpreteren heeft de gelijkenis een vertroostende werking. Deze interpretatie is mogelijk vanuit het *verhaal* van de gelijkenis, vanuit de situering en de toepassing van de gelijkenis en ook vanuit oudtestamentische beelden voor God. Alle hoorders van Jezus waren bekend met deze beelden.²⁹

¹⁸ France, 689.

¹⁹ Luz., 8-20, 439vn.17: vgl. 1Kon.22:17; Jes.13:14, 40:11, 53:6; Jer.31:10, 50:6-7; Zach.11:4-17, 13:7; Ps.79:13, 95:7, 100:3.

²⁰ Theissen-Merz, 343.

²¹ France, 688; Davies-Allison, Vol.II, 773.

²² Luz, 8-20, 440. Zie ook Weren, 130: armen, zieken, zondaars of anderszins gemarginaliseerden.

²³ Volgens Davies-Allison, Vol.I, 550 is voor Jezus liefde niet langer primair een eigenschap van relaties binnen de kudde... Dat geldt dus ook voor ‘zwakke, kwetsbare kinderen’, maar ook ‘kreupelen, chronisch zieken, ouderen en gebrekkigen, vluchtelingen, vrouwen (in veel culturen), iedereen die zich op de menselijke vuilnisbelt bevindt, waar onze wereld mensen op gooit als ze niet weet wat ze er anders mee aan moet. Het is de smerige zwerver die je gisteren op straat ontweek. Het is het winkelmeisje waar je grof tegen wilde doen (of grof over wilde praten, achter haar rug om). Het is de oude vrouw die een karretje van de supermarkt over straat sleept, met dat wat haar hele bezit lijkt er hoog in opgestapeld. Het is de tiener die onder invloed kwam van drugs, omdat er geen banen waren, en die nu sterft aan de heroïne’ die Wright (44-45) als ‘geringen’ interpreteert.

²⁴ Zimmermann, 233-234. Van alle geraadpleegde recente exegetische literatuur is Scott de enige die uitsluitend ethisch interpreteert. Voor Levine zie hoofdstuk 4.

²⁵ Scott, 413.

²⁶ Vgl. Ex.3:1; 1 Sam.21:8; Jes.44:28; Jer.3:15,23:1, 50:6; Micha 5:4; Zach.10:2, 11:6, 13:7.

²⁷ Vgl. Zach.13:7.

²⁸ Zimmermann, 228-231.

²⁹ Luz, 8-20, 439.

De herder wordt gezien als een metafoor voor God.³⁰ Wanneer ‘hebben’ (Lk.15:4a, Mt.18:12b, Th.107:2a) wijst op eigendom, wordt de focus onvermijdelijk op God gevestigd (§2.2.1). De gelijkenis laat de daden en houding,³¹ het karakter³² van God zien: God is zoals de herder uit deze gelijkenis die het verlorene zoekt, al gaat dat op een manier die de hoorder roekeloos kan vinden.³³

In de vroege kerk werd het op weg gaan van de herder om het verloren schaap te vinden geïnterpreteerd als de menswording van Jezus om de verloren mensheid terug te krijgen.³⁴ De gelijkenis zou dan het karakter van God laten zien, zoals het duidelijk is geopenbaard in de bediening van Jezus.³⁵ De God die door Jezus is geopenbaard is een zorgzame God die ook hen waardeert die zonder waarde zijn en hen opzoekt. De vreugde geeft zowel de houding van God weer bij het terugkrijgen van het verlorene en de viering van het koninkrijk met het goede nieuws dat Gods belofte verlossing is aangebroken.

Het is dan ook terecht, dat de meeste moderne interpretaties zich richten op een bepaalde betekenis van Gods of Christus’ zoeken om het verlorene terug te krijgen. Bij deze theologisch-christologische interpretatie worden diverse nuances gesuggereerd.³⁶

De imitatio Dei/Christi interpretatie

In veel bestudeerde recente exegetische literatuur komt een andere interpretatie naar voren. Bij deze door Luz ‘parenetic’³⁷ genoemde interpretatie of *imitatio Dei*³⁸ wordt de gelijkenis van het verloren schaap zowel theologisch-christologisch als ethisch geïnterpreteerd, waarbij het theologisch-christologische dient als voorbeeld en als stimulans voor een ethische navolging: ‘as God’s children, imitate him in his love’;³⁹ ‘Die Jünger sollen doch gegenüber den Abweichlern die Sorge und Freude Jesu übernehmen.’⁴⁰

Davies-Allison⁴¹ opperen een variant hierop: ‘Eén van de kleinen die in mij geloven’ (Mt.18:6) ‘die is het grootste in het koninkrijk van de hemel’^{NBV} (18:4). De kleinste die de grootste wordt heeft volgens hen geen betere illustratie dan Jezus zelf. Daarbij verwijzen zij naar Mt.20:26-28,⁴² waarin eerder een onderbouwing doorklinkt voor ‘the imitation of Christ’⁴³ dan voor ‘the imitation of God’.

Een ander aspect van ‘imitation of Christ’ is af te lezen uit het ‘jullie vader in de hemel’ dat in Mt.18:14 centraal is gesteld door de omringende woorden ‘mijn vader in de hemel’ (Mt.18:10,35; vgl. §1.2.1), die aan Jezus worden toegedicht. Zoals Jezus vertrouwde op Zijn vader in de hemel, zo mogen ook ‘jullie’ op die vader vertrouwen.⁴⁴ God de Vader in de hemel omringt de hele kudde.

§ 3.4 DE NEGENENNEGENTIG ANDEREN

Om dat ene verloren of verdwaalde schaap te zoeken om het te vinden, laat de herder de andere negenennegentig schapen van zijn kudde achter. Dit staat beschreven in alle drie versies van de gelijkenis. De interpretatie daarvan is erg lastig.

³⁰ Hultgren, 54. Scott, 412: ‘Shepherd is surprisingly rare as a title for God’: Gen.48:15, 49:24; Ps.23:1, 68:7, 80:1 en Jer.23:3, 31:10, 50:19; Ezech.34:11-22; Jes.40:10, 49:9; Micha 4:6-8, 7:14.

³¹ Snodgrass, 107.

³² Ibid., 109.

³³ Hultgren, 54.

³⁴ Snodgrass, 103. Luz, 8-20, 444-445 gaat dieper in op deze allegorische interpretatie.

³⁵ Ibid., 109.

³⁶ Zimmermann, 225-228 onderscheidt ‘the YHWH-Shepherd metaphor’ en ‘the Messiah-Shepherd metaphor’ naast ‘the King-Shepherd metaphor’ en ‘the Leader-Shepherd metaphor’.

³⁷ Luz, 8-20, 445.

³⁸ Davies-Allison, Vol.II, 768. Vgl. Davies-Allison, Vol.I, 554: ‘*imitatio Dei* (...) a paraenetic pattern’; dit vroeg christelijke morele onderwijs is vermoedelijk afgeleid van het onderwijs van Jezus. Theissen-Merz, 343: *imitatio Dei* hoort bij de historische Jezus.

³⁹ Davies-Allison, Vol.I, 554.

⁴⁰ Oveja, 211. Zonder de term *imitatio Dei* schrijft Oveja dit bij ‘Die theologische Deutung’. Zimmermann, 233 ‘the behavior of the good shepherd can become a model for one’s own behavior’ zie ik als ‘ethical interpretation’ en niet als *imitatio Dei/Christi*, omdat ‘good shepherd’ niet perse theologisch-christologisch geduid hoeft te zijn.

⁴¹ Davies-Allison, Vol.II, 778.

⁴² Mt.20:26-28: ²⁶ ‘Zo zal het bij jullie niet mogen gaan. Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de anderen moeten dienen,’ ²⁷ en wie van jullie de eerste wil zijn, zal jullie dienaar moeten zijn – ²⁸ zoals de Mensenzoon niet gekomen is om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen.^{NBV}

⁴³ Davies-Allison, Vol.II, 777.

⁴⁴ Met de tekstvariant in Mt.18:14 (vgl. §1.2.2vn.38) zou dit aspect verloren gaan.

Als hulp bij de interpretatie gaat het alleen in de toepassing bij Lukas (15:7) over de ‘negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben’ en in het verhaal van de gelijkenis bij Mattheüs (18:13)⁴⁵ staat vermeld dat de negenennegentig andere schapen niet waren afgedwaald. Maar in de toepassing (18:14) bij Mattheüs wordt niets vermeld over de negenennegentig en bij Thomas staat überhaupt geen toepassing.

Vanuit de structuuranalyse blijken de ‘99’ bij Mattheüs het verdwaalde te omringen en komt bij Lukas de vraag op wat de rol is van de ‘99’ ten opzicht van ‘1’ uit ‘jullie’. Welke rol hebben de ‘99’ ten opzicht van die ‘ene’ uit ‘jullie’ bij het herstel en de vreugde daarover door het vinden van het verlorene. Of hebben zij zelfs al een rol bij het wel of niet verloren gaan van die ‘ene’ zondaar uit ‘jullie’?

Zijn de negenennegentig te interpreteren als medeschapen of ook nog anders?

Negenennegentig zijn bij Lukas te interpreteren als negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben. In de synoptische evangeliën⁴⁶ wordt onderscheidt gemaakt tussen twee soorten rechtvaardigheid.⁴⁷ Rechtvaardigheid waarbij offeren boven barmhartigheid wordt gesteld is geen ware rechtvaardigheid, zoals Jezus die leert. Berouw (en bekering) is één van de fundamentele thema’s van het Joodse denken.⁴⁸ Het thema komt dan ook in alle synoptische evangeliën naar voren. Voor het Jodendom in de eerste eeuw was berouw een manier om in het koninkrijk te worden gebracht. In de verkondiging van Jezus was berouw een antwoord op het koninkrijk dat al was gekomen.⁴⁹ Jezus roept zondaren niet met het doel dat zij zondaar blijven, maar dat zij ware rechtvaardigheid vinden.⁵⁰

Omdat bekering zo centraal staat in het Joodse denken, kan Snodgrass⁵¹ zich maar moeilijk voorstellen dat er mensen zijn die denken geen bekering nodig te hebben. Jezus ziet alle negenennegentig als verloren schapen die een herder nodig hebben om hen te leiden. Alle mensen moeten zich bekeren;⁵² ook de farizeeën en de schriftgeleerden. Dit sluit aan bij veel interpretaties waarin de negenennegentig anderen, vooral bij Mattheüs, impliciet wordt opgedragen te zijn als die herder uit de gelijkenis. Vanuit de structuuranalyses is dit ook wel te begrijpen. In de vroege kerk werden de negenennegentig niet gezien als mensen, maar als de engelen in de hemel die Jezus, bij zijn incarnatie, achterliet. Engelen hebben werkelijk ‘geen bekering nodig’.⁵³

§ 3.5 HET DOEL VAN DE GELIJKENIS VAN HET VERLOREN SCHAAP

Wat moet de gelijkenis van het verloren schaap bewerkstelligen; wat wil de verteller bereiken? Ook bij de interpretatie van deze vragen is bij veel commentaren een *imitatio Dei* of *imitatio Christi* interpretatie terug te vinden.

In de context van Mt.18 zijn de discipelen de hoorders en zijn de kerkleiders en de gemeenteleden de stilzwijgende lezers. Volgens de situering van Lk.15 zijn in elk geval de farizeeën en schriftgeleerden (15:2) de hoorders en mogelijk ook de tollenaars en zondaars (15:2).

Door de vraagstelling in de twee synoptische verhalen van de gelijkenis wordt de hoorder/lezer gedwongen zich positief te identificeren met de herder: ‘iedere herder zou de negenennegentig verlaten en het verloren schaap gaan vinden; dus ook ik! Ook ik moet eraan meewerken dat de kudde weer compleet wordt. Het is ook aan mij om ervoor te zorgen dat het herstel, dat in beide versies van de gelijkenis onzeker is, en de vreugde daarover op aarde tot stand komt, zoals dat de wil is van de Vader in de hemel.’

Dit is het eerste, algemene doel van de gelijkenis.

Mattheüs 18:10-14

Vanuit een ethische interpretatie vat Scott de betekenis van de gelijkenis bij Mattheüs samen met de woorden: “It is Gods will that you should go after your apostate brother as persistently as the shepherd of the parable seeks the lost sheep”.⁵⁴ De leider van de gemeenschap moet de persoon opsporen, die op een dwaalspoor is gebracht. Her-

⁴⁵ Dit vers is te zien als eerste toepassing (zie §2.3.2).

⁴⁶ Vgl. rechtvaardigheid (gerechtigheid) voor de mensen: Mt.9:13/Mk.2:17/Lk.5:32 (zie bijlage 3); Mt.5:20, 23:28//Lk.16:15; Lk.15:7!!!, 18:9 met rechtvaardig(heid) voor God: Mt.13:43-49, 25:37,46; Lk.1:6,17, 2:25, 14:14, 18:14; 23:50.

⁴⁷ France, 189.

⁴⁸ Snodgrass, 102, 616vn.34.

⁴⁹ Bailey, *Poet...*, 155.

⁵⁰ France, 355.

⁵¹ Snodgrass, 108.

⁵² Bailey, *Poet...*, 155. Vgl. Nolland, Vol.35B: Volgens Lukas 13:3 heeft bovendien iedereen bekering nodig. Rechtvaardig zijn betekent immers niet zonder zonden zijn.

⁵³ Snodgrass, 103. Vlg. Zimmermann (229) moet deze lezing worden toegeschreven aan een buitensporig allegorische interpretatie.

⁵⁴ Scott, 406. Hier citeert hij Stendahl, *School*, 27.

stel, niet excommunicatie, is voor ogen.⁵⁵ Hier klinkt heel sterk een groepsdynamische interpretatie door, maar dan weer zonder het bij Zimmermann beoogde aspect van de emancipatie.

Volgens Davies-Allison⁵⁶ is *imitatio Dei* hét thema van de gelijkenis van het verloren schaap bij Mattheüs: 'Wees dus volmaakt, zoals jullie hemelse Vader volmaakt is'.^{NBV} Christenen leven voor het gemeenschappelijke welzijn. Hier is, volgens Davies-Allison,⁵⁷ geen alternatief voor, want verlossing⁵⁸ vereist zelf menslievendheid (Mt.18:3-4), en menslievendheid is, in meest concrete zin, dienstbaarheid aan elkaar (18:5). In Mt.18:1-14 gaat het om twee waarden: liefde voor elkaar en het wegcijferen van zichzelf. Deze twee gaan volgens Davies-Allison hand in hand.

Ook France⁵⁹ interpreteert het doel parenethisch: Als één lid van de discipel gemeenschap in spiritueel gevaar is, moet er actie worden ondernomen om hem terug te winnen (vgl. Mt.18:15-17). Zo handelen is delen in de pastorale zorg van God, de ware herder voor zijn volk. Vers 14 legt volgens France meer de nadruk op God dan op Jezus als degene die de kudde bezit en ervoor zorgt. Van de leerlingen wordt verwacht (vs.10) dat zij de pastorale geest van God reflecteren, en van de individuele leerling wordt verwacht de noodzakelijke verbeterende daad in Mt.18:15-18 te doen om te waarborgen dat Gods pastorale zorg onder zijn volk wordt uitgevoerd. Toch heeft de historische Jezus dat niet alleen verkondigd, maar ook voorgeleefd.

Lukas 15:1-7

Volgens de concentrische structuur van Bailey gaat het bij Lukas om herstel; herstel dat is af te lezen in de gezamenlijke vreugde van de herder en zijn vrienden en burenen. Vanuit de toepassing wordt deze vreugde verbonden met de vreugde in de hemel.

Het doel van de gelijkenis bij Lukas is volgens Scott het verleiden van de farizeeën tot deelname aan de tafel en het verleiden van de impliciete lezer van het evangelie om op de juiste manier met elkaar om te gaan. Dit is op te vatten als een ethische interpretatie. Hierbij blijft de toepassing in Lk.15:7 buiten beschouwing.

Hultgren⁶⁰ interpreteert het doel meer theologisch-christologisch als de boodschap dat God of Jezus, als Gods afgezant, vreugde vindt in de terugkeer van het verlorene en dat voor zo'n persoon de toekomst wordt geopend voor gemeenschap met God, waarmee de wil van God is gedaan, wat grote vreugde veroorzaakt bij God en de engelen in de hemel.

Thomas 107

De gelijkenis van het verloren schaap in Th.107 geeft weer hoe het koninkrijk is; dat is het doel. Dat koninkrijk in Thomas is iets innerlijks, hoewel het ook over de aarde is verspreid, én het is iets bovenhemels.⁶¹

Gelijkenis over het koninkrijk

Het commentaar van Scott⁶² op de gelijkenis van het verloren schaap loopt uit op de vraag of het koninkrijk soms het herstel van de kudde is of eenvoudig het één zijn van hen die verloren en dan gevonden zijn? Ook in deze ethische interpretatie klinkt een groepsdynamische interpretatie door.

Het toekomstige koninkrijk van God is ook volgens Snodgrass⁶³ in de gelijkenis van het verloren schaap impliciet aanwezig – naast de componenten viering & mededogen (beide expliciet) en (impliciet) het herstel van Israël.

Ook in meer algemene zin brengen zij, en impliciet ook Bailey, de gelijkenissen van Jezus in verband met het koninkrijk. De gelijkenissen van Jezus vooronderstellen het koninkrijk dat zij proberen bloot te leggen.⁶⁴ De gelijkenissen van Jezus zijn te zien als een open genre, dat bij de hoorder onbehagen teweeg brengt en dat de hoorder blootstelt aan het nieuwe, aan een koninkrijk dat nog niet was ervaren.⁶⁵ In het Nieuwe Testament ligt de nadruk op mensen en hun relatie tot God en zijn koninkrijk.⁶⁶ Volgens Manson stort een gelijkenis een oproep uit tot een

⁵⁵ Hultgren, 55.

⁵⁶ Davies-Allison, Vol.II, 768. Hierbij verwijst hij naar Mt.5:43-48. Daarin komen woorden terug als 'kinderen' (υιοὶ i.p.v. πατέρες (18:2)) 'Vader in de hemel', 'rechtvaardigen', 'tollenaars' en 'broeders'.

⁵⁷ Davies-Allison, Vol.II, 777.

⁵⁸ Luz, 8-20, 445: "It is not enough to be satisfied with your own salvation" (In Cramer "Mt.18:10b," 146.)

⁵⁹ France, 688-689.

⁶⁰ Hultgren, 58-59.

⁶¹ Roukema, *Jezus...*, 120, 157-158.

⁶² Scott, 417. Hierbij gaat hij puur uit van het verhaal van de gelijkenis, zonder de toepassingen en situeringen.

⁶³ Snodgrass, 95.

⁶⁴ Ibid., 2 met de gelijkenis van de verloren zoon als voorbeeld.

⁶⁵ Scott, 419.

⁶⁶ Snodgrass, 40.

beter leven en een dieper vertrouwen op God.⁶⁷ Zonder verwijzing naar Jezus' eigen bediening en zijn verkondiging van het koninkrijk aan Israël hebben gelijkenissen weinig betekenis dat door ons kan worden teruggevonden.⁶⁸ Alle voornoemde interpretaties van het doel van de gelijkenis, met al haar aspecten t.a.v. menslievendheid, genade, herstel en vreugde, zijn ten diepste te zien als aspecten van het koninkrijk van God.

§ 3.6 CONCLUSIE

In recente exegetische literatuur worden het schaap, de herder en de negenennegentig andere in de gelijkenis van het verloren schaap, evenals het doel van deze gelijkenis – bij Mattheüs, Lukas en Thomas – op uiteenlopende wijze geïnterpreteerd. Door deze interpretaties naast elkaar te laten staan, worden horizonnen van betekenis geopend. Als belangrijke interpretatie komt de *imitatio Dei* naar voren, al dan niet door de 'imitation of Christ'. Vaak is dit gebaseerd op het verhaal én de toepassing van de gelijkenis.

Op basis van voorgaande conclusies en afgaande op interpretaties in recente exegetische literatuur is de gelijkenis van het verloren schaap te zien als een gelijkenis over het koninkrijk van God. Daarbij kan het schaap centraal staan, waarbij het emanciperende aspect uit de groepsdynamische interpretatie zeer waarschijnlijk niet juist is. Het is namelijk de grote vraag in hoeverre in de eerste eeuw, toen Jezus deze gelijkenis vertelde, emancipatie een rol speelde of zelfs mogelijk was. Het gaat meer om het herstel van de kudde. Daarbij is van belang ook de negenennegentig andere schapen te interpreteren. Ook hun plaats in het koninkrijk is van betekenis: hetzij als engel, hetzij als medeschaap. Het is van belang de eigenaar zowel theologisch-christologisch als ethisch te interpreteren. Op deze manier wordt ook het doel van de gelijkenis het beste geïnterpreteerd: *imitatio Dei* door 'the imitation of Christ'. Mogelijk is juist daarom in Mt.18 'jullie Vader in de hemel' centraal gesteld; van Wie Jezus in Mt.18 zegt: 'Mijn Vader in de hemel'.

⁶⁷ Bailey, *Poet...*, 40.

⁶⁸ Snodgrass, 579-580vn.3

Hfst.

4

DE INTENTIE VAN JEZUS BIJ HET VERTELLEN VAN DE GELIJKENIS VAN HET VERLOREN SCHAAP

§ 4.1 INLEIDING

Volgens het Lukas-evangelie heeft Jezus de gelijkenis van het verloren schaap in een heel andere situering verteld dan volgens het evangelie naar de beschrijving van Mattheüs. Bij beide evangelisten is ook een andere toepassing toegevoegd. Door deze verschillen zou het verhaal van de gelijkenis bij Lukas een tamelijk andere betekenis hebben dan bij Mattheüs.¹

Door zorgvuldig de drie beschikbare versies met elkaar te vergelijken kunnen we volgens Scott² de originele structuur reconstrueren die alle drie gelijkenissen ondersteunt. Toch is Snodgrass³ van mening dat elk onderzoek naar een originele vorm zou moeten worden opgegeven: mogelijk hebben de twee synoptische vormen van de gelijkenis twee onafhankelijke mondelinge tradities.⁴ Hoewel hij de context bij Lukas de meest waarschijnlijke vindt, acht hij het mogelijk dat beide contexten situaties weergeven uit het leven van Jezus, een gedachte die ook door anderen wordt aangehangen.⁵

In hoofdstuk 2 bleek dat het sentiment in Lk.15:4-7 sterk overeen komt met dat in 5:31-32. Beide teksten zijn afkomstig uit andere bronnen: resp. Q(?) en Markus. Dit maakt het aannemelijker dat de gelijkenis van het verloren schaap in Lk.15 kan worden teruggevoerd op de historische Jezus.⁶

In zijn boek *Stories with Intent* heeft Snodgrass⁷ gezocht naar de oorspronkelijke bedoeling die Jezus had met de gelijkenis. Daarbij realiseerde hij zich dat elke hervoortelling van een verhaal, ook door dezelfde persoon, een nieuwe communicatie is. Hij voegt er nog aan toe dat we niet de echte woorden van Jezus hebben.⁸

Het is dus goed mogelijk, al is ook dat speculatief,⁹ dat Jezus de gelijkenis van het verloren schaap twee maal verteld heeft, namelijk in de context zoals die is overgeleverd in het Mattheüs-evangelie en in de context van het Lukas-evangelie. Daarbij is het goed mogelijk dat Jezus één en dezelfde intentie had om de gelijkenis te vertellen.¹⁰ Wat is er te zeggen over deze originele intentie van Jezus? Anders gesteld: Wat zou de originele intentie van Jezus – in zijn historische situering – kunnen zijn geweest om de gelijkenis van het verloren schaap te vertellen?¹¹

Om deze vraag te beantwoorden wordt eerst ingegaan op de mogelijke historische situeringen (§4.2) waarin Jezus de gelijkenis van het verloren schaap zou kunnen hebben verteld. Om meer over de intentie van de *historische* Jezus te kunnen zeggen is het goed te weten dat de gelijkenissen van Jezus Zijn eigen theologie vooronderstellen en daar uitdrukking aan geven.¹² Theissen en Merz¹³ hebben onderzoek gedaan naar de historische Jezus. In vier aparte hoofdstukken¹⁴ gaan zij in op de sociale verhoudingen van Jezus, op zijn eschatologie, op de gelijkenissen die Jezus vertelde en op de ethiek die hij onderwees. Veel van deze aspecten komen terug in de gelijkenis van het

¹ Zie o.a. Davies-Allison, Vol.II, 768.

² Scott, 410.

³ Snodgrass, 104. Hultgren, 16 typeert dit onderzoek als hypothetisch, zoals ook Weren, 128.

⁴ Scott, 5: Gelijkenissen zijn het product van een mondelinge traditie en bleven mondeling rondgaan, ook nadat ze waren opgeschreven.

⁵ France, 685vn.6: Ook volgens Carson heeft Jezus dezelfde gelijkenis bij twee gelegenheden verteld en met twee doelen.

⁶ Zie § 2.6.vn.186.

⁷ Snodgrass, 565.

⁸ Snodgrass, 33; vgl. Hultgren, 16.

⁹ Hultgren, 16. Desondanks vindt Hultgren historisch onderzoek belangrijk.

¹⁰ Snodgrass, 104 wijst ook in die richting: 'Both forms... make essentially the same point'. Helaas gaat hij in zijn commentaar niet nader in op deze gemeenschappelijke intentie. Zo ook Wilkins, 617.

¹¹ Naar een citaat van C.H. Dodd uit Hultgren, 15.

¹² Hultgren, 12.

¹³ Theissen, G., Merz, A., (2008), *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide.*, Minneapolis.

¹⁴ Theissen-Merz, resp. H.8, H.9, H.11 en H.12.

verloren schaaap; ook deze gelijkenis blijkt de karakteristieke vorm van het onderwijs van Jezus te zijn.¹⁵ Daarom wordt in §4.3 aan de hand van het onderzoek van Theissen en Merz ingegaan op de theologie van Jezus. Voor de volledigheid volgen in §4.4 nog enkele opmerkingen ten aanzien van het geloof in Jezus. In §4.5 wordt het hoofdstuk afgesloten met een conclusie.

§ 4.2 DE MOGELIJK HISTORISCHE SITUERINGEN

De historische situeringen zijn niet concreet te achterhalen. Wel moeten we bedenken dat het gaat om een context in het Galilea en Judea van de eerste eeuw, waarin Jezus nog slechts als wijze leraar en als medejuude werd gezien.¹⁶ Maar we kunnen niet zeker zijn van de originele situering en bovendien zou de originele betekenis van de gelijkenissen in hun Palestijnse, Joodse setting onherroepelijk zijn verloren.¹⁷

Desondanks is het toch goed hier één andere gebeurtenis, beschreven in Lk.19:1-10,¹⁸ aan te halen, al is ook t.a.v. de historiciteit van die gebeurtenis niets met zekerheid te zeggen. Dit toont nogmaals aan dat het heel goed mogelijk is, dat gebeurtenissen zoals in Mt.18 en in Lk.15:1-2 vaker voorkwamen in het leven van Jezus.¹⁹

Het is een situering die vele overeenkomsten vertoont met beide situeringen waarin Jezus de gelijkenis van het verloren schaaap heeft verteld.²⁰ Een rijke hoofdtollenaar (vgl. Lk.15:1), Zacheüs, (19:2) ‘was klein (μικρός) van stuk’, waardoor hij ‘vanwege de menigte’ Jezus niet kon zien (19:3). Jezus zocht en vond hem en wilde bij Zacheüs op bezoek (19:5). ‘Zacheüs kwam meteen naar beneden en ontving Jezus vol vreugde bij zich thuis’^{NBV} (19:6). De omstanders spraken morrend tegen elkaar (διεγόγγυζον; vgl. 15:2) en noemden Zacheüs een zondige (ἁμαρτωλῶ; vgl. 15:2) man (19:7). Nadat Zacheüs berouw had getoond (19:8) zei Jezus dat het huis van Zacheüs (zijn familie) was gered (σωτηρία; 19:9). Weer één verloren zondaar had zich bekeerd (vgl. 15:7). Deze vergeven zondaar ‘was klein (μικρός; vgl. Mt.18:10,14) van stuk’. Dit kan enkel duiden op de lengte van zijn lichaam²¹ of op meer dan dat: Zacheüs was een niemand,²² een nul. Maar nu is hij ‘een zoon van Abraham’ (Lk.19:8). Hij is een kind²³ (vgl. παιδίον in Mt.18:2-5) van Abraham geworden.

De beschrijving van deze gebeurtenis wordt in Lk.19:10 afgesloten met de woorden: ‘De Mensenzoon is gekomen om te zoeken en te redden wat verloren was’.^{NBV} Mogelijk is dit vers niet van Jezus zelf, maar na zijn opstanding opgesteld, in overeenstemming met Mk.2:17b²⁴ dat mogelijk wel authentiek is.²⁵ Het is niet zo vreemd dat sommige overschrijvers dit vers in Mt.18:11 hebben toegevoegd.

In de situering in Mt.18:10 waarschuwt Jezus zijn leerlingen ‘niet gering’ te denken ‘over één van deze kleinen’. In de situering in Lk.15:2 mopperen de farizeeën en de schriftgeleerden over het feit dat Jezus zondaars ontvangt en met hen eet. In beide gevallen is het niet Jezus, maar zijn het de leerlingen van Jezus c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden die ‘outcasts’²⁶ aanwijzen. Zij zien ‘één van deze kleinen’ c.q. de zondaars, en indirect de tollenaars, als minderwaardig of zelfs ongewenst. Niet in collectieve, generaliserende zin, maar meer in individuele zin denken zij gering over een ander (of anderen) en willen die persoon (of personen) niet accepteren.

§ 4.3 DE THEOLOGIE VAN JEZUS.

De theologie van Jezus wordt volgens Theissen en Merz gekenmerkt door vier aspecten, die ook in de gelijkenissen van Jezus terugkomen. Zo komt in de gelijkenis van het verloren schaaap naar voren hoe Jezus de wet interpreteert, waarmee hij de authentieke vorm van wijsheid prikkelt en een eschatologische ethiek verkondigt.²⁷ De eschatolo-

¹⁵ Theissen-Merz, 316: Dit uitgangspunt ‘is generally agreed’.

¹⁶ Levine, 17. Zie ook §5.5.

¹⁷ Bailey, *Poet...*, 21 en 29.

¹⁸ Fitzmyer, Vol.28A, 1218: Lukas 19:1-10 herinnert aan Lk.15 als geheel.

¹⁹ Lk.15 en Mt.18 komen mogelijk uit bron Q. Lk.19:1-10 komt alleen voor bij Lukas. Echter Davies-Allison, Vol.II, 1219: Lk.19:1-10 ‘seems to be related to’ Lk.5:27-32, dat Markus als bron heeft. Zie bovenstaande vn.24.

²⁰ Fitzmyer, Vol.28A, 1219: Lk.19:1-10 lijkt te zijn gerelateerd aan de roep van Levi en zijn feestmaal in Lk.5:27-32; zie bijlage 3.

²¹ Fitzmyer, Vol.28A, 1223.

²² Nolland, 35c, 907.

²³ Fitzmyer, Vol.28A, 1221.

²⁴ Mk.2:17b: ‘... ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.’^{NBV}

²⁵ Theissen-Merz, 525.

²⁶ Zie §5.4: In diverse recente exegetische literatuur komt deze term voor, zo ook bij Levine.

²⁷ Theissen-Merz, 349-354.

gische ethiek van Jezus is een ethiek van berouw, van barmhartigheid en van discipelschap.²⁸ Daarbij predikt Jezus over oordeel en over redding; twee aspecten die bij elkaar horen²⁹ en nauw verbonden zijn met de verkonding van het 'koninkrijk van God'.³⁰ Uit de gelijkenis zelf is niet met zekerheid op te maken dat Jezus de rol opeist van herder uit het geslacht van David, maar volgens Snodgrass³¹ blijkt dat wel duidelijk binnen de grotere context van het onderwijs van Jezus.

Oordeel³²

In het Jodendom, dus ook voor hen die Jezus deze gelijkenis hoorden vertellen, had Gods eschatologische handelen altijd een aspect van oordeel én een aspect van redding. Als Jezus over oordeel predikte, dan predikte hij over bekering. Door het vertellen van de gelijkenis van het verloren schaap riep Jezus zijn leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden op tot bekering³³ in de richting van nauwgezette gehoorzaamheid aan Gods Koninklijke regels. Jezus riep hen op zondaren te zien als hun naasten die zij lief moeten hebben als menselijke reactie in overeenstemming met Gods vergeving,³⁴ Gods redding.

Daarmee wordt duidelijk wat Jezus leerde over discipelschap. De discipelen stonden in een permanente verhouding tot Jezus. Daarbij deelden zij niet alleen in Jezus' rol als buitenstaander, maar namen zij ook deel aan de opdracht en het gezag van Jezus. Bovendien deelden zij in de belofte van een hoge positie in de eindtijd. Hier op aarde waren zij als broeders en zusters gelijk aan elkaar, met één Vader in de hemel boven hen.³⁵ De farizeeën en de tollenaars stonden verschillend tegenover die ene vader, God, vanwege de manier waarop zij zich tegenover medemensen opstelden.³⁶

Uit de situeringen klinkt door dat de leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden zichzelf verhoogden. Door het vertellen van deze gelijkenis is het alsof Jezus hen duidelijk wilde maken dat wie zichzelf verhoogt vernedert zal worden en wie zichzelf vernedert, verhoogt zal worden (vgl. Mt.23:12 en Lk.18:14).³⁷

Redding³⁸

Tegelijkertijd bracht Jezus, door deze gelijkenis te vertellen, de belofte van redding. Jezus vertelde de gelijkenis van het verloren schaap om daarmee te wijzen op het belang van een ding dat weinig waarde³⁹ heeft, dat klein is; althans: volgens aardse maatstaven. De leerlingen (Mt.18) vonden de kleine kinderen van te weinig waarde om aandacht van Jezus te ontvangen. En volgens de farizeeën en de schriftgeleerden (Lk.15) waren de tollenaars en zondaars van te weinig waarde om aandacht van Jezus te ontvangen door met hen te eten. Waarom wilde Jezus omgaan met kleine kinderen en met tollenaars en zondaars? Omdat, volgens Jezus, zij in het koninkrijk van God van grote waarde zijn.

Zoals Scott⁴⁰ schrijft is in de gelijkenis van het verloren schaap in de synoptische evangeliën een ding van weinig intrinsieke waarde gevonden, maar is zijn waarde in de toepassingen omgevormd tot een ding van grote waarde. Wanneer ook kinderen c.q. tollenaars en zondaars Jezus deze gelijkenis hebben horen vertellen, hoorden ook zij deze boodschap van redding.

Koninkrijk van God

Door de gelijkenis van het verloren schaap te vertellen bracht Jezus niet alleen de belofte van redding, maar daarmee ook de belofte⁴¹ van toelating tot het koninkrijk van God voor onder andere⁴² kinderen (Mk.10:15) en tolle-

²⁸ Theissen-Merz, 376-379.

²⁹ Ibid., 275-276.

³⁰ Ibid., 268, 272.

³¹ Snodgrass, 619vn.70: Mt.26:31//Mk.14:27; Mt. 15:24; Joh.10:1-18. Davies-Allison, Vol.II, 777-778: Mt.9:36; Lk.12:32. Davies-Allison, Vol.II, 778: Bij Mattheüs is Jezus de Zoon van David.

³² Ibid., 264-269.

³³ Weren, 129-130 noemt dit de polemische functie (van de gelijkenis in bron Q) om de farizeeën en de schriftgeleerden op hun gedrag te wijzen. Deze functie zou sterker bij Lukas uit de verf komen.

³⁴ Theissen-Merz, 394.

³⁵ Ibid., 215-219.

³⁶ Ibid., 333. Vgl. Lk.18:9-14.

³⁷ Zie ook §2.5 bij vn.169.

³⁸ Theissen-Merz, 270-274.

³⁹ Scott, 310, 312. Over de waarde van een schaap is uitgebreid geschreven door Bailey,

⁴⁰ Scott, 410. Volgens Th.107 is het verdwaalde schaap 'het grootste'.

⁴¹ Weren, 129-130 noemt dit de adhortatieve functie (van de gelijkenis in bron Q) om de armen, zieken, zondaars of anderszins gemarginaliseerden bewust te maken van het feit dat zij juist vanwege hun precare situatie bijzondere zorg en aandacht verdienen. Mattheüs zou deze functie benadrukken.

naars (Mt.21:31). Deze eschatologische ethiek is een ethiek van discipelschap; een ethiek van boodschappers van het koninkrijk van God.⁴³ Centraal daarbij staat het tweevoudige gebod lief te hebben;⁴⁴ ook zij die door de Joodse samenleving buiten beschouwing werden gelaten, werden onderschat.⁴⁵

Jezus revitaliseerde de traditioneel Israëlitische metafoor van het 'koninkrijk van God'. Ook de farizeeën verwachtten dat het koninkrijk van God op handen was en verdedigden daarbij een (naïeve) synergie tussen God en mensen. Jezus leidde zijn hoorders echter naar een nieuwe kijk op het koninkrijk van God. Met Jezus werd het 'koninkrijk van God', waar de Joodse hoorder al bekend mee was, een levende metafoor. Enerzijds is het 'koninkrijk van God' op te vatten als levensregel en anderzijds als een door God onderscheiden koninkrijk. De verwachting van het koninkrijk van God activeert in mensen de zorg om de zwakke, zieke en gemarginaliseerde; een zorg die God⁴⁶ realiseert in zijn eschatologische handelen. Het delen in dit koninkrijk wordt gesymboliseerd door deelname aan de eschatologische maaltijd, waar status en rang niet van belang zijn.

Jezus at met tollenaars en zondaars en met farizeeën en schriftgeleerden. Door met tollenaars en zondaars te eten sloot Jezus stilzwijgend een sociaal verbond tussen hem en zijn mede tafelgenoten. Dit is te zien als een strategie waarmee Jezus te kennen geeft dat God niet-oplettende en zondige buitenstaanders uitnodigt deel te nemen aan het verbond en om de positie van vergeven personen te ontvangen.⁴⁷ Omdat de farizeeën ook zorgvuldig rituele reinheid probeerden na te leven,⁴⁸ mopperden zij erover dat Jezus met zondaren at. Maar Jezus was niet bang te worden verontreinigd door beruchte buitenstaanders. Hij vertrouwde meer op de infecterende macht van zijn charisma.⁴⁹

Waar gewoonlijk koningen en de machtigen verplicht waren tot *imitatio Dei*, riep Jezus machtelozen, vervolgden en vernederden, allen die Jezus volgden, hiertoe op.⁵⁰ Willen de leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden deelnemen aan de gezamenlijke, eschatologische maaltijd? De maaltijd (Lk.15:6) is en was bij de Joden een speciaal teken van acceptatie.⁵¹ Bij Lukas blijft in de gelijkenis van het verloren schaap onduidelijk of de leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden het verlorene zoeken en zich over het terugvinden, het ontmoeten van de 'outcasts' zijn gaan verblijden.⁵²

Jezus vertelde de gelijkenis van het verloren schaap om aan te geven dat wat volgens aardse maatstaven van kleine waarde is, in het koninkrijk van God van grote waarde is. Jezus probeert iemands horizon te openen om het belang in te zien van het zoeken naar degene die verloren is gegaan.⁵³

In het Jodendom van de eerste eeuw is bekering een manier om dat koninkrijk binnen te brengen. In de verkondiging van Jezus is bekering een reactie op het koninkrijk dat al gekomen is.⁵⁴ Het burgerschap van het koninkrijk van God bestaat uit zondaren die vergeving hebben ontvangen.

Hebben de leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden berouw, willen zij zich bekeren en Jezus ontmoeten samen met de 'outcasts'? Het liefhebben van kinderen c.q. tollenaars en zondaars ligt in het voorbeeld dat God geeft; het is de menselijke reactie in overeenstemming met Gods vergeving.

Het koninkrijk van God begint in het heden,⁵⁵ maar zal alleen in de toekomst ten volle worden gerealiseerd.⁵⁶

Vader in de hemel

In de toepassing volgens Lk.15:7 geeft Jezus aan dat er in de hemel meer vreugde is over één zondaar die zich bekeert. Ook in de toepassing binnen het verhaal van de gelijkenis volgens Mt.18:13 vertelt Jezus over 'meer

⁴² Theissen-Merz, 270-271: deze redding is er ook voor heidenen buiten Israël en voor groepen binnen Israël met sociale, psychische of morele afwijkingen.

⁴³ Theissen-Merz, 376-379.

⁴⁴ Ibid., 381.

⁴⁵ Ibid., 393-394.

⁴⁶ Volgens Weren, 129-130 komt is deze zorg en aandacht (volgens de gelijkenis in bron Q) te verwachten van God en van Jezus, die Gods zorg tot zijn agenda maakt. Weren gaat niet in op de zorg en aandacht door andere mensen. Vgl. echter Weren, 122: De toespraak van Jezus bij Mattheüs handelt over de onderlinge verhoudingen in de geloofsgemeenschap.

⁴⁷ Hultgren, 470.

⁴⁸ Nolland, Vol.35B, 773.

⁴⁹ Theissen-Merz, 431.

⁵⁰ Ibid., 392-393 noemen dit 'the distinctive feature of the Jesus tradition'.

⁵¹ Bailey, 143.

⁵² Snodgrass, 29: 'What matters is the meeting and the command to start the celebration'.

⁵³ Hultgren, 57.

⁵⁴ Bailey, 155.

⁵⁵ Theissen-Merz, 570.

⁵⁶ Ibid., 275.

vreugde', maar dan over het schaap dat verdwaald was en is teruggevonden. In de eigenlijke toepassing volgens Mt.18:14 vertelt Jezus dat 'jullie Vader in de hemel' niet wil dat 'één van deze kleinen' verloren gaat. Ten diepste wordt in Mt.18:14 en in Lk.15:7 gewezen op Gods eschatologische handelen. De hoorders waren zich ervan bewust dat hier zowel oordeel als redding mee verbonden was. Ook waren zij bekend met het Joodse beeld van God als 'vader' (die handelde als een moeder).⁵⁷ Het legt sterk de nadruk op Gods barmhartigheid. Het is Gods wil zonden te vergeven en te redden; daar vindt God vreugde in. Er is geen twijfel over het feit dat er bij de Joden vertrouwen was in Gods vergeving op basis van bekentenis en berouw.⁵⁸ Dit onderwijst Jezus niet alleen; de manier waarop Jezus met tollenaars en zondaren eet laat zien dat zijn woorden en zijn gedrag met elkaar overeen komen.⁵⁹ Jezus is 'niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.'⁶⁰

() zeg ik jullie:⁶¹

De uitdrukkingen λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι (Mt.18:10), ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι (Mt.18:13) en λέγω ὑμῖν ὅτι (Lk.15:7) gebruikt Jezus niet om uit naam van God te spreken, maar om nadrukkelijk uit eigen naam te spreken. Met deze commentaarzin in Mt.18:10b legt Jezus nadruk op 'mijn Vader in de hemel' (18:10c); in 18:13b nadruk op meer vreugde van de eigenaar en in Lk.15:7 nadruk op meer vreugde van 'jullie Vader in de hemel'. Zo bezien is het alsof Jezus zelf in de eerste plaats met de herder doelt op God de Vader en wanneer God Zich verheugt. Ontegenzeggelijk doelt Jezus met de metafoor van herder ook op mensen, individuen; maar vooral op het geheel van de complete kudde.

Jezus in de gelijkenis

Toen Jezus het tegenwoordige begin van het koninkrijk van God verkondigde, was hij in de verwachting dat dat tijdens zijn leven zou komen. Daarbij sprak Jezus over zowel de tegenwoordige als de toekomstige Mensenzoon. Een werkelijke mens zou de rol van Mensenzoon overnemen in Gods koninkrijk dat aanstaande was: Jezus zelf.⁶² Vanuit deze achtergrond is het de vraag of Jezus met de woorden 'welk mens onder jullie' (Lk.15:4) ook op zichzelf heeft willen wijzen.⁶³ Uit de gelijkenis zelf is niet met zekerheid op te maken dat Jezus de rol opeist van herder uit het geslacht van David,⁶⁴ maar volgens Snodgrass⁶⁵ blijkt dat duidelijk binnen de grotere context van het onderwijs van Jezus. Daarbij is Jezus, zo stellen Theissen-Merz,⁶⁶ tegelijkertijd de tegenwoordige en de toekomstige 'mens'. Jezus paste expliciet alleen de alledaagse term 'Mensenzoon' op zichzelf toe en gaf daar messiaanse betekenis aan. De rol van Messias wilde hij echter niet exclusief uitoefenen, maar samen met zijn discipelen, die hij zag als een messiaans collectief om Israël te regeren.⁶⁷ Het is dus goed mogelijk dat Joden die zelf Jezus de gelijkenis van het verloren schaap hoorden vertellen Jezus nog niet zagen als 'Messias'. Door de rol van 'herder' centraal te stellen in de gelijkenis, werd de mogelijkheid voor deze associatie wel degelijk gelegd. Jezus activeerde de messiaanse hoop van zijn discipelen, maar dit werd hem fataal: hij werd gekruisigd door de Romeinen, omdat zijn mensen hem als Messias zagen. Jezus stierf. Het koninkrijk van God kwam niet.

§ 4.4 HET GELOOF IN JEZUS.

Maar, zo schrijven Theissen-Merz,⁶⁸ God werkte door: volgens het geloof van de discipelen deed God de gekruisigde Jezus opstaan uit de dood.⁶⁹ En zo kreeg de titel 'Messias'⁷⁰ een nieuwe betekenis doordat Jezus werd aanbeden als Heer. Daardoor werd na Pasen de titel 'Messias' meer dan ooit geassocieerd met Jezus.

⁵⁷ Theissen-Merz, 526. Vgl. Theissen-Merz, 570: 'In his picture of God Jesus combined two traditional images in a new way. For him, God was father and king. However, he never spoke of God as king but always only of God's kingdom.'

⁵⁸ Theissen-Merz, 528.

⁵⁹ Ibid., 527.

⁶⁰ Ibid., 525: Deze uitspraak van Jezus in Mk.2:17b zou authentiek kunnen zijn.

⁶¹ Vgl. Theissen-Merz, 523-524.

⁶² Theissen-Merz, 552. Volgens Roukema, *Jezus...*, resp. 93, 96 wijst Mt.12:28 en Lk.11:20 'erop dat met de persoon van Jezus het koninkrijk van God al gekomen is, tenminste ten delen.'

⁶³ De geraadpleegde commentaren gaan hier niet op in.

⁶⁴ Theissen-Merz, 235: Historisch gezien is het niet zeker dat Jezus een afstammeling van David was.

⁶⁵ Snodgrass, 619vn.70: Mt.26:31//Mk.14:27; Mt.15:24; Joh.10:1-18. Davies-Allison, Vol.II, 777-778: Mt.9:36; Lk.12:32. Davies-Allison, Vol.II, 778: Bij Mattheüs is Jezus de Zoon van David.

⁶⁶ Theissen-Merz, 552.

⁶⁷ Ibid., 561.

⁶⁸ Ibid., 561.

⁶⁹ Roukema, *Jezus...*, 139: 'Het gaat de competentie van historici te buiten, Jezus' opstanding uit de dood en hemelvaart als historische feiten te verdedigen.' Roukema, *Jezus...*, 141: Bij Thomas wordt Jezus' dood, opstanding en hemelvaart niet expliciet beschreven.

Na de dood van Jezus kan de gelijkenis van het verloren schaap dan ook een extra dimensie krijgen, namelijk door het geloof dat Jezus plaatsvervangend is gestorven en dat zijn dood de oorzaak is van Gods vergeving van zonden die mensen hebben begaan. Deze 'theologische visie'⁷¹ uit de nieuwtestamentische geschriften heeft volgens Roukema⁷² 'oude papieren' en komt volgens hem vroeger voor dan de gnostische visies, zoals bij Thomas (zie vn.69). Ook de vraag (vgl. §1.2.2) welke rol engelen vervullen in het koninkrijk van God is door een historicus niet te beantwoorden.

§ 4.5 CONCLUSIE

Waar Scott⁷³ al heeft vastgesteld dat de toepassingen van de twee synoptische versies van de gelijkenis van het verloren schaap met elkaar overeenkomen, blijken ook de situeringen bij Mattheüs en bij Lukas sterk op elkaar te lijken. Ten diepste is de aanleiding voor Jezus om deze gelijkenis te vertellen hetzelfde, al doet hij dat in twee totaal verschillende contexten: Jezus reageert op zijn leerlingen (de context volgens Mt.18) en op de farizeeën en de schriftgeleerden (de context volgens Lk.15), die niet in collectieve, generaliserende zin, maar meer in individuele zin gering denken over een ander en die persoon niet willen accepteren.

Daarbij is het de vraag welke zondaars Jezus roept door de gelijkenis van het verloren schaap te vertellen. Worden hier rollen omgedraaid? Worden de kinderen c.q. de tollenaars en zondaars geroepen of toch de leerlingen c.q. de farizeeën en de schriftgeleerden? In elk geval is het een oproep tot redding en bekering en daarmee een oproep deel te nemen in het 'koninkrijk van God'.

Ook Jezus zelf werd als minderwaardig gezien, veroordeeld als een politieke onruststoker,⁷⁴ uitgestoten en gekruisigd, alsof hij een zondaar was, een minderwaardig, ongewenst persoon. In dat opzicht was hij één met de kleinen en met de tollenaars en zondaars, omdat hij als geen ander wist wat het was om te worden behandeld als minderwaardig of zelfs ongewenst persoon.

Daarbij leefde Jezus zelf als een kind, als 'één van deze kleinen' die in God geloofde: Hij vertrouwde op Zijn Vader in de hemel, die ook 'jullie Vader in de hemel' is. Jezus wist zich omringd door de Vader in de hemel, wiens rechtvaardigheid en edelmoedigheid het koninkrijk van God, als de nieuwe gemeenschap van Israël, mogelijk had gemaakt⁷⁵ voor hen die vergeven zondaar waren. Dit voorbeeld van God diende te worden nagevolgd: *imitatio Dei*. Daartoe sprak Jezus over God als 'jullie vader in de hemel'. Daarbij zag Jezus hen allemaal als schapen die verloren zijn en een herder nodig hebben.⁷⁶

Jezus zag God de Vader als de eigenaar van de kudde, maar ook zichzelf als herder die als 'Mensenzoon', samen met de hoorder/lezer, verantwoordelijkheid wil dragen voor de kudde. De herder is een mens die een karakter heeft en moet handelen zoals de Vader in de hemel handelt vanuit Diens karakter.

Jezus leefde dit niet alleen voor (*imitatio Dei*); hij gaf er ook onderwijs over. Met de intentie dát eigen onderwijs onder de aandacht van zijn hoorders te brengen vertelde Jezus ook de gelijkenis van het verloren schaap.

⁷⁰ Hetzelfde geldt voor de titels 'Zoon van God' en 'Mensenzoon'.

⁷¹ Roukema, 150.

⁷² Ibid., 154.

⁷³ Scott, 405. Daarbij wijst Scott erop dat de contexten in de synoptische evangeliën verschillend zijn.

⁷⁴ Theissen-Merz, 572.

⁷⁵ Ibid., 343.

⁷⁶ Bailey, 155.

Hfst.

5

INTERPRETATIE VAN DE GELIJKENIS VAN HET VERLOREN SCHAAP VOLGENS AMY-JILL LEVINE

§ 5.1 INLEIDING

Een recent exegetisch boek is van de hand van de Joodse nieuwtestamentica Amy-Jill Levine. In haar boek *short stories by Jesus* onderzoekt zij ‘the enigmatic parables of a controversial Rabbi’.¹ Na haar introductie over de vraag of wij de provocerende verhalen van Jezus hebben getemd, onderzoekt zij in hoofdstuk 1 van haar boek de gelijkenis van het verloren schaap.

Levine interpreteert de gelijkenis van het verloren schaap vooral vanuit de versie bij Lukas. Ook doet zij dat in relatie tot en vanuit vooral de derde gelijkenis uit Lk.15: De gelijkenis van de vader die zijn twee zonen verloor.² Daarbij wijst zij³ erop dat bij Lukas deze gelijkenissen in allegorieën zijn geplaatst; of te wel de toepassing (Lk.15:7) zou door Lukas zijn toegevoegd aan het verhaal van de gelijkenis.

Volgens Levine wordt de lezer daardoor twee maal misleid: 1) de originele gelijkenis heeft niet te maken met bekering en rechtvaardiging en 2) de toepassing kan leiden tot gevaarlijke stereotypen. Daarbij signaleert zij drie aspecten; namelijk een discrepantie tussen het verhaal en de toepassing van de gelijkenis (§5.2), de provocatie in de gelijkenis die vaak verloren gaat (§5.3) en anti-Joodse stereotypen, die zij onder andere signaleert in recente exegetische literatuur (§5.4). In reactie op deze drie aspecten probeert Levine de originele, historische, Joodse context neer te zetten (§5.5). Ook legt zij een verband tussen de gelijkenissen van Jezus en het koninkrijk (§5.6). Bij dit alles schrijft zij alleen het *verhaal* van de gelijkenis aan Jezus toe en duidt zij niet de toepassing en de situering als origineel, historisch (§5.7).

In dit hoofdstuk wordt ten aanzien van deze zes aspecten nagegaan in hoeverre deze, vanuit voorafgaande hoofdstukken, wetenschappelijk zijn te onderbouwen.

§ 5.2 EEN DISCREPANTIE TUSSEN HET VERHAAL EN DE TOEPASSING

Levine stelt dus dat de lezer misleid wordt door de toegevoegde toepassing. De eerste misleiding komt door een verschil tussen het *verhaal* van de gelijkenis van het verloren schaap en de toepassing. Volgens Levine zijn de schapen in het *verhaal* zich niet bewust van zonde. Als er in die gelijkenis al sprake zou zijn van enige schuld, dan ligt dat volgens haar bij de herder: hij heeft het schaap simpelweg verloren en neemt daar geen verantwoordelijkheid voor.⁴ Schapen hebben niet het vermogen berouw te hebben⁵ en kunnen ook niet zelf terugkomen. Ook zijn zij zich niet bewust van eschatologische redding. Levine⁶ interpreteert een schaap als een passief object. Bij haar is geen emanciperende uitleg van de groepsdynamische interpretatie terug te vinden. Het heeft immers weinig nut een passief object aan te moedigen om af te dwalen. Zij⁷ vindt het belangrijker erop te wijzen dat de herder een probleem heeft dat hij oplost. De titel ‘The Shepherd Who Lost His Sheep’⁸ zou, volgens Levine, mogelijk meer een vroegere betekenis van de gelijkenis bij Lukas weergeven.

Het verband tussen het verhaal en de toepassing van de gelijkenis wordt gelegd door het woord οὐτως (Lk.15:7, Mt.18:14: ‘zo’). Daarmee wordt bij Lukas een verband gelegd tussen de vreugde in het verhaal en in de toepassing. Slechts zijdelings wordt het verband gelegd dat Levine noemt. Daarmee is haar argumentatie gebaseerd op slechts een detail en is het mijns inziens geen sterke argumentatie.

¹ Levine, subtitel van haar boek.

² Levine, 27, 45.

³ Ibid., 27.

⁴ Ibid., 27, 46.

⁵ Ibid., 27. Dit betwijfelt zij ook t.a.v. de jongste zoon in Lukas 15:11-32.

⁶ Ibid., 44.

⁷ Ibid., 46.

⁸ Ibid., 27.

Alleen in de concentrische structuuranalyse bij Mattheüs staat het ene verdwaalde schaap centraal. Het is dan ook terecht dat Levine de herder belangrijker vindt. Vanuit verschillende personage- en commentaarverzen bij zowel Mattheüs als bij Lukas wordt daar nadruk op gelegd, zo blijkt uit hoofdstuk 1 van deze masterthesis.

§ 5.3 DE PROVOCATIE IN DE GELIJKENIS

Voor Levine⁹ is de eigenaar in de gelijkenis gewoon een eigenaar, die één schaap mist. Daarmee lijkt zij de theologisch-christologische interpretatie terzijde te schuiven. Impliciet omschrijft zij¹⁰ deze traditionele interpretatie als 'good news': Jezus of zijn representanten¹¹ doen er alles aan om de gelovige die van de kudde is afgedwaald te redden van de ondergang; daarbij worden de vrienden die in de vreugde delen (Lk.15:6) geïnterpreteerd als de kerk. Dit typeert Levine als een vertroostende boodschap.

Zij mist echter de provocatie, de uitdaging, die zij bij de gelijkenis van het verloren schaap vragenderwijs verwoordt:¹² 'what joy do we experience when we find what we have lost? (...) do we know what of whom we have lost? When was the last time we took stock, or counted up who was present rather than simply counted on their presence? Will we take responsibility for the losing, and what effort will we make to find it – or him or her – again?'

Het vinden van het verlorene, of het nu een schaap is, of een muntstuk, of mensen, vereist werk. Het vereist ook onze krachtsinspanningen, en vanuit die prestaties volgt de mogelijkheid van heelheid en vreugde. Daarmee wijst Levine¹³ op de provocatie in de gelijkenissen van Lk.15.

Deze provocatie komt meer in de ethische interpretatie naar voren. Deze boodschap vindt zij 'better news'.¹⁴

Daarmee bepleit Levine duidelijk een ethische interpretatie boven een theologisch-christologische interpretatie. Zij wijst erop dat door een eenzijdige vertroostende uitleg van de gelijkenis voorbij kan worden gegaan aan de provocatie, de uitdaging die ook zit in de gelijkenis van het verloren schaap.

Dit is terecht, omdat vanuit de structuuranalyses gezien het bij Mattheüs gaat om het op weg gaan van de eigenaar om het verdwaalde te zoeken (Mt.18:12e-f) en bij Lukas om het herstel, dat tot uiting komt in het delen in de vreugde van de eigenaar (Lk.15:6a-b). Door de vraagstelling in beide synoptische versies van de gelijkenis staat hierbij de provocatie centraal.

Vanuit het onderzoek naar recente exegetische interpretaties en naar de theologie van de historische Jezus kwam echter *imitatio Dei* naar voren als (belangrijkste) interpretatie. Hierbij dient het theologisch-christologische als voorbeeld en als stimulans voor een ethische navolging. In dat geval is de provocatie, de uitdaging die Levine wil benadrukken, niet los te zien van de vertroostende uitleg.

§ 5.4 ANTI-JOODSE STEREOTYPEN

Als tweede misleiding wijst Levine¹⁵ erop dat de gelijkenis vanuit de situering en de toepassing bij Lukas kan worden geïnterpreteerd als valse getuige tegen Joden en het Jodendom. Zij¹⁶ reageert op een negatieve typering van het Jodendom in recente exegetische literatuur.¹⁷ Hierbij wijst Levine erop, dat volgens sommigen heel Lk.15¹⁸ gericht zou zijn op het evangelie voor de 'outcasts'. Wanneer de interpretatie van een gelijkenis daarop is gebaseerd of negatieve typering van het Jodendom voortbrengt, dan heeft de interpretatie, volgens Levine, meer verloren dan het schaap, het muntstuk of zonen en het kan en behoort ook niet te worden teruggevonden. Daarom wil Levine terug naar de oorspronkelijke hoorders en de oorspronkelijk context waarin zij Jezus deze gelijkenis hebben horen vertellen.

Levine ontkent dat er in de gelijkenissen in Lk.15 sprake is van 'outcasts'.¹⁹ Uitgebreid probeert zij²⁰ aan te tonen dat noch de farizeeën, noch de schriftgeleerden, noch de tollenaars, noch zondaars, noch het schaap, noch de

⁹ Levine, 35.

¹⁰ Ibid., 34.

¹¹ Dit is op te vaten als *imitatio Christi*.

¹² Levine, 41.

¹³ Ibid., 70.

¹⁴ Ibid., 28.

¹⁵ Ibid., 28. Zie ook §2.4vn.103.

¹⁶ Ibid., 279.

¹⁷ Volgens Nolland, Vol.35A, 233 en Snodgrass, 473 is dit bij Lukas niet de bedoeling geweest.

¹⁸ Snodgrass, 94: Dezelfde focus heeft het geheel van Lukas 14:1-17:10. Vgl. Snodgrass, 613vn.3. Vgl. Bailey, 81: in Lukas 14:12-15:32 gaat het om de noodzaak van het koninkrijk voor Israël en voor de 'outcasts'.

¹⁹ Levine, 33: 'There are no "outcasts" in any of the three parables in Luke 15.'

herder 'outcasts' zijn. Zij doet dat uit angst voor en in strijd tegen gevaarlijke, valse typeringen die tegen Joden en het Jodendom getuigen. Volgens haar verandert een negatieve kijk op farizeeën de algemene kijk op Joden.

Dat laatste kan inderdaad gebeuren en het is terecht dat zij wijst op het feit dat de gelijkenis kan worden geïnterpreteerd met anti-Joodse stereotypen tot gevolg. Of dat de bedoeling was in de door haar aangehaalde recente exegetische literatuur is nog maar de vraag, omdat daarin de term 'outcasts' niet wordt toegelicht.

Levine lijkt de term 'outcasts' te interpreteren in collectieve, generaliserende zin. Bij het historisch onderzoek in deze masterthesis is de term 'outcasts' (§4.3) opgevat in meer individuele zin.

Bovendien dienen we te bedenken dat de gelijkenis van het verloren schaap, zowel volgens Mattheüs als volgens Lukas, is verteld in een Joodse setting in de eerste eeuw. Daarbij zijn alle genoemde personen, zowel in Lk.15:1-3 als in Mt.18, Jood.

In de oorspronkelijke context bestond er dus geen enkele reden anti-Joodse stereotiepen neer te willen zetten.

§ 5.5 DE ORIGINELE, HISTORISCHE, JOODSE CONTEXT

Terug naar de oorspronkelijke hoorders, wijst Levine erop dat ook de eerste hoorders Jezus niet als Heer of als Redder hebben aanbeden. Bovendien konden zij, zo stelt Levine,²¹ niet vermoeden dat Jezus later door miljoenen zou worden beleden als Zoon van God. Ook wisten de eerste hoorders niet dat Jezus door de Romeinen zou worden gekruisigd. Zij vonden hem slechts een wijze leraar, een mede-Jood.²²

Dit wordt bevestigd in het onderzoek naar de historische Jezus (§4.3).

Wanneer Levine²³ bij haar interpretatie verwijst naar oudtestamentische teksten, die volgens haar hoop bieden, vermeldt zij niet dat in deze oudtestamentische geschriften de hoop staat beschreven dat God een herder uit het geslacht van David over zijn volk wil aanstellen.²⁴

Bij zijn discipelen leefde messiaanse hoop, zo bleek in hoofdstuk 4, en Jezus wilde die hoop activeren. Jezus zelf paste expliciet de term 'Mensenzoon' op zichzelf toe en gaf daar messiaanse betekenis aan. Daarmee zinspeelde Jezus wel op de messiaanse verwachtingen die er ook onder zijn hoorders leefden. Hier gaat Levine niet op in.

Evenals de eerste hoorders aanbidt Levine Jezus niet als Heer en Redder, zo schrijft Levine²⁵ over zichzelf. Ook zonder de eschatologische en christologische dimensie, wat volgens Snodgrass²⁶ elke uitleg van de gelijkenissen oppervlakkig maakt, zijn de gelijkenissen van Jezus voor haar als parels van Joodse wijsheid. Mogelijk gold dat ook voor de oorspronkelijke hoorders. Als we ze horen in hun originele contexten, zo betoogt Levine, en als we de anti-Joodse interpretatie negeren, die regelmatig de gelijkenissen vervormen, dan blinken de gelijkenissen van Jezus met een glans die niet kan worden verborgen.

Hiermee gaat zij echter wel voorbij aan de radicale boodschap van de historische Jezus uit het voorgaande hoofdstuk 4, die niet alleen de provocatie bevat waar Levine op wijst.

§ 5.6 HET KONINKRIJK

In de conclusie van haar boek schrijft Levine²⁷ dat Jezus de gelijkenissen vertelde om te ontdekken hoe wij het leven moeten leven zoals God wil dat wij leven. Pas daar wordt haar ethische interpretatie van de gelijkenis van het verloren schaap impliciet meer een interpretatie van imitatie, al speelt Jezus in die interpretatie geen rol.

Volgens Levine verkondigde de rabbi uit Nazaret een edelmoedige God, die wil dat wij beter worden dan wij zijn, omdat we de mogelijkheid hebben dat te zijn (vgl. Ps.8:6; Hebr.2:7). We zouden op een meer hemelse manier moeten handelen. We kunnen wel bidden 'laat uw koninkrijk komen', maar we moeten ook wat verantwoordelijkheid in het proces nemen, en zo werken in deelgenootschap met God. Ook wij moeten het verlorene zoeken en elke poging in het werk stellen om het terug te vinden. Daarbij moeten we niet alleen het verlorene zoeken, maar ook moeten we in de gaten houden wie mogelijk verloren gaan, al vraagt dat om onmiddellijk handelen. Ook uit de

²⁰ Levine, 31-34, 38-41. Hiermee gaat zij onder andere in tegen Snodgrass, 94 en 102, Hultgren, 57-58, 85, 469 en Scott, 414.

²¹ Levine, 23.

²² Ibid., 17.

²³ Ibid., 70.

²⁴ Wat volgens Luz, 8-20, 439 centraal zou staan in de oudtestamentische teksten. Zie § 3.3 bij vn.29.

²⁵ Levine, 282.

²⁶ Snodgrass, 107 geeft impliciet kritiek op de ethische interpretatie, waarbij deze twee dimensies buiten beschouwing blijven.

²⁷ Levine, 275-282.

gelijkenis van de verloren zoon kunnen we leren: Wacht niet. Kijk nu. Kijk onvermoeid. Neem in acht. Dat is wat volgens Levine doorklinkt in deze gelijkenissen van Jezus.

Voor Levine zijn de gelijkenissen van Jezus geen voorsmaak van het Messiaanse feestmaal. Zij²⁸ verbindt dit aan het 'koninkrijk van de hemel', dat volgens haar²⁹ bij Mattheüs zou duiden op een werkelijke plaats. Hoewel Levine in haar conclusie meer een *imitatio Dei* interpretatie lijkt te verwoorden, gaat het haar vooral om een ethische interpretatie. Ook in haar conclusie lijkt zij zich enkel te richten op dat wat de verteller van de gelijkenis op aarde wil bereiken; op de hemelse vreugde gaat zij niet (nadrukkelijk) in. In de introductie van haar boek (dus niet specifiek bij de gelijkenis van het verloren schaap) schrijft Levine³⁰ dat de uitdrukking 'koninkrijk van de hemel' voor verschillende mensen verschillende specifieke ideeën inhoudt. Bovendien vraagt Levine zich af of zij die bidden 'laat uw koninkrijk komen' werkelijk een verandering willen in de bestaande situatie, of dat zij aardig tevreden zijn met het 'koninkrijk' dat we hebben in het hier en nu.

Daarom, zo stelt Levine,³¹ kunnen we bij het luisteren naar de oorspronkelijke gelijkenissen een nieuwe boodschap horen, niet alleen van het koninkrijk van de hemel, maar van hoe dat koninkrijk te vinden is op aarde.

Uit de voorgaande vier hoofdstukken is duidelijk geworden,³² dat ook de gelijkenis van het verloren schaap gaat over het koninkrijk van God. Daarom is het terecht dat ook Levine dit verband legt. Uit haar interpretatie is af te leiden dat de vertroostende theologisch-christologische interpretatie oog heeft voor het 'koninkrijk van de hemel' en dat de activerende ethische interpretatie meer oog heeft voor het koninkrijk hier op aarde. Uit het onderwijs van de historische Jezus is op te maken dat deze twee met elkaar verbonden zijn; één geheel vormen. Ook in de synoptische vergelijking kwam naar voren dat beide toepassingen het aardse met het hemelse verbinden.

§ 5.7 ALLEEN HET VERHAAL VAN DE GELIJKENIS VAN JEZUS!(?)

In de introductie van haar boek gaat Levine³³ ervan uit dat Jezus³⁴ in gelijkenissen sprak en dat veel, de meeste of zelfs alle gelijkenissen uit de synoptische evangeliën van Jezus zelf zijn.³⁵ Ook zij ziet de versies, zoals wij die kennen, niet als de exacte woorden, die Jezus oorspronkelijk heeft gesproken. Volgens Levine³⁶ moet de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenissen worden gehoord in hun originele context.³⁷

Hiervoor reikt Levine drie 'leaps of faith'³⁸ aan: drie sprongen van vertrouwen als uitgangspunt. Ten eerste weten we niet met zekerheid of Jezus werkelijk de gelijkenissen in de evangeliën heeft verteld. En, als tweede uitgangspunt, al is dat het geval, dan weten we noch de samenstelling van het publiek, noch hun reactie. Als derde 'leap of faith' schrijft Levine dat het onwaarschijnlijk is, ervan uitgaande dat Jezus deze gelijkenissen heeft bedacht, dat hij ze slechts bij één gelegenheid heeft gebruikt of dat hij ze elke keer op exact dezelfde manier zou hebben verteld. Een goede verhalenverteller herhaalt materiaal, en de gelijkenissen, als goede verhalen, zijn het volgens Levine³⁹ zeker waard om te herhalen. Levine⁴⁰ kan zich voorstellen dat Jezus zijn verhalen aanpaste aan de behoeften van elk nieuw publiek.

Kort gezegd: In de derde 'leap of faith' gaat Levine ervan uit dat Jezus gelijkenissen heeft verteld en dat hij ze niet slechts bij één gelegenheid en niet iedere keer op dezelfde manier heeft verteld.

²⁸ Levine, 279-282.

²⁹ Ibid., 15.

³⁰ Ibid., 7.

³¹ Ibid., 18.

³² Over de maaltijd als 'the world to come' (vgl. Mt.18:11) schrijft Levine (13): 'Such images are not arbitrary.'

³³ Levine., 11-14.

³⁴ Davies-Allison, Vol.II, 768: 'The parable is almost universally considered authentic (...) on Jesus' lips'. Echter Meier, J.P., 370: 'We have, then, at least four cases where a Synoptic parable can be claimed to come from the historical Jesus.' De gelijkenis van het verloren schaap is niet één van die vier.

³⁵ Levine geeft daar vier redenen voor.

³⁶ Levine, 22.

³⁷ De context omvat de situering en de toepassing van het verhaal van de gelijkenis.

³⁸ Levine, 10.

³⁹ Ibid., 14.

⁴⁰ Ibid., 14.

Bij de gelijkenis van het verloren schaap blijkt dit derde uitgangspunt alleen te gelden voor het *verhaal* van de gelijkenis. Helaas laat zij de derde 'leap of faith' daar onbenoemd. Ten aanzien van beide toepassingen van deze gelijkenis geeft Levine een redactiekritische visie.⁴¹

Het onbenoemd laten van de derde 'leap of faith' is opmerkelijk, omdat juist van de gelijkenis van het verloren schaap twee synoptische versies bestaan en omdat Levine haar drie 'leaps of faith' nu juist aanreikt om de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenissen te horen in hun originele context. Levine benadrukt, dat die boodschap van Jezus provocatie bevat. Vanuit de concentrische structuuranalyse van Lukas 15:4-7 is dat wetenschappelijk te onderbouwen (zie §5.3). Dit is echter wel een structuuranalyse van het verhaal én de toepassing van de gelijkenis van het verloren schaap. Levine's derde 'leap of faith' komt niet overeen met dit onderzoeksresultaat. Bovendien kan er onderbouwd (zie §4.1 en §4.2) worden uitgegaan van de mogelijkheid dat Jezus het verhaal van de gelijkenis tijdens minsten twee verschillende situaties zou hebben verteld, weliswaar in andere bewoordingen, maar dat Jezus ook de toepassing vertelde, aangepast aan de behoefte van elk nieuw publiek.

Vanuit dat uitgangspunt was er in hoofdstuk 4 een andere boodschap van Jezus en een andere betekenis van de gelijkenis van het verloren schaap te horen in een mogelijk originele, historische, Joodse context. Zo klinkt in deze gelijkenis de boodschap van Jezus, met daarin het vertroostende 'good news' ter stimulering van het activerende 'better news', als het *beste nieuws*.

⁴¹ Levine, 32: 'Both evangelists had the story, and each recontextualized it to make a point consistent with the rest of the Gospel.'; Levine, 34: 'Both Matthew and Luke have provided our parables with a context, and in so doing they have begun the process of interpretation.'; Zo ook Levine, 14.

CONCLUSIE

Vreugde over het vinden van wat verloren is gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap. Onder die titel is in deze masterthesis een onderzoek beschreven naar de gelijkenis van het verloren schaap. In veel recente exegetische literatuur is eenzelfde zoektocht beschreven. Zo ook door de Joodse nieuwtestamentica Amy-Jill Levine.

In deze masterthesis is de gelijkenis vanuit vier invalshoeken onderzocht – beschreven in de hoofdstukken 1 t/m 4 – om in hoofdstuk 5 te onderzoeken hoe de recente exegetische interpretatie van Levine zich verhoudt tot deze vier onderzoeken. Van daaruit wordt in deze conclusie de centrale vraag beantwoord: in hoeverre is Levine er zelf in geslaagd de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenis van het verloren schaap te laten horen in de originele, historische, Joodse context?

De gelijkenis van het verloren schaap is aan ons overgeleverd in drie literaire versies – Mt.18:10-14, Lk.15:1-7 en Th.107 – die veel verschillen, maar ook overeenkomsten met elkaar hebben. De eerste twee, de synoptische, versies bestaan uit het verhaal van de gelijkenis (Mt.18:12-13; Lk.15:4-6), een toepassing (Mt.18:14; Lk.15:7) en een situering (Mt.18:10; Lk.15:1-3). Th.107 bestaat alleen uit het verhaal van de gelijkenis.

De overeenkomsten en verschillen tussen de twee synoptische versies kunnen worden verklaard via bronnen- en redactiekritiek. Ook is het mogelijk dat Jezus het verhaal van de gelijkenis twee maal heeft verteld, aangevuld met een andere toepassing, gericht op twee verschillende situaties, waarin hij eenzelfde problematiek tegenkwam, namelijk: wie klein of zondig leek, werd geminacht; niet op waarde geschat. Maar Jezus wilde mensen op een andere manier laten kijken naar degenen die klein of zondig lijken. Met die intentie zou Jezus mogelijk zowel aan zijn leerlingen als aan de farizeeën en de schriftgeleerden, maar ook aan de kleinen (die in hem geloven) en aan de tollenaars en zondaars een gelijkenis hebben verteld: de gelijkenis van het verloren schaap.

Deze mogelijkheid, die in hoofdstuk 4 is gebruikt als uitgangspunt bij het historische onderzoek naar de theologie van Jezus, is onderbouwd in de eerste vier hoofdstukken van deze masterthesis. De belangrijkste onderbouwingen zijn:

In beide synoptische versies van het verhaal van de gelijkenis is een mens (M/V), een eigenaar van honderd schapen, één schaap kwijt. Bij Mattheüs is dat schaap ‘verdwaald’, bij Lukas ‘verloren’.

In het verhaal van de gelijkenis bij Mattheüs staat het ene verdwaalde schaap centraal en deze is omringd door de ‘99’ en ‘de Vader in de hemel’. Vanuit de commentaarverzen ligt bij Mattheüs de nadruk op ‘de Vader in de hemel’, op de volheid van de kudde en het handelen en op de vreugde van de eigenaar van de kudde.

Bij Lukas staat het herstel centraal, dat tot uiting komt in de door de personagezin benadrukte oproep tot gedeelde vreugde met de eigenaar. Ook wordt de vreugde in de hemel benadrukt, Bij Lukas staan ‘jullie’, ‘1’ en ‘99’ rondom het herstel en de vreugde over het vinden van het verlorene.

Bij Mattheüs is het onzeker of elk verdwaalde schaap zal worden gevonden. Bij Lukas wordt ervan uitgegaan dat het schaap zal worden gevonden, maar daar is niet zeker of de vrienden en burens gaan delen in de vreugde van de eigenaar. Daarmee is in beide synoptische verhalen het herstel onzeker. De lezer blijft achter met de vraag: Zal de kudde weer compleet worden?

In beide synoptische versies wordt de hoorder/lezer expliciet aangesproken en gedwongen een vraag te beantwoorden. Daarbij is één positief antwoord te verwachten: iedere herder zou de negenennegentig verlaten en het verloren schaap gaan vinden. Dit antwoord moet de hoorder/lezer overzetten naar het eigen leven en daarbij tegelijk de overstap maken van het brondomein (herder-schapen) naar het doeldomein (de verhouding tot God).

De toepassing bij Mattheüs heeft betrekking op het eerste deel van de gelijkenis (het zoeken) en bij Lukas op het tweede deel van het verhaal van de gelijkenis, de vreugde. Ondanks de verschillen zijn er veel overeenkomsten te vinden tussen beide toepassingen: zoals het bij Mattheüs gaat om het niet verloren gaan, weg van de hemelse

Vader, van één van deze kleinen, zo gaat het bij Lukas om de hemelse vreugde over een zondaar die zich bekeert, terugkeert tot de hemelse Vader.

De situeringen lijken totaal verschillend te zijn. Toch zijn ook daar overeenkomsten te ontdekken: waar bij Mattheüs de discipelen 'één van deze kleinen' als minderwaardig of zelfs ongewenst beschouwen, doen bij Lukas de farizeeën en de schriftgeleerden hetzelfde ten aanzien van de zondaars, en indirect de tollenaars.

Bij Lukas is vanuit de centraal gestelde oproep tot gedeelde vreugde, in combinatie met de tafelgemeenschap van Jezus met zondaren in de situering, op te maken dat het bij Lukas gaat om een gelijkenis over het 'koninkrijk van God'. Vanuit de context van Mt.18 is op te maken dat die versie van de gelijkenis gaat over het 'koninkrijk van de hemel'. Beide begrippen houden hetzelfde in. De gelijkenis in Th.107 is een vergelijking met het 'koninkrijk'. Ondanks de onderlinge verschillen gaan alle drie versies van de gelijkenis dus over het koninkrijk.

In recente exegetische literatuur worden het schaap, de herder en de negenennegentig andere in de gelijkenis van het verloren schaap, evenals het doel van deze gelijkenis – bij Mattheüs, Lukas en Thomas – op uiteenlopende wijze geïnterpreteerd, zo bleek uit het onderzoek in hoofdstuk 3. Door deze interpretaties naast elkaar te laten staan, worden horizonnen van betekenis geopend. Als belangrijke interpretatie komt echter de *imitatio Dei* naar voren, al dan niet door 'the imitation of Christ', vaak gebaseerd op het verhaal én de toepassing van de gelijkenis.

Ook uit het onderzoek naar de intentie van de historische Jezus bij het vertellen van de gelijkenis van het verloren schaap, in hoofdstuk 4, kwam de *imitatio Dei* naar voren: Het voorbeeld van God dient te worden gevolgd, zoals Jezus dat zelf voorleefde en daarover onderwijs gaf. Dat onderwijs, de theologie van Jezus, bevat een eschatologische ethiek van berouw, van barmhartigheid en van discipelschap. Daarbij predikt Jezus over oordeel en over redding en daarmee over het 'koninkrijk van God'.

In haar boek *Short Stories by Jesus* geeft de Joodse nieuwtestamentica Amy-Jill Levine een recente exegetische interpretatie van onder andere de gelijkenis van het verloren schaap. Volgens Levine is het van groot belang dat de boodschap van Jezus en de betekenis van ook deze gelijkenis moet worden gehoord in de originele, historische, Joodse context. Daarbij gaat zij ervan uit dat Jezus alleen het *verhaal* van de gelijkenis heeft verteld. De synoptische toepassingen zouden volgens haar echter redactiewerk van de evangelisten zijn. Haar argumentatie hiervoor is niet sterk, omdat zij het baseert op slechts een detail van de gelijkenis.

Terecht benadrukt Levine de provocatie, de uitdaging die in het verhaal van de gelijkenis zit: de hoorder/lezer wordt sterk betrokken bij het zoeken, het herstel en de vreugde over het vinden van het verlorene. Dit noemt zij 'better news' ten opzichte van een theologisch-christologische interpretatie die zij als 'good news' typeert.

Daarmee gaat zij echter, zeker bij de interpretatie van de gelijkenis van het verloren schaap, voorbij aan de *imitatio Dei*, wat wel naar voren komt in het onderzoek naar de intentie van de historische Jezus (§4.3). Bij *imitatio Dei* dient het theologisch-christologische als stimulans voor een ethische navolging, als stimulans voor de provocatie. Terecht verbindt Levine de gelijkenissen van Jezus met het koninkrijk. In die gelijkenissen is volgens haar te horen hoe het koninkrijk van de hemel te vinden is op aarde. Meer dan bij Levine is uit het onderwijs van de historische Jezus (§4.3) op te maken dat deze twee met elkaar verbonden zijn; één geheel vormen.

Op basis van voorgaande onderzoeken en uitgangspunten kan worden geconcludeerd dat Levine er zelf slechts in beperkte mate in is geslaagd de boodschap van Jezus en de betekenis van de gelijkenis van het verloren schaap te laten horen in de originele, historische, Joodse context.

Weliswaar kan het zijn dat Levine ons de ogen heeft geopend voor interpretaties in recente exegetische literatuur die kunnen leiden tot negatieve typering van het Jodendom. Dat was ook niet de intentie van Jezus, die zelf een Jood was. En inderdaad werd Jezus nog niet als Heer en als Redder aanbeden. Maar dat verandert niets aan de boodschap van de historische Jezus. Als karakteristieke vorm van het onderwijs van Jezus vertelde Jezus mogelijk het verhaal én de toepassing van de gelijkenis van het verloren schaap. Daarin gingen voor hem de provocatie en de vertroosting hand in hand, zoals het koninkrijk van God hier op aarde verbonden is met het koninkrijk van de hemel. Deze boodschap, met daarin het vertroostende 'good news' ter stimulering van het activerende 'better news',¹ is het *beste nieuws!* Het geloof in Jezus kan nog een extra dimensie – en mogelijk extra vreugde – geven aan de gelijkenis van het verloren schaap.

Zo is door een uitgebreid wetenschappelijk onderzoek in deze masterthesis sprake van een toegenomen *vreugde over het vinden van wat verloren is gegaan in de gelijkenis van het verloren schaap*.

¹ Zoals Levine dat in haar boek verwoord.

L I T E R A T U U R O V E R Z I C H T

- Aland, K. & B., (ed.), (2006⁹), *Novum Testamentum Graece. 27e druk*, Stuttgart.
- Aland, K., (20013), *Synopsis quattuor evangeliorum. 15e druk*, Stuttgart.
- Bailey, K.E., (1976), *Poet & Peasant. A Literary-Cultural Approach to the Parables in Luke.*, Grand Rapids, Michigan.
- Bailey, K.E., (1980), *Through Peasantry Eyes. More Lucan Parables.*, Grand Rapids, Michigan.
- Bauer, W., Danker, F.W., (ed.), (2000), *A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature. Third edition.*, Chicago.
- Blass, F., Debrunner, A., Funk, R.W. (transl.), (1961), *A Greek Grammar of the New Testament and other Early Christian Literature.*, Chicago.
- Bijbel. De Nieuwe Bijbelvertaling.* Uitgave van het Nederlands Bijbelgenootschap., (2004/2007), Haarlem.
- Bijbel. Herziene Statenvertaling.* Uitgave van Stichting HSV., (2010), Heerenveen.
- Bock, D.L., (1996), *Luke. (The NIV application commentary).*, Grand Rapids, Michigan.
- Davies, W.D., Allison, D., (ed.), (1988), *The Gospel According To Saint Matthew. Vol. I. Introduction and Commentary on Matthew I-VII.*, Edinburgh.
- Davies, W.D., Allison, D., (ed.), (1991), *The Gospel According To Saint Matthew. Vol. II. Introduction and Commentary on Matthew VIII-XVIII.*, Edinburgh.
- Davies, W.D., Allison, D., (ed.), (1997), *The Gospel According To Saint Matthew. Vol. III. Introduction and Commentary on Matthew XIX-XXVIII.*, Edinburgh.
- Dijkmeijer, J., (2009), *Het verdwaalde schaap.* Bijbels zoekboek. Deel 4 in de serie 'Bijbelse bouwstenen', Utrecht.
- Fitzmyer s.j., J.A., (1981), *The Gospel According to Luke (I-X).* (The Anchor Bible. Vol. 28), London.
- Fitzmyer s.j., J.A., (1985), *The Gospel According to Luke (X-XXIV).* (The Anchor Bible. Vol. 28A), London.
- France, R.T., (2007), *The Gospel of Matthew.* (TNICNT), Grand Rapids, Michigan.
- Green, J.B., (1997), *The Gospel of Luke.* (TNICNT), Grand Rapids, Michigan.
- Gulin, E.G., (1932), *Die Freude im Neuen Testament. 1 Teil – Jesus, Urgemeinde, Paulus.*, Helsinki.
- Hagner, D.A., (1995), *Matthew 14-18.* (Word Biblical Commentary. Vol. 33B), Waco, Texas.
- Haubeck, W., Siebenthal, H.v., (1997), *Neuer Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament. Matthäus – Apostelgeschichte.*, Basel.
- Haubeck, W., Siebenthal, H.v., (1994), *Neuer Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament. Römer – Offenbarung.*, Basel.
- Hultgren, A.J., (2000), *The Parables of Jesus. A commentary.*, Grand Rapids, Michigan.
- Levine, A-J, (2014), *Short Stories by Jesus. The Enigmatic Parables of a Controversial Rabbi.*, New York.
- Luz, U., (2007), *Matthew 1-7. A Commentary.*, Minneapolis.
- Luz, U., (2001), *Matthew 8-20. A Commentary.*, Minneapolis.
- Kittel, G., Friedrich, G., (19774), *Theological Dictionary of the New Testament. Volume IX.* F-W., Grand Rapids, Michigan.

- Kloppenborg, J.S, Callon, C., *The Parable of the Shepherd and the Transformation of Pastoral Discourse*. IN: *Early Christianity* 1, (2010), 218-260.
- Meier, J.P., (2016), *A Marginal Jew. Rethinking the historical Jesus*. Vol. V., London.
- Metzger, B.M., (2007⁸), *A Textual Commentary on the Greek New Testament. 2e Edition.*, Stuttgart.
- Morrice, W.G., (1984), *Joy in the New Testament.*, Exeter.
- Nolland, J., (1989), *Luke 1-9:20*. (Word Biblical Commentary. Vol. 35A), Waco, Texas.
- Nolland, J., (1993), *Luke 9:21-18:23*. (Word Biblical Commentary. Vol. 35B), Waco, Texas.
- Nolland, J., (1993), *Luke 18:35-24:53*. (Word Biblical Commentary. Vol. 35C), Waco, Texas.
- Oveja, A., "Neunundneunzig sind nicht genug! (Vom verlorenen Schaf), Q 15,4-5a,7 (Mt 18:12-14 / Lk 15:1-7 / EvThom 107)." In: Zimmermann, R., (red.), (2007), *Kompendium der Gleichnisse Jesu.*, Gütersloh, 205-219
- Rahlf's, A., (red.), (1982), *Septuaginta*. Vol. I., Stuttgart.
- Rahlf's, A., (red.), (1982), *Septuaginta*. Vol. II., Stuttgart.
- Roukema, R., (2005), *Het evangelie van Thomas.*, Zoetermeer.
- Roukema, R., (2007), *Jezus, de gnosis en het dogma*. Zoetermeer.
- Scott, B.B., (1989), *Hear Then the Parable. A commentary on the Parables of Jesus.*, Minneapolis.
- Snodgrass, K.R., (2008), *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus.*, Grand Rapids, Michigan.
- Strawn, B.A., (2012), *The Bible and the Pursuit of Happiness. What the Old and New Testaments Teach Us about the Good Life.*, Oxford.
- Theissen, G., Hirscher, F., (transl.), (2001), *De godsdienst van de eerste christenen – een theorie van het oerchristendom.*, Kampen.
- Theissen, G., Merz, A., (2008), *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide.*, Minneapolis.
- Weren, W., (1999²), *Vensters op Jezus. Methoden n de uitleg van de evangeliën.*, Zoetermeer.
- Wilkins, M.J., (2004), *Matthew*. (The NIV application commentary), Grand Rapids, Michigan.
- Wright, N.T., (2008), *Mattheüs voor iedereen*. Deel 2. Hoofdstuk 16-28., Franeker.
- Zimmermann, R., (2005), *Puzzling the Parables of Jesus. Method and Interpretation.*, Minneapolis.

Internet

<http://www.earlychristianwritings.com/thomas/gospelthomas107.html> d.d. 20-11-2015.

Bijlage

1

LINEAIRE STRUCTUUR- ANALYSES

§ 1 LINEAIRE STRUCTUURANALYSE MATTHEÛS 18:10-14

De tekst kan ook in een meer lineaire structuur worden weergegeven. Daarvan is de eerder genoemde grove indeling een eerste weergave, die verder kan worden uitgewerkt. Daarbij valt op dat vers 12 een overgangsvers is.

vers 10 t/m 12a De situering (scene M₅A)¹

vers 12b t/m 13 Jezus vertelt de gelijkenis (scene M₅B)

vers 14 Jezus geeft de toepassing (scene M₅C)

Scene M₅A

In Mattheüs 18:10-12a, scene M₅A, zijn drie scènes te onderscheiden:

Matth. 18:10a	Scene M ₅ A1	Jezus waarschuwt de discipelen, niet gering te denken 'over één van deze kleinen (18:6: die in mij geloven)', want zo zegt Jezus tot hen:
Matth. 18:10b		
18:10c	Scene M ₅ A2	In de hemel zien de engelen van deze kleinen constant het aangezicht van mijn Vader in de hemel.
Matth.18:12a	Scene M ₅ A3	Jezus stelt de discipelen een vraag als inleiding op de gelijkenis: 'Wat denken jullie?'

Scene M₅B

In Mattheüs 18:12b-13, scene M₅B, is weergegeven hoe Jezus de gelijkenis vertelt. In dit tekstgedeelte zijn minstens zes scènes te onderscheiden. De scènes vormen een doorlopend verhaal, dat door de voorafgaande vraag en het inleidende *ἐὰν* (aan het begin van de verzen 12b en 13a) is gekenmerkt als een verhaal in de vorm van een hypothetische vraag. Door de ontkenning *οὐχί* in 12d wordt als bevestigend antwoord op deze vraag verwacht, dat iedere herder zou doen, zoals die mens die honderd schapen heeft.²

Matth.18:12b	Scene M ₅ B1	Eén of ander mens heeft honderd schapen.
Matth.18:12c	Scene M ₅ B2	Eén van die schapen is op een dwaalspoor terechtgekomen.
Matth.18:12d	Scene M ₅ B3	De eigenaar zal de negenennegentig andere schapen verlaten.
Matth.18:12e	Scene M ₅ B4a	De eigenaar gaat op weg
Matth.18:12f	Scene M ₅ B4b	en hij zoekt het verdwaalde (schaap).
Matth.18:13a	Scene M ₅ B5	De eigenaar vindt het verdwaalde (schaap).
Matth.18:13b	Scene M ₅ A4	Jezus spreekt tot de discipelen; in lijn met Scene M ₅ A3.
Matth.18:13c	Scene M ₅ B6a	De eigenaar is meer verblijd over het <i>ene</i> ,
Matth.18:13d	Scene M ₅ B6b	dan over de negenennegentig die niet verdwaald waren.

Matth.18:13b bevat een zelfreflexieve gedachte, waardoor extra nadruk komt te liggen op de vergrotende trap in de verzen 13c en 13d. Zo bezien lijkt binnen de gelijkenis de nadruk te worden gelegd op de vreugde over het verdwaalde dat gevonden is.

Scene M₅C

In Mattheüs 18:14, scene M₅C, geeft Jezus de toepassing. Hierin zijn twee scènes te onderscheiden:

Matth.18:14a Scene M₅C1 De Vader in de Hemel die niet wil, dat

Matth.18:14b Scene M₅C2 één van deze kleinen verloren gaat.

Eerder was aangegeven dat *μικρός* het sleutelwoord is voor Mattheüs 18:10-14. In de gelijkenis van het verloren schaap (18:12b-13) blijkt *πρόβατον* het sleutelwoord te zijn. Wanneer de lineaire structuur en de concentrische structuur (zie §1.1.2) worden samen genomen, dan valt op dat scene M₅B4 (vers 12e-f) centraal staat: Eén van de honderd schapen is op een dwaalspoor terechtgekomen.

¹ De afkorting M₅A staat voor Mattheüs Scene A.

² Snodgrass, 101.

Het gaat om het ene schaap dat verdwaald is. Dat staat volgens Davies centraal in de gelijkenis van Mattheüs 18:12b-13, maar het staat ook centraal in het totale tekstblok van Mattheüs 18:10-14. Het verdwaalde schaap wordt, zo blijkt uit de concentrische structuur, omringd door de 99 andere schapen (18:12d, 18:13d). Zij zijn niet verdwaald (18:13d), zoals dat ene schaap wel verdwaald is (18:12c). Deze 100, zo is af te leiden uit de concentrische structuur, worden omringd door hun en/of Jezus' Vader in de Hemel (18:10b, 18:14a). Daarbij staat 'één van deze kleinen' (18:10a, 18:14b), het verdwaalde, centraal.

§ 2 LINEAIRE STRUCTUURANALYSE LUKAS 15:1-7

Evenals in Mattheüs 18:10-12 is ook in Lukas 15:4-7 een lineaire structuur te herkennen. Daarbij zijn grofweg drie scènes te onderscheiden:

vers 1 t/m 3	De situering	(scene L ₅ A)
vers 4 t/m 6	Jezus vertelt de gelijkenis	(scene L ₅ B)
vers 7	Jezus geeft de toepassing	(scene L ₅ C)

Scene L₅A

De verzen 1 t/m 3 vormen de setting van de gelijkenis. Lukas 15:1-3, scène L₅A kent vier subscènes:

Lukas 15:1a	Scene L ₅ A1	Alle tollenaars en zondaars kwamen naar Jezus toe. met als doel:
Lukas 15:1b	Scene L ₅ A2	Alle tollenaars en zondaars wilden naar Jezus luisteren.
Lukas 15:2a	Scene L ₅ A3	De farizeeën en de schriftgeleerden mopperen onder elkaar
Lukas 15:2b	Scene L ₅ A3a	en zij zeiden:
Lukas 15:2c	Scene L ₅ A3b	“deze (Jezus) ontvangt zondaars en hij eet met hen”.
Lukas 15:3	Scene L ₅ A4	Jezus spreekt tot hen deze gelijkenis (Lukas 15:3) en hij zei:

Scene L₅B

Binnen scene L₅A4 vindt scene L₅B plaats, waarin Jezus de gelijkenis vertelt, zoals beschreven in Lukas 15:4-6. Scene L₅B kent een aantal subscènes.

Lukas 15:4-6	Scene L ₅ B	Jezus vertelt de gelijkenis
15:4a	Scene L ₅ B1	Een mens uit 'jullie' heeft honderd schapen.
15:4b	Scene L ₅ B2	Hij heeft één schaap verloren.
	Scene L ₅ B3	Hij komt erachter dat hij één van zijn schapen is verloren. ³
15:4c	Scene L ₅ B4a	Hij laat de negenenegentig anderen achter in de woestijn.
15:4d	Scene L ₅ B4b	Hij gaat op weg achter het verlorene aan
	Scene L ₅ B5	Hij is op zoek naar het verlorene. ⁴
15:5a	Scene L ₅ B6	Hij vindt het verloren schaap
15:5b-c	Scene L ₅ B7	Hij tilt het verloren schaap vol vreugde op zijn schouders
15:6a	Scene L ₅ B8	(Vol vreugde) komt hij thuis.
15:6b	Scene L ₅ B9a	(waarna) hij de vrienden en de burens bij elkaar roept
15:6c	Scene L ₅ B9b	en hij tot hen zegt:
15:6d	Scene L ₅ B9c	“jullie moeten je samen met mij verblijden,
15:6e	Scene L ₅ B6	omdat ik mijn schaap gevonden heb dat verloren was”

Scene L₅C

Aansluitend op scene L₅B, waarin Jezus de gelijkenis vertelt, volgt eerst scene L₅A5, waarin de situering wordt beschreven, dat Jezus de toepassing van de gelijkenis geeft, zoals beschreven in de rest van Lukas 15:7 (scene L₅C). Ook hierin zijn een aantal subscènes te onderscheiden.

15:7a	Scene L ₅ A5	Jezus spreekt tot dezelfde personen als in scene L ₅ A4.
Lukas 15:7b-d	Scene L ₅ C	Jezus geeft de toepassing
15:7b	Scene L ₅ C1	Er zal meer vreugde in de hemel zijn
15:7c	Scene L ₅ C1a	over één zondaar die zich bekeert
15:7d	Scene L ₅ C1b	dan over 99 rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben

³ Dit wordt geïmpliceerd door de aoristus ἀπολέσας: 'die' (15:4b).

⁴ Dit wordt geïmpliceerd door ἕως εὕρη αὐτό: 'totdat hij het heeft gevonden' (15:4d).

Lukas 15:7 bevat een zelfreflexieve gedachte, waardoor extra nadruk komt te liggen op de vergrotende trap in de verzen 7b, 7c en 7d. Zo bezien lijkt bij Lukas de nadruk te worden gelegd op de toepassing, en daarmee op de vreugde over die ene zondaar die zich bekeert én op het feit dat deze vreugde meer is dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben.

§ 3 LINEAIRE STRUCTUURANALYSE THOMAS 107

De vertaling van Thomas 107 kan ook volgens een lineaire structuur worden geanalyseerd:

Daarbij zijn twee gedeeltes te onderscheiden:

Regel 1	De situering	(scene T ₅ A)
Regel 2 t/m 7	Jezus vertelt de gelijkenis	(scene T ₅ B)

Scene T₅A

Het eerste gedeelte, de situering, bestaat uit één scene T₅A. Daarin staat geschreven: 'Jezus zei'. Het is Jezus die deze gelijkenis vertelt. Binnen deze scene valt het tweede gedeelte, de gelijkenis zelf (Scene T₅B).

Scene T₅B

Scene (T₅B) bestaat uit zes regels en is onder te verdelen in een zeven subscènes:

Regel 2a	Scene T ₅ B1	Het koninkrijk lijkt op een herder die honderd schapen had.
Regel 2b	Scene T ₅ B2	Eén schaap, het grootste, verdwaalde.
	Scene T ₅ B3	De herder kwam daar achter. ⁵
Regel 2c	Scene T ₅ B4	De herder liet de negenennegentig achter.
Regel 2d	Scene T ₅ B5	De herder gaat op zoek totdat hij het ene schaap vindt.
Regel 2e	Scene T ₅ B6	De herder slaagt erin het ene schaap te vinden. ⁶
	Scene T ₅ B7	De herder zegt tot het ene schaap:
Regel 2f		'Ik heb jou meer lief dan de negenennegentig'.

⁵ Dit is niet expliciet, maar ook niet impliciet uit de tekst op te maken.

⁶ Dit wordt geïmpliceerd door de woorden 'toen hij die moeite had gedaan'.

Bijlage

2

OVERZICHTEN SYNOPTISCHE VERGELIJKING

In deze bijlage zijn drie overzichten opgenomen met daarin synoptische vergelijkingen.

In de tabellen 1 en 2 is dat een synoptische vergelijking o.b.v. de vertalingen uit hoofdstuk 1 en de lineaire structuuranalyse uit bijlage 1.

Tabel 1: Synoptische vergelijking o.b. v. de vertalingen en de lineaire structuuranalyse

L U K A S 1 5 : 1 - 7			M A T T H E Û S 1 8 : 1 0 - 1 4			
15:1a	L ₅ A1	tollenaars en zondaars kwamen	S I T U E R I N G			
15:1b	L ₅ A2	tollenaars en zondaars bij Jezus				
15:2a	L ₅ A3	farizeeën en schriftgeleerden mopperden				
15:2b	L ₅ A3a	en zij zeiden				
15:2c	L ₅ A3b	Jezus ontvangt zondaars en eet met hen				
				Jezus waarschuwt de discipelen	M ₅ A1	18:10ab
				de engelen en de Vader in de hemel	M ₅ A2	18:10c
15:3	L ₅ A4	Jezus spreekt o.a. tot de farizeeën		Jezus stelt de discipelen een vraag	M ₅ A3	18:12a
15:7a	L ₅ A5	Jezus spreekt tot de personen uit L ₅ A4	Jezus spreekt verder tot de discipelen	M ₅ A4	18:13b	
			Hypothetisch			
15:4a	L ₅ B1	een mens heeft 100 schapen	een mens heeft 100 schapen	M ₅ B1	18:12b	
15:4b	L ₅ B2	hij heeft 1 van hen verloren	1 van hen is op een dwaalspoor	M ₅ B2	18:12c	
	L ₅ B3	hij komt daar achter (geïmpliceerd)				
15:4c	L ₅ B4a	hij laat de 99 schapen achter	hij verlaat de 99 schapen	M ₅ B3a	18:12d	
15:4d	L ₅ B4b	hij gaat op weg achter het verlorene aan	hij gaat op weg	M ₅ B3b	18:12e	
	L ₅ B5	hij is op zoek (geïmpliceerd)	hij zoekt het verdwaalde schaap	M ₅ B4	18:12f	
15:5a	L ₅ B6	hij heeft het verloren schaap gevonden	hij vindt het verdwaalde schaap	M ₅ B5	18:13a	
			<i>Jezus spreekt verder tot de discipelen</i>	M ₅ A4	18:13b	
15:5b	L ₅ B7a	hij legt het vol vreugde op zijn schouders	hij is meer verblijd over het ene	M ₅ B6	18:13c	
			dan over 99 die niet verdwaald zijn	M ₅ B6a	18:13d	
15:6a	L ₅ B8	(vol vreugde) komt hij thuis				
15:6b	L ₅ B9a	hij roept vrienden en burenen bij elkaar				
15:6c	L ₅ B9b	En hij zegt tot hen:				
15:6d	L ₅ B9c	“jullie moeten je met mij verblijden”				
15:6e	L ₅ B6	omdat hij het verlorene gevonden heeft				
15:7a	L ₅ A5	<i>Jezus spreekt tot de personen uit L₅A4</i>				
15:7b	L ₅ C2	Zo zal er meer vreugde in de hemel zijn	Zo is het ook niet de wil (...) van jullie Vader in de hemel	M ₅ C1	18:14a	
15:7c	L ₅ C2a	over 1 zondaar die zich bekeert	dat 1 van deze minsten verloren gaat.	M ₅ C2	18:14b	
15:7d	L ₅ C2b	dan over 99 rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben				
			TOEPASSING			

Tabel 2: Synoptische vergelijking o.b.v. deel van de vertalingen - variant 2

15:7a	L ₅ A5	Ik zeg jullie:	Voorwaar zeg ik jullie:	M ₅ A4	18:13b
15:7b	L ₅ C1	Zo zal er meer vreugde in de hemel zijn	hij is meer verblijd	M ₅ B6	18:13c
15:7c	L ₅ C1a	over 1 zondaar die zich bekeert	over het ene (1)		
15:7d	L ₅ C1b	dan over 99 rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben	dan over de 99 die niet verdwaald zijn	M ₅ B6a	18:13d

In tabel 3 is de synoptische vergelijking gecombineerd met de brontekst van Q, zoals die is gereconstrueerd door het internationale Q Project.

Tabel 3: Synoptische vergelijking i.c.m. de brontekst van Q.

L U K A S 1 5 : 1 - 7	Q 1 5 : 4 - 7 ⁴⁸⁴	M A T T . 1 8 : 1 0 - 1 4
S I T U E R I N G		
1 ^a Ἦσαν δὲ αὐτῷ ἐγγίζοντες πάντες οἱ τελῶνας καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ^b ἀκούειν αὐτοῦ.		10 ^a Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων· ^b λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι
2 ^a καὶ διεγόγγυζον οἱ τε Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς ^b λέγοντες ὅτι ^c οὗτος ἁμαρτωλὸς προσδέχεται καὶ συνεσθίει αὐτοῖς.		^c οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.
3 ^a εἶπεν δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην ^b λέγων·		12 ^a Τί ὑμῖν δοκεῖ;
H E T V E R H A A L V A N D E G E L I J K E N I S		
4 ^a <u>τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα ^b καὶ ἀπολέσας ἐξ αὐτῶν ἓν ^c οὐ καταλείπει τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα ἐν τῇ ἐρήμῳ ^d καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ^e ἕως εὗρη αὐτό;</u>	τίς <> ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν <> ἔχ <> ἑκατὸν πρόβατα καὶ [[ἀπολέσας]] ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐ[[χι ἀφήσ]]ει τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα [[ἐπὶ τὰ ὄρη]] καὶ πορευ[[θεις ζητεῖ]] τὸ ἀπολωλὸς;	^b ἐὰν γένηται <u>τινὶ ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα</u> ^c <u>καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν,</u> ^d <u>οὐχὶ ἀφήσει τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα ἐπὶ τὰ ὄρη ^e καὶ πορευθεὶς ^f ζητεῖ τὸ πλανώμενον;</u>
5 ^a <u>καὶ εὐρῶν ^b ἐπιτίθουσιν ἐπὶ τοὺς ὦμους αὐτοῦ χαίρων</u>	καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό, λέγω ὑμῖν ὅτι ^c χαίρει ἐπ' αὐτῷ	13 ^a <u>καὶ ἐὰν γένηται εὐρεῖν αὐτό,</u> ^b ἀμὴν <u>λέγω ὑμῖν ὅτι</u> ^c <u>χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον</u> ^d <u>ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενήκοντα ἑννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.</u>
6 ^a καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον ^b συγκαλεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας ^c λέγων αὐτοῖς· ^d συγχάρητέ μοι, ^e ὅτι εὔρον τὸ πρόβατόν μου τὸ ἀπολωλὸς.	ἑννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις.	
T O E P A S S I N G		
7 ^a λέγω ὑμῖν ὅτι ^b οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται ^c ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι ^d ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίοις οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.		14 ^a οὕτως οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς ^b ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μικρῶν τούτων.

⁴⁸⁴ Kloppenborg, 221-222: 'The International Q Project's reconstruction of Q's version of the parable of the Shepherd.'
De **vetgedrukte** woorden of uitdrukkingen komen (deels) zowel in Mattheüs 18:10-14 als in Lukas 15:1-7 voor.
De onderstreepte woorden of uitdrukkingen zouden (deels) afkomstig zijn uit Q.

In tabel 4 bevat de letterlijke weergave van de synoptische vergelijking gecombineerd met de brontekst van Q, zoals die is gereconstrueerd en vertaald door Weren.

Tabel 4: Synoptische vergelijking i.c.m. de brontekst van Q volgens Weren.

L U K A S 1 5 : 1 - 7	B R O N Q ⁴⁸⁵	M A T T . 1 8 : 1 0 - 1 4
S I T U E R I N G		
H E T V E R H A A L V A N D E G E L I J K E N I S		
<p>Welk mens onder u die honderd schapen heeft en er één van verloren heeft, laat niet de negenennegentig in de woestijn achter en gaat naar het verlorene, totdat hij het vindt? En wanneer hij het gevonden heet, legt hij het verheugd om zijn schouders, en thuis gekomen roept hij zijn vrienden en burens samen en zegt: ‘Verheug u met mij, want ik heb mijn schaap gevonden dat verloren was.’</p>	<p>Als het gebeurt dat een mens honderd schapen heeft en er één van verloren heeft, zal hij dan niet de negenennegentig op de bergen laten en het verlorene gaan zoeken? Als het gebeurt dat hij het vindt, ik zeg u: hij verheugt zich over dat ene meer dan over de negenennegentig die niet verloren waren.</p>	<p>Wat dunkt u? Als het gebeurt dat een mens honderd schapen heeft en één ervan is verdwaald, zal hij niet de negenennegentig op de bergen laten en het verdwaalde gaan zoeken? En als het gebeurt dat hij het vindt, voorwaar ik zeg u: hij verheugt zich daarover meer dan over de negenennegentig die niet verdwaald zijn. Zo is het niet de wil van uw Vader in de hemelen dat één van deze kleinen verloren gaat.</p>
T O E P A S S I N G		
<p>Ik zeg u: Zo zal er vreugde in de hemel zijn over één zondaar die zich bekeert (meer) dan over negenennegentig rechtvaardigen die geen bekering nodig hebben.</p>		

⁴⁸⁵ Weren, 129.

De **vetgedrukte** woorden of uitdrukkingen in Mattheüs 18:10-14 en in Lukas 15:1-7 zijn volgens Weren afkomstig uit bron Q.

Bijlage

3

LUKAS 5:29-32

In grote lijnen komt Lukas 5:29-32 sterk overeen met Mattheüs 9:12-15 en met Markus 2:14-17 (zie onderstaande overzichten). Het is aannemelijk dat de evangeliën naar de beschrijving van Mattheüs en van Lukas de tekst uit het Markus-evangelie als bron hebben gebruikt. Algemeen wordt aangenomen dat Markus 2:17 de oorspronkelijk versie is: 'Jezus hoorde dit en zei tegen hen: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar zieken wel; ik ben niet gekomen om rechtvaardigen (δικαίους) te roepen, maar zondaars (ἀμαρτωλούς).'^{,NBV}

In Lukas 5:32 is hieraan toegevoegd¹ met welk doel de zondaars door Jezus worden geroepen, namelijk 'tot bekeering' (εις μετάνοιαν).

Ook Mattheüs heeft redactiewerk verricht. Meest opvallend is de invoeging aan het begin van Mattheüs 9:13, waar Jezus zegt: 'Overdenk eens goed wat dit wil zeggen: "Barmhartigheid wil ik, geen offers" (ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν).² Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.'^{,NBV} Volgens Hill³ wil Mattheüs met het woord ἔλεος ('barmhartigheid')⁴ duiden op de inhoud die hij wil geven aan de betere rechtvaardigheid, die discipelen moeten tonen om het Koninkrijk van God te zien. Dit staat volgens Hill niet los van de op God gerichte betekenis die in hoofdzaak zit in de Hebreeuwse equivalent *hesed*, een liefde tot God dat zichzelf manifesteert in de houding van identificatie met hen die door een wettische religie worden uitgesloten van hun rechten als kinderen van Israël.

Lukas 5:29: 'Hij richtte in zijn huis een groot feestmaal voor hem aan, waarop een groot aantal [ὄχλος πολὺς] tollenaars [τελωνῶν] en anderen [ἄλλων] samen met Jezus aanwezig waren.'^{,NBV}

Markus 2:14-15: 'Toen hij verderging zag hij Levi, de zoon van Alfeüs, bij het tolhuis zitten, en hij zei tegen hem: 'Volg mij.' Levi stond op en volgde hem.¹⁵ Op een keer was hij bij Levi thuis uitgenodigd voor een maaltijd, samen met zijn leerlingen en een groot aantal [πολλοί] tollenaars [τελώναι] en zondaars [ἀμαρτωλοί], want velen van hen volgden hem.'^{,NBV}

Mattheüs 9:9-10: 'Toen Jezus van daar verderging, zag hij bij het tolhuis een man zitten die Mattheüs heette, en hij zei tegen hem: 'Volg mij.' Hij stond op en volgde hem.¹⁰ Toen hij thuis aanlag voor de maaltijd, kwam er ook een groot aantal [πολλοί] tollenaars [τελώναι] en zondaars [ἀμαρτωλοί], die samen met hem en zijn leerlingen aan de maaltijd deelnamen.'^{,NBV}

Lukas 5:30: 'De farizeeën [οἱ Φαρισαῖοι] en hun schriftgeleerden [οἱ γραμματεῖς αὐτῶν] zeiden morrend [ἐγόγγυζον] tegen zijn leerlingen: 'Waarom eet [ἐσθίετε] en drinkt [πίνετε] u met tollenaars [τελωνῶν] en zondaars [ἀμαρτωλῶν]?'^{,NBV}

Markus 2:16: 'Toen de farizeese schriftgeleerden [οἱ γραμματεῖς τῶν Φαρισαίων] zagen dat hij samen met zondaars [τῶν ἀμαρτωλῶν] en tollenaars [τελωνῶν] at [ἐσθίει], zeiden ze tegen zijn leerlingen: 'Eet [ἐσθίει] hij met tollenaars [τῶν τελωνῶν] en zondaars [ἀμαρτωλῶν]?'^{,NBV}

Mattheüs 9:11: 'De farizeeën [οἱ Φαρισαῖοι] zagen dit en zeiden tegen zijn leerlingen: 'Waarom eet [ἐσθίει] uw meester met tollenaars [τῶν τελωνῶν] en zondaars [ἀμαρτωλῶν]?'^{,NBV}

Lukas 5:31-32: καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτούς· οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.³²

Markus 2:17: καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς [δοτ] οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς.

Mattheüs 9:12-13: 'Ὁ δὲ ἀκούσας εἶπεν· οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.¹³ πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστίν· ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν· οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἀμαρτωλοὺς.

Lukas 5:31-32: 'Maar Jezus antwoordde: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar wie ziek is wel; ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar om zondaars aan te sporen een nieuw leven te beginnen.'^{,NBV}

Markus 2:17: Jezus hoorde dit en zei tegen hen: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar zieken wel; ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.'^{,NBV}

Mattheüs 9:12-13: 'Hij hoorde dit en gaf als antwoord: 'Gezonde mensen hebben geen dokter nodig, maar zieken wel.

¹³ Overdenk eens goed wat dit wil zeggen: "Barmhartigheid wil ik, geen offers."

Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars."

¹ Fitzmyer, Vol.28, 588: 'Luke has again modified the Marcan material'.

² In dit citaat uit Hosea 6:6 klinkt het θέλημα, 'de wil', uit Mattheüs 18:14 door, dat niet 'één van deze kleinen verloren gaat'.

³ France, 354-355vn.24

⁴ Roukema, *Jezus...*, 92-93: 'barmhartigheid (...) is belangrijker dan (...) een scrupuleuze naleving van de wet van Mozes.'